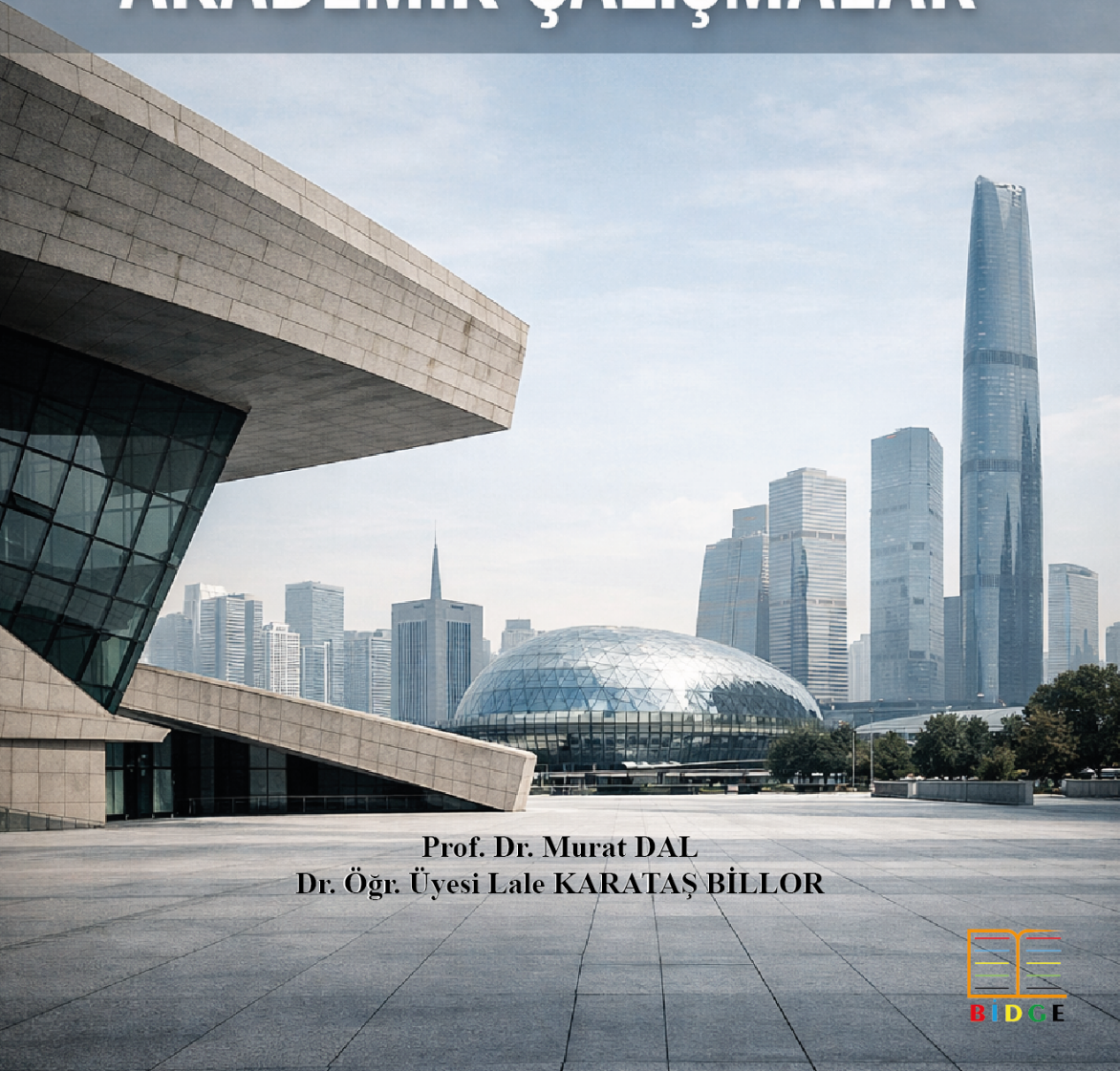

MİMARLIK BİLİMLERİNDE GÜNCEL AKADEMİK ÇALIŞMALAR

Prof. Dr. Murat DAL
Dr. Öğr. Üyesi Lale KARATAŞ BİLLOR

BİDGE Yayınları

Mimarlık Bilimlerinde Güncel Akademik Çalışmalar

Editör: Prof. Dr. Murat DAL & Dr. Öğr. Üyesi Lale KARATAŞ
BİLLOR

ISBN: 978-625-8995-53-4

1. Baskı

Sayfa Düzeni: Gözde YÜCEL

Yayınlama Tarihi: 2026-03-25

BİDGE Yayınları

Bu eserin bütün hakları saklıdır. Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının ve editörün yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Sertifika No: 71374

Yayın hakları © BİDGE Yayınları

www.bidgeyayinlari.com.tr - bidgeyayinlari@gmail.com

Krc Bilişim Ticaret ve Organizasyon Ltd. Şti.

Güzeltepe Mahallesi Abidin Daver Sokak Sefer Apartmanı No: 7/9 Çankaya /
Ankara

İÇİNDEKİLER

MİMARİ VE KÜLTÜRÜN KARŞILIKLI ŞEKİLLENMESİ: MEKÂN, ANLAM VE KOLEKTİF YAŞAM ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ	1
---	---

MAHSA HAKKI, HÜSEYİN ZÜLFİKAR

GÜVE TIRTIILINDAN PARAMETRİK KABUĞA, PARAMETRİK TASARIM OLASILIKLARI	66
---	----

ŞEYMA İNCESAKAL

MODERNİST İDEOLOJİNİN SINIRLARI: PRUITT-IGOE ÜZERİNDEN BİR DEĞERLENDİRME	97
---	----

ÖZLEM NUR SAMANCI, HARE KILIÇASLAN

FLÂNEUR, BİYOFİLİK DOLAŞIM VE YERALTI FENOMENOLOJİSİ SINIRSIZLAŞMANIN KURAMSAL YORUMU	116
---	-----

ŞEYMA İNCESAKAL

BÖLÜM 1

MİMARİ VE KÜLTÜRÜN KARŞILIKLI ŞEKİLLENMESİ: MEKÂN, ANLAM VE KOLEKTİF YAŞAM ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ

MAHSA HAKKI¹
HÜSEYİN ZÜLFİKAR²

Giriş

Mimarlık ve kültür arasındaki ilişki, insan yerleşimlerinin oluşumunu ve dönüşümünü anlamaya yönelik araştırmalarda uzun süredir tartışılan temel konulardan biridir. Mimarlık kuramı, kentsel çalışmalar ve kültürel coğrafya literatüründe yapılı çevre yalnızca teknik gereksinimlere yanıt veren fiziksel bir altyapı olarak görülmemekte; aynı zamanda toplumsal değerlerin, kültürel normların ve kolektif deneyimlerin mekânsal olarak somutlaştığı bir üretim alanı olarak ele alınmaktadır. Bu nedenle mimari mekân, yalnızca barınma veya işlevsel kullanım amacıyla tasarlanan bir yapı değil, toplumsal ilişkilerin düzenlendiği ve kültürel anlamların

¹ Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Mühendislik ve Doğa Bilimleri Fakültesi, Mimarlık Bölümü, İstanbul, ORCID: 0000-0003-3172-3757

² Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Mühendislik ve Doğa Bilimleri Fakültesi, Mimarlık Bölümü, İstanbul, ORCID: 0000-0002-4254-4490

üretildiği çok katmanlı bir çevre olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda mimari çevre, toplumların yaşam biçimlerini ve dünyayı algılama biçimlerini yansıtan bir ifade aracı olmanın yanı sıra, kültürel kimliğin yeniden üretildiği dinamik bir alan olarak da önem taşımaktadır.

Mekânın toplumsal niteliğine ilişkin kuramsal tartışmalar özellikle 20. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren sosyal bilimlerde önemli bir yer edinmiştir. Lefebvre (1991), mekânın toplumsal üretimi yaklaşımıyla mekânın yalnızca fiziksel bir çevre olmadığını; toplumsal ilişkiler, güç yapıları ve kültürel pratikler tarafından sürekli olarak yeniden üretildiğini ileri sürmektedir. Lefebvre'ye göre mekân, algılanan, tasarlanan ve yaşanan mekân olmak üzere üç boyutta ortaya çıkmakta ve bu boyutlar toplumsal yaşamın farklı yönlerini yansıtmaktadır. Bu yaklaşım mimari mekânın yalnızca tasarım sürecinin bir ürünü olmadığını, gündelik yaşam pratikleri ve toplumsal deneyimler aracılığıyla şekillendiğini göstermektedir.

Benzer biçimde, mimarlık antropolojisi literatürü de mimari formun oluşumunda kültürel faktörlerin belirleyici rolüne dikkat çekmektedir. Rapoport (1969) konut mimarisinin biçimlenmesinde iklim ve teknoloji kadar kültürel değerlerin, aile yapısının ve sosyal organizasyonun da etkili olduğunu ortaya koymuştur. Bourdieu'nun (1977) habitus kavramı ise toplumsal davranış kalıplarının mekânsal düzenlemeler aracılığıyla yeniden üretildiğini vurgulamaktadır. Bu bağlamda mimari mekân, yalnızca insanların yaşadığı bir çevre değil, aynı zamanda toplumsal pratiklerin organize edildiği bir sistem olarak değerlendirilebilir.

Bu kuramsal yaklaşımlar mimarlık ile kültür arasındaki ilişkinin tek yönlü olmadığını göstermektedir. Kültürel değerler mimari biçimleri etkilerken, mimari çevre de toplumsal ilişkilerin ve gündelik yaşam pratiklerinin oluşumunda belirleyici bir rol oynayabilmektedir. Bu karşılıklı etkileşim özellikle geleneksel yerleşimlerde ve tarihî kent dokularında daha belirgin biçimde

gözlemlenmektedir. Sokaklar, avlular ve meydanlar yalnızca fiziksel mekânlar değil, aynı zamanda sosyal etkileşimin gerçekleştiği kamusal alanlar olarak işlev görmektedir (Gehl, 2011). Ancak günümüzde küreselleşme ve hızlı kentleşme süreçleri bu mekânsal ilişkileri önemli ölçüde dönüştürmektedir. Standartlaşmış mimari üretim pratikleri çoğu zaman yerel bağlamdan kopuk mekânlar ortaya çıkarabilmekte ve bu durum kentlerde kültürel kimliğin zayıflamasına yol açabilmektedir.

Mimari ve Kültür İlişisine Dair Akademik Tartışmalar

Mimarlık ve kültür arasındaki ilişki, farklı disiplinlerde geliştirilen kuramsal yaklaşımlar aracılığıyla uzun süredir tartışılan bir araştırma alanıdır. Mimarlık kuramı, kentsel sosyoloji, antropoloji ve kültürel coğrafya literatüründe bu ilişkiyi açıklamaya yönelik çeşitli kavramsal çerçeveler ortaya konmuştur. Özellikle mimarlık antropolojisi alanında gerçekleştirilen çalışmalar, mimari biçimlerin toplumların kültürel değerleri, sosyal örgütlenme biçimleri ve gündelik yaşam pratikleriyle güçlü bir ilişki içinde olduğunu göstermektedir. Rapoport (1969), vernaküler mimari üzerine yaptığı çalışmalarında mimari formun yalnızca iklimsel ve teknolojik koşulların değil, aynı zamanda kültürel normların ve toplumsal yapının da bir sonucu olduğunu ileri sürmüştür. Bu yaklaşım mimariyi kültürel sistemin bir parçası olarak değerlendirerek yapı biçimlerinin toplumsal yaşamla olan ilişkisini açıklamaktadır.

Fenomenolojik mimarlık kuramı ise mekânın deneyimsel ve anlam üretici boyutuna odaklanmaktadır. Norberg-Schulz (1980), mimarlığın temel işlevinin bireylerin dünyada “yer edinmesini” sağlamak olduğunu vurgulayarak mimari çevrenin varoluşsal bir deneyim alanı oluşturduğunu belirtmektedir. Benzer şekilde, kentsel çalışmalar literatürü de mimari çevrenin sosyal yaşam üzerindeki etkisine dikkat çekmektedir. Jacobs (1961) kentlerin canlılığının

büyük ölçüde kamusal mekânların kullanım biçimine bağlı olduğunu savunurken, Gehl (2011) insan ölçeğinde tasarlanmış kamusal alanların sosyal etkileşimi güçlendirdiğini göstermektedir. Küreselleşme bağlamında Frampton (1983) ise eleştirel bölgeselcilik yaklaşımıyla modern mimarlığın yerel kültürel bağlamla dengeli bir ilişki kurması gerektiğini ileri sürmektedir. Bu tartışmalar mimari mekânın kültürel anlam üretimi açısından merkezi bir rol oynadığını ortaya koymaktadır.

Çalışmanın Amacı ve Araştırma Soruları

Bu çalışmanın temel amacı, mimari ve kültür arasındaki karşılıklı etkileşimi mekânsal pratikler, kültürel anlam üretimi ve kolektif yaşam bağlamında incelemektir. Çalışma, mimari mekânın toplumsal ilişkiler ve kültürel pratikler üzerindeki etkisini analiz ederken, aynı zamanda kültürel değerlerin mimari biçimlenme süreçlerini nasıl etkilediğini de ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Bu doğrultuda çalışma aşağıdaki araştırma sorularına odaklanmaktadır:

1. Mimari çevre kolektif yaşam ve sosyal etkileşim üzerinde nasıl bir rol oynar?
2. Farklı kültürel bağlamlarda mimari ve kültür arasındaki etkileşim hangi benzerlikleri ve farklılıkları göstermektedir?
3. Küreselleşme ve modernleşme süreçleri yerel mimari kimlik ve mekânsal anlam üretimini nasıl dönüştürmektedir?

Çalışmanın Literatüre Katkısı

Bu çalışma mimari ve kültür arasındaki ilişkiyi disiplinlerarası bir perspektifle ele alarak mimarlık kuramı, kentsel sosyoloji ve kültürel çalışmalar literatürünü bir araya getirmeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın temel katkısı, mimari mekânın kültürel pratiklerle kurduğu ilişkiyi farklı coğrafi ve kültürel bağlamlardan

seçilen vaka analizleri aracılığıyla karşılaştırmalı olarak incelemesidir.

Safranbolu, Kyoto ve Fes gibi farklı tarihsel ve kültürel bağlamları temsil eden kentler üzerinden yapılan analiz, mimari mekânın kültürel kimlik, kolektif yaşam ve toplumsal etkileşim üzerindeki rolünü ortaya koymaktadır. Bu karşılaştırmalı yaklaşım, mimari ve kültür arasındaki ilişkinin yalnızca yerel bağlamlara özgü olmadığını, aynı zamanda farklı coğrafyalarda benzer mekânsal ve kültürel dinamiklerin ortaya çıkabildiğini göstermektedir.

Kavramsal ve Kuramsal ereve

Mimarlık ve kültür arasındaki ilişki, sosyal bilimler ve mimarlık kuramı literatüründe uzun süredir tartışılan disiplinlerarası bir araştırma alanıdır. Yapılı evre yalnızca fiziksel bir barınma altyapısı değil, aynı zamanda toplumsal ilişkilerin, kültürel değerlerin ve kolektif deneyimlerin mekânsal bir ifadesidir. Bu nedenle mimari mekânın anlaşılması, yalnızca tasarım ilkelerinin incelenmesiyle değil, toplumsal pratikler, kültürel anlam üretimi, bellek ve kimlik gibi kavramların analiziyle mümkündür.

Bu bölümde mimarlık ve kültür arasındaki ilişkiyi açıklamak için kullanılan başlıca kuramsal yaklaşımlar ele alınmaktadır. İlk olarak mekânın toplumsal üretimi kavramı incelenmekte, ardından mimari mekânın kültürel anlam üretimindeki rolü tartışılmaktadır. Daha sonra gündelik yaşam pratikleri ve mekânsal organizasyon arasındaki ilişki değerlendirilmekte, kolektif bellek ve yer kimliği kavramları açıklanmaktadır. Son olarak, küreselleşme bağlamında mimari kimlik ve eleştirel bölgeselcilik yaklaşımı ele alınmaktadır.

Mekânın Toplumsal retimi ve Mimari Mekân

Mekânın toplumsal üretimi kavramı, mekânın yalnızca fiziksel bir evre olarak değil, toplumsal ilişkiler ve kültürel pratikler aracılığıyla şekillenen dinamik bir süreç olarak ele alınması

gerektiğini vurgulayan önemli bir kuramsal yaklaşımdır. Bu yaklaşımın en etkili temsilcilerinden biri olan Lefebvre (1991), mekânın üretimini üç temel boyut üzerinden açıklamaktadır: algılanan mekân, tasarlanan mekân ve yaşanan mekân. Bu üçlü yapı, mekânın hem fiziksel organizasyonunu hem de toplumsal ve kültürel anlamlarını birlikte değerlendirmeyi mümkün kılmaktadır.

Algılanan mekân, bireylerin gündelik yaşam içinde deneyimlediği mekânsal düzeni ifade ederken, tasarlanan mekân planlama ve mimari tasarım süreçlerinde ortaya çıkan kavramsal mekânı temsil etmektedir. Buna karşılık yaşanan mekân, bireylerin mekânla kurduğu sembolik, kültürel ve duygusal ilişkileri kapsamaktadır. Lefebvre'ye göre bu üç boyutun etkileşimi mekânın toplumsal üretim sürecini oluşturmaktadır. Bu bağlamda mimari mekân yalnızca tasarım sürecinin sonucu değil, kullanıcı deneyimleri ve toplumsal pratikler aracılığıyla sürekli yeniden biçimlenen bir çevre olarak değerlendirilebilir. Mekânın toplumsal üretimine ilişkin başlıca kuramsal yaklaşımlar Tablo 1'de sunulmaktadır.

Tablo 1. Mekânın toplumsal üretimine ilişkin kuramsal yaklaşımlar

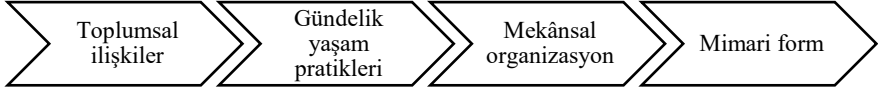
Kuramcı	Temel kavram	Mekân anlayışı	Mimarlık açısından yorum
Lefebvre	Mekânın toplumsal üretimi	Mekân toplumsal ilişkiler tarafından üretilir	Mimari mekân sosyal pratiklerin sonucudur
Bourdieu	Habitus	Mekân toplumsal davranış kalıplarını yansıtır	Mekânsal düzen toplumsal normları destekler
Soja	Üçüncü mekân	Mekân fiziksel ve zihinsel boyutların birleşimidir	Mimari deneyim çok katmanlıdır

Tablo 1'de görüldüğü gibi farklı kuramsal yaklaşımlar mekânın toplumsal ve kültürel boyutlarını farklı perspektiflerden açıklamaktadır. Lefebvre mekânın sosyal ilişkiler tarafından üretildiğini vurgularken, Bourdieu habitus kavramı aracılığıyla

mekânsal düzen ile toplumsal davranış kalıpları arasındaki ilişkiye dikkat çekmektedir. Soja ise mekânın fiziksel ve zihinsel boyutlarının birlikte değerlendirilmesi gerektiğini ileri sürmektedir.

Bu kuramsal çerçeve doğrultusunda mekânın toplumsal üretim süreci Şekil 1’de kavramsal olarak gösterilmektedir.

Şekil 1. Mekânın toplumsal üretim süreci

Şekil 1’de gösterildiği üzere toplumsal ilişkiler ve gündelik yaşam pratikleri mekânsal organizasyonu şekillendirmekte, bu süreç mimari formun ortaya çıkmasına katkı sağlamaktadır.

Mimari Mekân ve Kültürel Anlamanın Üretimi

Mimari mekân, yalnızca işlevsel ihtiyaçlara yanıt veren fiziksel bir yapıdan ibaret değildir; aynı zamanda kültürel değerlerin, sembolik anlamların ve toplumsal deneyimlerin şekillendiği bir üretim alanı olarak değerlendirilmektedir. Fenomenolojik mimarlık yaklaşımı bu ilişkiyi açıklamak açısından önemli bir kuramsal çerçeve sunmaktadır. Norberg-Schulz’a (1980) göre mimarlığın temel amacı, bireylerin dünyada anlamlı bir “yer edinmesini” sağlamaktır. Bu perspektif, mimari çevrenin insanların kimlik, aidiyet ve mekânsal deneyimlerini biçimlendiren önemli bir unsur olduğunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla mimari mekân, yalnızca fiziksel organizasyonun bir sonucu değil, aynı zamanda kültürel deneyimlerin üretildiği sembolik bir ortamdır.

Konut tipolojileri ve yerleşim biçimleri üzerine yaptığı çalışmalarla Rapoport (1969) mimari formun oluşumunda kültürel faktörlerin belirleyici rol oynadığını vurgulamaktadır. Rapoport’a göre mimari biçimler toplumların aile yapısı, sosyal ilişkileri ve gündelik yaşam pratikleriyle doğrudan ilişkilidir. Bu nedenle farklı kültürel bağlamlarda gelişen mimari örüntüler farklı anlamlar ve

işlevler taşımaktadır. Mimari mekânın kültürel anlam üretimindeki rolü Tablo 2’de özetlenmektedir.

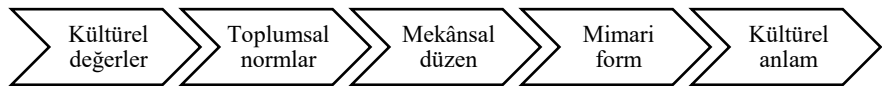
Tablo 2. Mimari mekânın kültürel anlam üretimindeki rolü

Mekânsal öge	Kültürel anlam	Sosyal işlev
Avlu	Aile birlikteliği	Ortak yaşam alanı
Sokak	Komşuluk ilişkileri	Sosyal etkileşim
Meydan	Kamusal yaşam	Toplumsal buluşma

Tablo 2’de görüldüğü üzere farklı mekânsal öğeler yalnızca fiziksel organizasyon bileşenleri değildir; aynı zamanda belirli kültürel anlamlar ve sosyal işlevler taşımaktadır. Avlular aile içi yaşamın merkezini oluştururken, sokaklar gündelik sosyal ilişkilerin geliştiği alanlar olarak işlev görmektedir. Meydanlar ise kamusal yaşamın yoğunlaştığı mekânsal odaklar olarak ortaya çıkmaktadır. Güncel çalışmalar da mimari çevrenin kültürel kimliğin oluşumunda önemli bir rol oynadığını ve kentsel mekânların toplumsal değerleri yansıtan sistemler olduğunu göstermektedir (Kim & Lee, 2025).

Mimari mekân ile kültürel anlam üretimi arasındaki ilişki Şekil 2’de kavramsal bir model aracılığıyla gösterilmektedir.

Şekil 2. Mimari mekân ve kültürel anlam üretimi

Şekil 2’de görüldüğü üzere, kültürel değerler ve toplumsal normlar mekânsal organizasyonun oluşumunda belirleyici bir rol oynamakta; bu süreç mimari form aracılığıyla somutlaşmaktadır. Mimari çevre ise toplumsal deneyimler yoluyla yeniden yorumlanarak kültürel anlamların oluşmasına katkı sağlamaktadır.

Gündelik Yaşam Pratikleri ve Mekânsal Organizasyon

Mimari mekân ile toplumsal yaşam arasındaki ilişkiyi anlamada gündelik yaşam pratikleri önemli bir analitik çerçeve sunmaktadır. Bourdieu’nun (1977) geliştirdiği habitus kavramı,

bireylerin davranış biçimlerinin yalnızca bireysel tercihlerle açıklanamayacağını; bu davranışların toplumsal yapı, kültürel değerler ve öğrenilmiş alışkanlıklar tarafından şekillendiğini ortaya koymaktadır. Habitus, bireylerin gündelik yaşamda sergiledikleri davranış kalıplarının mekânsal düzenlemeler aracılığıyla yeniden üretildiğini de göstermektedir. Bu nedenle mimari mekân, yalnızca insanların içinde bulunduğu fiziksel bir çevre değil, aynı zamanda toplumsal pratiklerin gerçekleştiği ve süreklilik kazandığı bir ortam olarak değerlendirilebilir.

Gündelik yaşam pratikleri ile mekânsal organizasyon arasındaki ilişki özellikle geleneksel yerleşim dokularında açık biçimde gözlemlenmektedir. Geleneksel konutlarda yer alan avlu, sofa ve yarı kamusal alanlar aile yapısı ve sosyal ilişkilerle doğrudan bağlantılıdır. Bu mekânsal düzenlemeler aile bireyleri arasındaki etkileşimi desteklerken aynı zamanda komşuluk ilişkilerinin gelişmesine de katkı sağlamaktadır. Gündelik pratikler ile mekânsal organizasyon arasındaki ilişki Tablo 3’te özetlenmektedir.

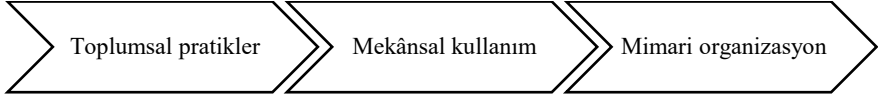
Tablo 3. Gündelik yaşam pratikleri ve mekânsal organizasyon

Toplumsal pratik	Mekânsal karşılık	Mimari sonuç
Aile içi etkileşim	Avlu	İçe dönük konut planı
Komşuluk ilişkileri	Sokak	Dar sokak dokusu
Kamusal yaşam	Meydan	Açık kamusal alan

Tablo 3’te görüldüğü gibi, farklı toplumsal pratikler belirli mekânsal düzenlemelerle ilişkilidir. Aile içi etkileşimler çoğunlukla yarı özel mekânlarda gerçekleşirken, komşuluk ilişkileri sokak dokusu içinde gelişmektedir. Kamusal yaşam ise meydan gibi açık kamusal alanlarda yoğunlaşmaktadır. Bu durum mimari mekân ile toplumsal davranış kalıpları arasında güçlü bir etkileşim bulunduğunu göstermektedir.

Gündelik yaşam pratikleri ile mekânsal organizasyon arasındaki ilişki Şekil 3’te kavramsal olarak gösterilmektedir.

Şekil 3. Gündelik yaşam ve mekânsal organizasyon ilişkisi

Şekil 3’te gösterildiği üzere gündelik pratikler mekânın kullanım biçimlerini etkilemekte, bu kullanım biçimleri ise mimari organizasyonun şekillenmesine katkı sağlamaktadır. Bu karşılıklı ilişki, mimari tasarımın yalnızca fiziksel bir çevre üretmekle sınırlı olmadığını, aynı zamanda toplumsal yaşamın örgütlenmesine yön veren bir süreç olduğunu ortaya koymaktadır.

Kolektif Bellek, Yer Duygusu ve Mekânsal Kimlik

Mekânın kültürel anlam üretimindeki önemli boyutlardan biri kolektif bellek ve yer duygusudur. Toplumsal gruplar geçmiş deneyimlerini yalnızca sözlü anlatılar ya da yazılı kayıtlar aracılığıyla değil, aynı zamanda belirli mekânsal referanslar üzerinden de aktarmaktadır. Bu nedenle mimari çevre, toplumsal hafızanın somutlaştığı ve kuşaklar arasında aktarıldığı önemli bir ortam olarak değerlendirilebilir.

Halbwachs (1992) kolektif belleğin toplumsal gruplar tarafından paylaşılan mekânsal referanslar aracılığıyla sürdürüldüğünü vurgulamaktadır. Bu yaklaşım, mimari çevrenin yalnızca fiziksel bir yapı olmadığını, aynı zamanda toplumsal hafızanın taşıyıcısı niteliği taşıdığını göstermektedir.

Yer duygusu kavramı ise bireylerin yaşadıkları mekânlarla kurdukları duygusal ve sembolik bağları ifade etmektedir. Tuan (1977) yer duygusunu bireylerin belirli bir mekâna yönelik geliştirdikleri aidiyet ve bağlılık hissi olarak tanımlamaktadır. Bu çerçevede mimari çevre, bireylerin kimlik ve aidiyet duygularının oluşumunda önemli bir rol üstlenmektedir. Mekân, bellek ve kimlik arasındaki ilişki Tablo 4’te özetlenmektedir.

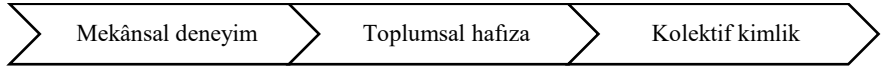
Tablo 4. Mekân, bellek ve kimlik ilişkisi

Kavram	Tanım	Mimarlıkla ilişkisi
Kolektif bellek	Toplumsal hafıza	Tarihî yapılar ve kent dokusu
Yer duygusu	Mekâna aidiyet	Mimari kimlik
Mekânsal kimlik	Mekânın karakteri	Kent kimliği

Tablo 4’te görüldüğü üzere, kolektif bellek, yer duygusu ve mekânsal kimlik kavramları mimari çevre ile doğrudan ilişkilidir. Tarihî yapılar, anıtlar ve geleneksel kent dokuları toplumsal hafızanın korunmasına katkı sağlarken, mimari çevrenin karakteristik özellikleri bireylerin mekâna yönelik aidiyet duygusunu güçlendirmektedir.

Mekân, bellek ve kimlik arasındaki ilişki Şekil 4’te kavramsal olarak gösterilmektedir.

Şekil 4. Mekân, bellek ve kimlik ilişkisi

Şekil 4’te görüldüğü üzere, bireylerin mekânla kurdukları deneyimler zaman içinde toplumsal hafızanın oluşumuna katkı sağlamaktadır. Bu hafıza ise kolektif kimliğin şekillenmesinde önemli bir rol oynar. Güncel çalışmalar da tarihî kent dokularının kolektif belleğin sürekliliği açısından önemli mekânsal referanslar sunduğunu göstermektedir (Graham, Ashworth, & Tunbridge, 2024). Bu bulgu mimari çevrenin kültürel kimliğin korunması ve kuşaklar arası aktarımında önemli bir işlev üstlendiğini göstermektedir.

Küreselleşme Bağlamında Mimari Kimlik ve Eleştirel Bölgeselcilik

Küreselleşme süreci, mimari üretim biçimlerini ve kentsel tasarım yaklaşımlarını önemli ölçüde dönüştürmüştür. Özellikle modern mimarlık pratiklerinin küresel ölçekte yaygınlaşması, farklı coğrafyalarda benzer yapı tiplerinin uygulanmasına yol açmış ve bu

durum bazı araştırmacılar tarafından mekânsal homojenleşme olarak eleştirilmiştir. Küresel mimari üretim süreçleri çoğu zaman standart tasarım anlayışlarını teşvik ederek yerel kültürel bağlamın mimari üretim üzerindeki etkisini zayıflatabilmektedir. Bu durum kentlerin özgün mimari karakterlerinin giderek benzeşmesine ve yerel kimliğin görünürlüğünün azalmasına yol açabilmektedir. Güncel çalışmalar da küreselleşmenin mimari üretim süreçlerinde yerel mimari kimlik üzerinde önemli baskılar oluşturduğunu ortaya koymaktadır.

Bu tartışmalara yanıt olarak Frampton (1983) eleştirel bölgeselcilik yaklaşımını geliştirmiştir. Eleştirel bölgeselcilik, mimarlığın modern teknolojik olanaklarla yerel kültürel bağlam arasında dengeli bir ilişki kurması gerektiğini savunan bir tasarım yaklaşımıdır. Bu perspektif, mimari üretimin yalnızca evrensel tasarım eğilimlerine dayanmak yerine yerel iklim koşulları, malzeme kullanımı, kültürel gelenekler ve yerel yapı teknikleri gibi unsurları da dikkate alması gerektiğini vurgulamaktadır. Böylece mimari tasarımın hem çağdaş teknolojik gelişmelerden yararlanması hem de yerel kimlik unsurlarını koruması mümkün olabilmektedir. Farklı mimari yaklaşımların temel özellikleri Tablo 5'te karşılaştırmalı olarak sunulmaktadır.

Tablo 5. Mimari yaklaşımların karşılaştırılması

Yaklaşım	Temel özellik	Mekânsal sonuç
Küresel mimarlık	Standartlaşmış tasarım	Kimlik kaybı
Yerel mimarlık	Geleneksel yapı teknikleri	Yerel kimlik
Eleştirel bölgeselcilik	Modern teknoloji + yerel kültür	Dengeli mimari

Tablo 5'te görüldüğü üzere, küresel mimarlık çoğunlukla standartlaşmış tasarım anlayışlarıyla ilişkilendirilirken, yerel mimarlık yaklaşımları geleneksel yapı teknikleri ve yerel malzeme kullanımına dayanmaktadır. Eleştirel bölgeselcilik ise bu iki yaklaşım arasında bir denge kurarak mimari üretimde hem küresel

teknolojik olanakların hem de yerel kültürel değerlerin birlikte değerlendirilmesini önermektedir.

Küreselleşme ile mimari kimlik arasındaki ilişki Şekil 5'te kavramsal olarak gösterilmektedir.

Şekil 5. Küreselleşme ve mimari kimlik ilişkisi

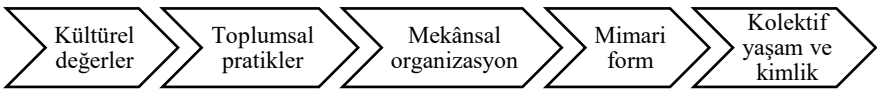

Şekil 5'te gösterildiği üzere küresel mimarlık eğilimleri ile yerel kültürel bağlam arasındaki gerilim, eleştirel bölgeselcilik yaklaşımı aracılığıyla dengelenebilmektedir. Bu yaklaşım, mimari üretimde yerel kimliğin korunmasını desteklerken aynı zamanda çağdaş mimari teknolojilerin kullanımına da olanak tanımaktadır.

Bu bölümde ele alınan kuramsal yaklaşımlar mimari mekân ile kültür arasındaki ilişkinin çok katmanlı bir süreç olduğunu ortaya koymaktadır. Mekânın toplumsal üretimi, kültürel anlam üretimi, gündelik yaşam pratikleri ve kolektif bellek gibi kavramlar mimari çevrenin toplumsal bağlamla nasıl ilişkilendirildiğini açıklayan önemli kuramsal araçlar sunmaktadır.

Bu kuramsal ilişkiler Şekil 6'da kavramsal bir model aracılığıyla gösterilmektedir.

Şekil 6. Mimari ve kültür ilişkisine dair kavramsal model

Şekil 6'da görüldüğü üzere, kültürel değerler ve toplumsal pratikler mekânsal organizasyonu şekillendirmekte, bu organizasyon ise mimari formun ortaya çıkmasına katkı sağlamaktadır. Böylece mimari çevre yalnızca tasarım süreçlerinin ürünü olmaktan öte, toplumsal ilişkilerin ve kültürel anlamların üretildiği bir sistem olarak ortaya çıkmaktadır. Bu kuramsal çerçeve, çalışmanın

ilerleyen bölümlerinde gerçekleştirilecek karşılaştırmalı vaka analizlerinin yorumlanması için analitik bir temel sunmaktadır.

Kavramsal Modelin Bütüncül Değerlendirmesi

Bu bölümde ele alınan kuramsal yaklaşımlar, mimari mekân ile kültür arasındaki ilişkinin çok katmanlı ve dinamik bir süreç olduğunu göstermektedir. Mekânın toplumsal üretimi yaklaşımı, mimari çevrenin toplumsal ilişkiler ve güç yapıları tarafından şekillendiğini vurgularken, kültürel anlam üretimi, gündelik yaşam pratikleri ve kolektif bellek gibi kavramlar mimari mekânın toplumsal deneyimlerle nasıl ilişkilendiğini açıklamaktadır. Bunun yanı sıra, küreselleşme tartışmaları ve eleştirel bölgeselcilik yaklaşımı çağdaş mimari üretimde yerel kültürel bağlamın önemini yeniden gündeme getirmektedir.

Bu kuramsal perspektifler birlikte değerlendirildiğinde, mimari mekânın oluşumu ve dönüşümünün kültürel değerler, toplumsal pratikler ve mekânsal organizasyon arasındaki karşılıklı etkileşim aracılığıyla gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Çalışmanın kuramsal çerçevesini oluşturan temel kavramlar ve mimari analiz açısından taşıdıkları önem Tablo 6’da özetlenmektedir.

Tablo 6. Çalışmanın kavramsal modeli

Kuramsal kavram	Kuramsal kaynak	Mekânsal boyut	Mimari analiz açısından önemi
Mekânın toplumsal üretimi	Lefebvre (1991)	Toplumsal ilişkiler	Mekânın sosyal süreçlerle oluşması
Mimari anlam üretimi	Norberg-Schulz (1980)	Kültürel deneyim	Mekânın kimlik ve aidiyet üretmesi
Gündelik yaşam pratikleri	Bourdieu (1977)	Mekânsal kullanım	Sosyal davranışların mekânsal organizasyonu
Kolektif bellek	Halbwachs (1992)	Tarihsel referanslar	Mekânsal kimlik ve kültürel süreklilik
Yer duygusu	Tuan (1977)	Duygusal bağ	Mekânsal aidiyet
Eleştirel bölgeselcilik	Frampton (1983)	Yerel bağlam	Küresel ve yerel mimari dengesi

Tablo 6’da görüldüğü gibi farklı disiplinlerden gelen kuramsal kavramlar bir araya getirilerek mimari mekânın kültürel ve toplumsal boyutlarını açıklayan bütüncül bir model oluşturulmuştur. Bu model, çalışmanın ilerleyen bölümlerinde gerçekleştirilecek karşılaştırmalı vaka analizlerinin yorumlanması için analitik bir çerçeve sunmaktadır.

Kuramsal Yaklaşımların Karşılaştırmalı Değerlendirmesi

Mimari mekân ile kültür arasındaki ilişki, farklı disiplinlerde geliştirilen kuramsal yaklaşımlar aracılığıyla çeşitli biçimlerde ele alınmaktadır. Mekân kuramı, kültürel coğrafya ve mimarlık kuramı literatürü incelendiğinde, mekânın yalnızca fiziksel bir çevre olarak değil, toplumsal ilişkiler, kültürel değerler ve gündelik yaşam pratikleri tarafından şekillenen dinamik bir süreç olarak değerlendirildiği görülmektedir. Bu çerçevede Lefebvre, Bourdieu, Rapoport ve Norberg-Schulz gibi araştırmacıların çalışmaları mimari mekânın toplumsal ve kültürel boyutlarını anlamada önemli teorik perspektifler sunmaktadır. Bu yaklaşımlar arasındaki temel benzerlikler ve farklılıklar Tablo 7’de karşılaştırmalı olarak gösterilmektedir.

Tablo 7. Mekân ve mimarlık kuramlarına ilişkin karşılaştırmalı yaklaşımlar

Kuramcı	Kuramsal yaklaşım	Mekân anlayışı	Mimarlık açısından çıkarım
Lefebvre	Mekânın toplumsal üretimi	Mekân toplumsal ilişkiler tarafından üretilir	Mimari mekân sosyal pratiklerin sonucudur
Bourdieu	Habitus	Mekân toplumsal davranış kalıplarını yansıtır	Mekânsal düzen sosyal ilişkileri şekillendirir
Rapoport	Kültür ve çevre ilişkisi	Mimari form kültürel değerlerin sonucudur	Konut tipolojileri kültürel yapıyla ilişkilidir
Norberg-Schulz	Yer fenomenolojisi	Mekân insanın dünyada yer edinmesini sağlar	Mimari kimlik ve yer duygusu
Frampton	Eleştirel bölgeselcilik	Mimarlık yerel bağlamla ilişkilidir	Küresel ve yerel mimari dengesi

Tablo 7’de, farklı kuramsal yaklaşımlar mimari mekânın oluşumunu farklı perspektiflerden açıklamaktadır. Lefebvre mekânın toplumsal ilişkiler tarafından üretildiğini vurgularken, Bourdieu mekânsal düzen ile toplumsal davranış kalıpları arasındaki ilişkiyi habitus kavramı aracılığıyla açıklamaktadır. Rapoport mimari formun kültürel değerler ve yaşam biçimleriyle bağlantılı olduğunu belirtirken, Norberg-Schulz mekânın deneyimsel ve fenomenolojik boyutuna dikkat çekmektedir. Frampton’un eleştirel bölgeselcilik yaklaşımı ise çağdaş mimarlık üretiminde yerel bağlamın önemini vurgulamaktadır.

Bu karşılaştırmalı değerlendirme, mimari mekânın toplumsal, kültürel ve deneyimsel boyutlarının birlikte ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır. Böylece mimari çevre yalnızca tasarım süreçlerinin ürünü olarak değil, toplumsal pratikler ve kültürel anlamların etkileşimiyle şekillenen çok katmanlı bir üretim alanı olarak değerlendirilebilir.

Yöntem

Bu çalışma, mimari mekân ile kültürel pratikler arasındaki karşılıklı etkileşimi incelemek amacıyla nitel araştırma yaklaşımına dayanmaktadır. Araştırmada mimari çevrenin toplumsal pratikler, kolektif yaşam ve kültürel anlam üretimi üzerindeki etkileri karşılaştırmalı bir perspektifle analiz edilmiştir. Mimarlık ve kentsel çalışmalar literatüründe, mekânsal organizasyon ile toplumsal süreçler arasındaki ilişkilerin incelenmesinde nitel araştırma yöntemlerinin önemli bir rol oynadığı kabul edilmektedir.

Bu doğrultuda çalışma, kuramsal literatür analizi ile karşılaştırmalı vaka analizi yöntemlerini bir araya getiren çok katmanlı bir araştırma tasarımına dayanmaktadır. Araştırmanın temel amacı, farklı kültürel bağlamlarda ortaya çıkan mimari mekân düzenlemelerinin kolektif yaşam pratikleri ve kültürel anlam üretimiyle olan ilişkisini ortaya koymaktır. Araştırma süreci üç temel

aşamadan oluşmaktadır: kuramsal literatür incelemesi, karşılaştırmalı vaka analizleri ve tematik değerlendirme. Bu aşamalar mimari mekânın toplumsal ve kültürel boyutlarının sistematik biçimde incelenmesine olanak sağlamaktadır.

Araştırma Tasarımı

Bu araştırmanın tasarımı nitel araştırma paradigması temelinde geliştirilmiş ve yorumlayıcı bir metodolojik yaklaşım benimsenmiştir. Mimarlık araştırmalarında nitel yöntemlerin mekânsal deneyimlerin, kültürel pratiklerin ve toplumsal ilişkilerin anlaşılmasında önemli bir analitik çerçeve sunduğu belirtilmektedir (Wang & Groat, 2025). Yorumlayıcı yaklaşım, mekânın yalnızca fiziksel bir nesne olarak değil, aynı zamanda sosyal ve kültürel anlamların üretildiği bir süreç olarak değerlendirilmesine imkân tanımaktadır (Groat & Wang, 2013). Bu yöntem, mimari çevrenin toplumsal bağlam içindeki rolünü analiz etmeye olanak sağlayan kapsamlı bir araştırma çerçevesi sunmaktadır.

Bu doğrultuda çalışma kapsamında mimari mekân, toplumsal pratikler, kültürel değerler ve mekânsal organizasyon arasındaki ilişkiler çerçevesinde ele alınmıştır. Araştırma yalnızca mimari yapıların fiziksel özelliklerini incelemekle sınırlı kalmamış, aynı zamanda bu mekânların kullanıcı deneyimleri ve kültürel anlamlarıyla olan ilişkisini de değerlendirmiştir. Araştırma tasarımının temel bileşenleri Tablo 8’de özetlenmektedir.

Tablo 8. Araştırma tasarımının temel bileşenleri

Araştırma boyutu	Açıklama
Araştırma türü	Nitel araştırma
Metodolojik yaklaşım	Yorumlayıcı analiz
Analiz yöntemi	Karşılaştırmalı vaka analizi
Araştırma odağı	Mimari mekân ve kültürel pratikler

Tablo 8’de, araştırma nitel yöntemlere dayalı olarak yapılandırılmış ve yorumlayıcı analiz yaklaşımı benimsenmiştir. Bu

yaklaşım özellikle mimari mekânın sosyal ve kültürel boyutlarının incelenmesi açısından uygun bir metodolojik çerçeve sunmaktadır.

Araştırma sürecinin genel metodolojik yapısı Şekil 7’de kavramsal olarak gösterilmektedir.

Şekil 7. Araştırma tasarımının kavramsal yapısı

Şekil 7’de, araştırma süreci kuramsal literatür incelemesiyle başlamış, ardından seçilen vaka alanları üzerinden mekânsal analiz gerçekleştirilmiştir. Elde edilen bulgular daha sonra karşılaştırmalı biçimde değerlendirilmiş ve tematik yorumlama yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Bu araştırma tasarımı, mimari mekânın toplumsal ve kültürel bağlam içinde çok boyutlu biçimde incelenmesine olanak sağlayan sistematik bir metodolojik çerçeve sunmaktadır.

Karşılaştırmalı Vaka Analizi Yöntemi

Bu çalışmada mimari mekân ile kültürel pratikler arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla karşılaştırmalı vaka analizi yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem, farklı mekânsal ve kültürel bağlamlarda ortaya çıkan mimari örüntülerin sistematik biçimde karşılaştırılmasına olanak sağlamaktadır (Yin, 2018). Mimarlık ve kentsel çalışmalar literatüründe karşılaştırmalı analiz yaklaşımı, mekânsal organizasyon ile toplumsal yaşam arasındaki ilişkileri anlamada etkili bir araştırma yöntemi olarak kabul edilmektedir.

Araştırma kapsamında farklı kültürel bağlamları temsil eden üç kent örneği incelenmiştir. Safranbolu, Kyoto ve Fes kentleri tarihsel kent dokuları, mimari karakterleri ve kültürel pratikleri bakımından zengin örnekler sunmaktadır. Bu kentlerin seçilmesinin temel amacı, mimari mekân ile toplumsal pratikler arasındaki

ilişkinin farklı coğrafi ve kültürel ortamlarda nasıl şekillendiğini karşılaştırmalı olarak değerlendirmektir.

Karşılaştırmalı vaka analizi yöntemi, farklı örneklerin belirli analiz kriterleri çerçevesinde sistematik biçimde incelenmesine olanak tanıyarak ortak mekânsal özelliklerin belirlenmesini sağlamaktadır. Bu yaklaşım sayesinde mimari mekânın toplumsal yaşam ve kültürel pratiklerle olan ilişkisi daha kapsamlı biçimde analiz edilebilmektedir. Yöntemin temel özellikleri Tablo 9’da özetlenmektedir.

Tablo 9. Karşılaştırmalı vaka analizi yaklaşımının özellikleri

Özellik	Açıklama
Analiz birimi	Kent dokusu ve mimari çevre
Karşılaştırma teması	Mekân, kültür ve kolektif yaşam
Analiz yöntemi	Tematik karşılaştırma
Amaç	Ortak mekânsal örüntüleri belirlemek

Tablo 9’da görüldüğü gibi, karşılaştırmalı vaka analizi yöntemi, mimari çevrenin toplumsal ve kültürel boyutlarının farklı örnekler üzerinden sistematik olarak incelenmesine olanak tanıyan analitik bir çerçeve sunmaktadır. Bu yaklaşım, mimari mekânın yalnızca fiziksel özelliklerini değil, aynı zamanda toplumsal ve kültürel bağlamla kurduğu ilişkiyi de kapsamlı biçimde değerlendirmeyi mümkün kılmaktadır.

Vaka Alanlarının Analitik Karşılaştırma Çerçevesi

Karşılaştırmalı vaka analizi yönteminde farklı örneklerin sistematik biçimde incelenebilmesi için belirli analiz kriterlerinin oluşturulması gerekmektedir. Bu kriterler mimari mekânın fiziksel özellikleri ile kültürel pratikler arasındaki ilişkiyi değerlendirmeye yönelik analitik bir çerçeve sunmaktadır. Çalışmada seçilen vaka alanları mimari karakter, mekânsal organizasyon, kültürel pratikler ve kamusal mekân kullanımı gibi temel ölçütler doğrultusunda analiz edilmiştir.

Bu kriterler doğrultusunda oluşturulan analiz matrisi, farklı kent örneklerinin karşılaştırmalı biçimde değerlendirilmesine olanak sağlamaktadır. Vaka alanlarının analitik karşılaştırma çerçevesi Tablo 10’da sunulmaktadır.

Tablo 10. Vaka alanlarının karşılaştırmalı analiz matrisi

Vaka alanı	Mimari karakter	Mekânsal organizasyon	Kültürel pratikler	Kamusal mekân kullanımı
Safranbolu	Osmanlı konut mimarisi	Avlulu konut planı	Aile odaklı yaşam	Mahalle ve sokak
Kyoto	Machiya konutları	Dar cepheli konut planı	Geleneksel Japon yaşamı	Sokak ve iç avlu
Fes	Medina kent dokusu	İçe dönük konut planı	Zanaat ve ticaret	Çarşı ve sokak

Tablo 10’da görüldüğü üzere, seçilen vaka alanları farklı kültürel bağlamlara sahip olmalarına rağmen mimari mekân ile toplumsal yaşam arasındaki ilişki açısından belirli ortak özellikler göstermektedir. Safranbolu örneğinde geleneksel konut tipolojileri aile yaşamını destekleyen mekânsal organizasyonlar sunarken, Kyoto’daki machiya konutları geleneksel Japon yaşam biçiminin mekânsal yansımalarını ortaya koymaktadır. Fes medinası ise ticaret ve zanaat faaliyetleriyle şekillenen yoğun bir kamusal mekân organizasyonu ile dikkat çekmektedir.

Bu analiz matrisi farklı vaka alanlarında ortaya çıkan mekânsal örüntülerin karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesine olanak sağlamaktadır. Böylece mimari mekânın kültürel pratikler ve toplumsal yaşam biçimleriyle olan ilişkisi daha sistematik bir biçimde analiz edilebilmektedir.

Vaka Alanlarının Seçimi ve Örneklem Kriterleri

Araştırmada seçilen vaka alanları Safranbolu, Kyoto ve Fes kentleridir. Bu kentler farklı coğrafi ve kültürel bağlamları temsil

etmeleri nedeniyle mimari mekân ile kültür arasındaki ilişkinin karşılaştırmalı olarak incelenmesi açısından uygun örnekler sunmaktadır. Tarihsel kent dokuları, mimari karakterleri ve kültürel pratikleri bakımından güçlü örnekler oluşturan bu kentler, mimari çevrenin toplumsal ve kültürel boyutlarının analiz edilmesi için önemli bir araştırma alanı sağlamaktadır.

Vaka alanlarının seçimi belirli kriterler doğrultusunda gerçekleştirilmiştir. Araştırmada örneklem belirlenirken üç temel ölçüt dikkate alınmıştır. Bunlardan ilki kültürel süreklilik kriteridir. Bu kriter, geleneksel mimari dokunun ve kültürel yaşam pratiklerinin büyük ölçüde korunmuş olmasını ifade etmektedir. İkinci kriter mekânsal özgünlük olup kentlerin karakteristik bir mimari ve kentsel dokuya sahip olmasını kapsamaktadır. Üçüncü kriter ise karşılaştırılabilirlik olup farklı kültürel ve coğrafi bağlamları temsil eden kentlerin analiz edilmesine olanak sağlamaktadır.

Seçilen vaka alanlarının temel özellikleri Tablo 11’de özetlenmektedir.

Tablo 11. Vaka alanlarının genel özellikleri

Kent	Ülke	Mimari karakter	Kültürel özellik
Safranbolu	Türkiye	Osmanlı konut mimarisi	Mahalle kültürü
Kyoto	Japonya	Machiya konutları	Geleneksel Japon yaşamı
Fes	Fas	Medina kent dokusu	İslam kent kültürü

Tablo 11’de görüldüğü üzere, seçilen kentler farklı coğrafi ve kültürel bağlamlara sahip olmalarına rağmen geleneksel mimari dokularını büyük ölçüde koruyan yerleşimlerdir. Safranbolu Osmanlı dönemine ait konut mimarisi ve mahalle ölçeğinde gelişen sosyal yapısıyla dikkat çekmektedir. Kyoto’daki machiya konutları geleneksel Japon kent yaşamının önemli bir parçasını oluştururken, Fes medinası İslam kent modelinin karakteristik özelliklerini yansıtmaktadır.

Bu vaka alanlarının karşılaştırmalı olarak incelenmesi, mimari mekân ile kültürel pratikler arasındaki ilişkinin farklı bağlamlarda nasıl ortaya çıktığını anlamak açısından önemli bir analitik çerçeve sunmaktadır. Böylece mimari çevrenin yalnızca fiziksel özellikleri değil, aynı zamanda toplumsal ve kültürel boyutları da kapsamlı biçimde değerlendirilebilmektedir.

Vaka Alanlarının Seçim Kriterlerinin Değerlendirilmesi

Karşılaştırmalı vaka analizine dayanan araştırmalarda örneklem seçim süreci metodolojik açıdan büyük önem taşımaktadır. Seçilen vaka alanlarının araştırma amacına uygun olması ve analiz edilen olgunun farklı bağlamlarda incelenmesine olanak sağlaması gerekmektedir. Bu bağlamda çalışmada yer alan Safranbolu, Kyoto ve Fes kentleri belirli seçim kriterleri doğrultusunda değerlendirilmiştir.

Vaka seçiminde dikkate alınan başlıca kriterler kültürel süreklilik, mekânsal özgünlük ve karşılaştırılabilirlik olarak belirlenmiştir. Kültürel süreklilik kriteri geleneksel mimari dokunun ve kültürel yaşam pratiklerinin korunmuş olmasını ifade ederken, mekânsal özgünlük kentlerin karakteristik mimari özelliklere sahip olmasını ifade etmektedir. Karşılaştırılabilirlik kriteri ise farklı coğrafi ve kültürel bağlamları temsil eden örneklerin analiz edilmesini sağlamaktadır. Bu kriterlerin vaka alanları açısından değerlendirilmesi Tablo 12’de gösterilmektedir.

Tablo 12. Vaka alanlarının seçim kriterleri matrisi

Vaka alanı	Kültürel süreklilik	Mekânsal özgünlük	Karşılaştırılabilirlik	Genel değerlendirme
Safranbolu	Yüksek	Yüksek	Yüksek	Geleneksel Osmanlı kent dokusu
Kyoto	Yüksek	Orta	Yüksek	Geleneksel Japon kent kültürü
Fes	Yüksek	Yüksek	Yüksek	İslam kent modeli

Tablo 12’de görüldüğü üzere, seçilen vaka alanları belirlenen üç temel kriter açısından güçlü örnekler sunmaktadır. Safranbolu geleneksel Anadolu kent dokusunu temsil ederken, Kyoto geleneksel Japon kent kültürünün önemli bir örneğini oluşturmaktadır. Fes medinası ise İslam kent modelinin en iyi korunmuş örneklerinden biri olarak kabul edilmektedir.

Bu vaka alanlarının karşılaştırmalı olarak incelenmesi mimari mekân ile kültürel pratikler arasındaki ilişkinin farklı kültürel bağlamlarda nasıl ortaya çıktığını analiz etmeye olanak sağlamaktadır. Böylece mimari mekânın kültürel anlam üretimi ve kolektif yaşam pratikleriyle olan ilişkisi daha sistematik bir biçimde değerlendirilebilmektedir.

Analitik Çerçeve ve Mekânsal Değerlendirme Kriterleri

Araştırmada mimari mekânın kültürel pratiklerle olan ilişkisini analiz etmek amacıyla belirli değerlendirme kriterleri geliştirilmiştir. Bu kriterler mimari mekânın yalnızca fiziksel özelliklerini değil, aynı zamanda sosyal ve kültürel boyutlarını da kapsayan bütüncül bir analiz çerçevesi sunmaktadır. Mimari mekânın toplumsal yaşam ve kültürel pratiklerle olan ilişkisini anlamak için mekânsal organizasyon, kamusal ve özel alan ilişkisi, sosyal etkileşim alanları, kültürel anlam ve sembolizm ile kolektif bellek gibi unsurlar önemli analiz boyutları olarak ele alınmıştır.

Bu doğrultuda araştırmanın analitik çerçevesi beş temel kriterden oluşmaktadır:

- Mekânsal organizasyon
- Kamusal ve özel alan ilişkisi
- Sosyal etkileşim alanları
- Kültürel anlam ve sembolizm
- Kolektif bellek ve mekânsal kimlik

Bu kriterler mimari mekânın fiziksel düzeni ile toplumsal yaşam pratikleri arasındaki ilişkiyi değerlendirmeye yönelik sistematik bir analiz çerçevesi sunmaktadır. Araştırmada kullanılan mekânsal değerlendirme kriterleri Tablo 13'te özetlenmektedir.

Tablo 13. Mekânsal değerlendirme kriterleri

Analiz kriteri	Açıklama
Mekânsal organizasyon	Sokak ve yapı ilişkileri
Kamusal-özel alan	Mekânsal hiyerarşi
Sosyal etkileşim	Kamusal mekân kullanımı
Kültürel sembolizm	Mimari öğelerin anlamı
Kolektif bellek	Tarihsel ve kültürel referanslar

Tablo 13'te görüldüğü üzere, belirlenen analiz kriterleri mimari mekânın hem fiziksel hem de kültürel boyutlarını kapsamaktadır. Mekânsal organizasyon ve kamusal-özel alan ilişkisi kentsel dokunun fiziksel yapısını açıklarken, sosyal etkileşim alanları mekânın toplumsal kullanım biçimlerini ortaya koymaktadır. Kültürel sembolizm ve kolektif bellek ise mimari çevrenin kültürel anlam üretimi ve mekânsal kimlik oluşturma süreçleriyle olan ilişkisini açıklamaktadır.

Araştırmada kullanılan analitik çerçevenin kavramsal yapısı Şekil 9'da gösterilmektedir.

Şekil 9. Analitik çerçeve

Şekil 9'da gösterildiği üzere mekânsal organizasyon ve kamusal-özel alan ilişkisi toplumsal etkileşim biçimlerini şekillendirmekte, bu etkileşimler mimari mekânın kültürel anlam üretimi sürecine katkı sağlamaktadır. Bu süreç sonucunda mekânsal kimlik ve kolektif aidiyet duygusu ortaya çıkmaktadır.

Bu analitik çerçeve araştırmada incelenen vaka alanlarının sistematik biçimde değerlendirilmesine olanak sağlamaktadır. Böylece mimari mekânın yalnızca fiziksel özellikleri değil, aynı zamanda toplumsal pratikler, kültürel anlam üretimi ve kolektif bellek ile olan ilişkisi de kapsamlı biçimde analiz edilebilmektedir.

Veri Kaynakları ve Analiz Süreci

Araştırmada kullanılan veriler üç temel kaynaktan elde edilmiştir. Bu veri kaynakları mimari mekânın kültürel pratiklerle olan ilişkisini farklı boyutlardan değerlendirmeye olanak sağlamaktadır. Araştırmada kullanılan başlıca veri kaynakları şu şekilde özetlenebilir:

- Akademik literatür
- Mimari ve kentsel analizler
- Tarihsel ve kültürel çalışmalar

Akademik literatür mimari mekân ve kültür ilişkisine dair kuramsal yaklaşımları ortaya koyarken, mimari ve kentsel analizler seçilen vaka alanlarının mekânsal organizasyonunu incelemeye olanak sağlamaktadır. Tarihsel ve kültürel çalışmalar ise kentlerin tarihsel gelişimi ve toplumsal yapısı hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Araştırmada kullanılan veri türleri ve kaynakları Tablo 14’te özetlenmektedir.

Tablo 14. Veri kaynakları

Veri türü	Kaynak
Kuramsal veri	Akademik literatür
Mekânsal veri	Mimari plan ve kent dokusu
Kültürel veri	Tarihsel ve sosyolojik çalışmalar

Tablo 14’te görüldüğü üzere, araştırmada kullanılan veri kaynakları mimari mekânın hem fiziksel hem de kültürel boyutlarının analiz edilmesine olanak sağlayacak şekilde çeşitlendirilmiştir. Kuramsal veriler mimari ve kültürel ilişkilerin

kavramsal çerçevesini oluştururken, mekânsal veriler kent dokusunun fiziksel özelliklerini analiz etmeye yardımcı olmaktadır. Kültürel veriler ise mimari mekânın toplumsal ve tarihsel bağlamını anlamaya katkı sağlamaktadır.

Araştırmada elde edilen veriler tematik analiz yöntemi kullanılarak değerlendirilmiştir. Tematik analiz yöntemi araştırma verilerinin belirli temalar etrafında sınıflandırılmasını ve yorumlanmasını sağlayan sistematik bir analiz yaklaşımıdır (Braun & Clarke, 2006). Bu yöntem özellikle nitel araştırmalarda karmaşık veri setlerinin analiz edilmesinde yaygın olarak kullanılmaktadır.

Araştırmada uygulanan veri analizi süreci Şekil 10'da gösterilmektedir.

Şekil 10. Veri analiz süreci

Şekil 10'da gösterildiği üzere araştırma süreci öncelikle veri toplama aşamasıyla başlamaktadır. Bu aşamada literatür incelemesi, mekânsal analizler ve kültürel çalışmalar aracılığıyla araştırma verileri elde edilmiştir. Daha sonra elde edilen veriler kodlama sürecinden geçirilmiş ve tematik analiz yöntemi kullanılarak belirli temalar altında sınıflandırılmıştır. Son aşamada ise tematik analiz sonuçları karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiş ve araştırmanın bulguları ortaya konulmuştur.

Bu analiz süreci mimari mekân ile kültürel pratikler arasındaki ilişkinin sistematik ve çok boyutlu bir biçimde değerlendirilmesine olanak sağlamaktadır.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Her araştırmada olduğu gibi, bu çalışmanın da bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. İlk olarak araştırma sınırlı sayıda vaka alanına odaklanmaktadır. Bu nedenle elde edilen bulgular tüm

kentler için genelleştirilebilir sonuçlar olarak değerlendirilmemelidir.

İkinci olarak, çalışma nitel araştırma yaklaşımına dayandığı için bulgular yorumlayıcı bir perspektif içermektedir. Bununla birlikte, karşılaştırmalı vaka analizi yöntemi farklı kültürel bağlamlarda ortaya çıkan mekânsal örüntülerin anlaşılmasında önemli bir analitik çerçeve sunmaktadır.

Bu metodolojik yaklaşım, farklı kültürel bağlamlarda ortaya çıkan mimari mekân organizasyonlarının sistematik biçimde karşılaştırılmasına olanak sağlayarak mimari çevre ile kültürel pratikler arasındaki ilişkinin çok boyutlu biçimde analiz edilmesini mümkün kılmaktadır.

Karşılaştırmalı Vaka Analizleri

Mimari mekân ile kültürel pratikler arasındaki ilişki, farklı coğrafi ve tarihsel bağlamlarda farklı biçimlerde ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle mimari ve kültür arasındaki etkileşimi anlamak için karşılaştırmalı vaka analizleri önemli bir araştırma yöntemi sunmaktadır. Karşılaştırmalı analiz yöntemi, farklı bağlamlarda ortaya çıkan mekânsal organizasyonların benzerlik ve farklılıklarını sistematik biçimde incelemeye olanak sağlar (Yin, 2018).

Bu bölümde mimari mekân ile kültürel pratikler arasındaki ilişkiyi analiz etmek amacıyla üç farklı kent incelenmiştir: Safranbolu, Kyoto ve Fes.

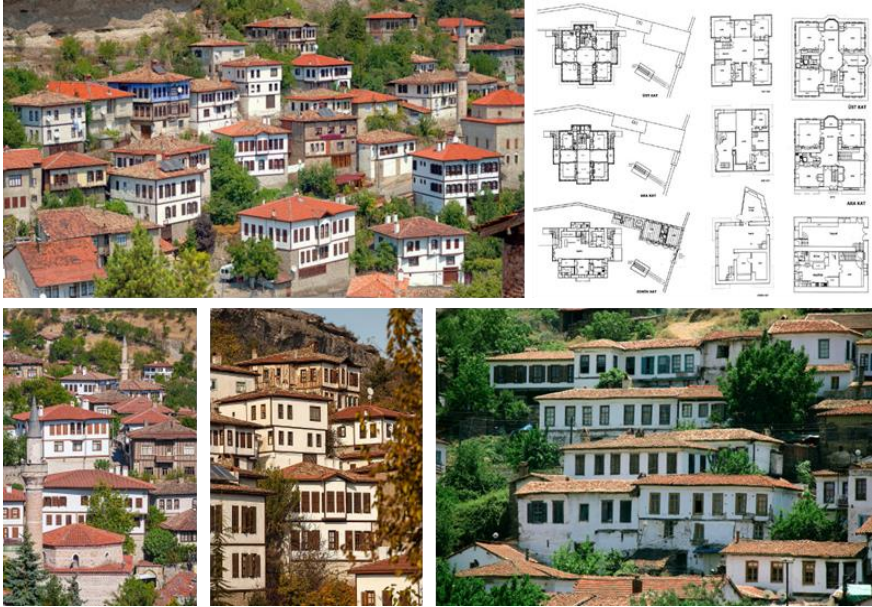
Bu kentler farklı coğrafi ve kültürel bağlamları temsil etmelerine rağmen mimari mekân ile toplumsal yaşam arasındaki güçlü ilişkiyi ortaya koyan önemli örneklerdir.

Analiz sürecinde her vaka mimari organizasyon, kültürel pratikler ve kolektif yaşam bağlamında değerlendirilmiştir.

Safranbolu: Geleneksel Konut Mimarisi ve Mahalle Ölçeğinde Mekânsal Organizasyon

Safranbolu, Osmanlı dönemine ait geleneksel konut mimarisinin en iyi korunmuş örneklerinden biri olarak kabul edilmektedir. UNESCO Dünya Mirası Listesi'nde yer alan kent, özellikle ahşap karkas yapı sistemi, sokak dokusu ve mahalle ölçeğinde gelişen mekânsal organizasyonu ile dikkat çekmektedir. Safranbolu'nun tarihsel kent dokusu geleneksel Osmanlı kent planlamasının önemli özelliklerini yansıtmakta ve mimari mekân ile toplumsal yaşam arasındaki ilişkiyi açık biçimde ortaya koymaktadır (Şekil 11).

Şekil 11. Safranbolu evleri

Kaynak: Bayazit, 2014

Safranbolu konutları yalnızca bireysel yaşam alanları olarak değil, aynı zamanda aile yapısını ve toplumsal ilişkileri yansıtan mekânsal organizasyonlar olarak değerlendirilmektedir. Geleneksel konut planlarında görülen sofa, hayat ve avlu gibi mekânsal öğeler

aile içi etkileşimi destekleyen alanlar oluşturmaktadır. Bu mekânsal düzenleme aynı zamanda komşuluk ilişkilerinin gelişmesine katkı sağlayan yarı kamusal alanların oluşmasına da olanak tanımaktadır. Safranbolu konut mimarisinin temel mekânsal özellikleri Tablo 15’te özetlenmektedir.

Tablo 15. Safranbolu konutlarının mekânsal özellikleri

Mekânsal öge	Açıklama	Sosyal işlev
Avlu	İç ve dış mekân arasında geçiş alanı	Aile içi etkileşim
Sofa	Konut içi dolaşım ve toplanma alanı	Sosyal buluşma
Çıkmlar	Sokakla görsel ilişki kuran mimari öge	Komşuluk etkileşimi

Tablo 15’te görüldüğü üzere, Safranbolu konut mimarisi mekânsal organizasyon açısından hem aile içi yaşamı hem de mahalle ölçeğindeki sosyal ilişkileri destekleyen bir yapı sunmaktadır. Avlu ve sofa gibi mekânsal öğeler konut içindeki sosyal etkileşimi güçlendirirken, çıkmlar sokak ile konut arasında görsel ve mekânsal bir ilişki kurulmasını sağlamaktadır. Bu durum geleneksel Osmanlı konut mimarisinin yalnızca bireysel yaşam alanları değil, aynı zamanda toplumsal ilişkileri destekleyen mekânsal düzenlemeler içerdiğini göstermektedir.

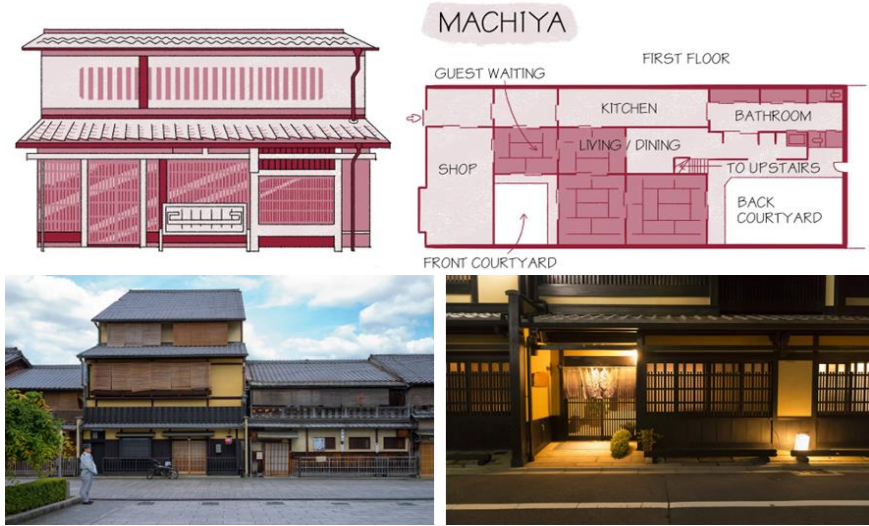
Safranbolu’da mahalle sistemi sosyal yaşamın temel organizasyon birimini oluşturmaktadır. Sokakların dar ve organik yapısı yaya hareketini teşvik etmekte ve mahalle ölçeğinde güçlü bir sosyal etkileşim ortamı yaratmaktadır.

Bu mekânsal yapı komşuluk ilişkilerinin gelişmesine katkı sağlamakta ve kolektif yaşam biçiminin sürdürülebilirliğini desteklemektedir. Dolayısıyla Safranbolu’nun geleneksel kent dokusu mimari mekân ile toplumsal yaşam arasındaki karşılıklı ilişkiyi açık biçimde ortaya koyan önemli bir örnek olarak değerlendirilebilir.

Kyoto Machiya: Geleneksel Japon Konut Tipolojisi ve Mekânsal Esneklik

Kyoto'daki machiya konutları Japon geleneksel mimarisinin önemli örneklerinden biri olarak kabul edilmektedir. Özellikle Edo döneminde gelişen bu konut tipolojisi, Kyoto'nun tarihsel kent dokusunun önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Machiya konutları dar cepheli ve uzun planlı yapılarıyla karakterize edilmekte olup yoğun kent dokusuna uyum sağlayan özgün bir mekânsal organizasyon sunmaktadır (Coaldrake, 1996). Bu plan düzeni Japon kentlerinin yoğun yapılaşma koşullarına uyum sağlayan pratik bir çözüm olarak gelişmiştir (Şekil 12).

Şekil 12. Kyoto'daki machiya konutları

Machiya konutlarının en dikkat çekici özelliklerinden biri mekânsal esnekliktir. Geleneksel Japon mimarisinde kullanılan sürgülü paneller (shoji ve fusuma) iç mekânların farklı kullanım senaryolarına göre yeniden düzenlenmesine olanak sağlamaktadır. Bu esnek plan organizasyonu mekânın gündelik yaşam pratiklerine uyum sağlayabilmesine imkân tanımakta ve konut içindeki sosyal kullanım biçimlerini desteklemektedir.

Machiya konutlarının temel mekânsal özellikleri Tablo 16’da özetlenmektedir.

Tablo 16. Machiya konutlarının mekânsal özellikleri

Özellik	Açıklama
Dar cephe	Yoğun kent dokusuna uyum
İç avlu	Doğal ışık ve havalandırma
Esnek plan	Çok işlevli mekân kullanımı

Tablo 16’da görüldüğü üzere machiya konutları yoğun kent dokusu içinde gelişen özgün bir mekânsal organizasyon sunmaktadır. Dar cepheli plan düzeni sınırlı arsa genişliklerine uyum sağlarken, iç avlular doğal ışık ve havalandırma açısından önemli bir rol oynamaktadır. Esnek plan organizasyonu ise iç mekânların farklı işlevlere göre yeniden düzenlenebilmesine olanak tanımaktadır.

Machiya konutları Japon kültüründe önemli bir yere sahip olan sadelik, esneklik ve doğayla uyum gibi değerleri yansıtmaktadır. Geleneksel Japon mimarisinde mekânın sabit sınırlar yerine değişken kullanım biçimleriyle tanımlanması mimari tasarımın kültürel değerlerle olan güçlü ilişkisini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda machiya konutları mimari mekânın yalnızca fiziksel bir yapı değil, aynı zamanda kültürel pratikleri ve yaşam biçimlerini yansıtan bir sistem olduğunu göstermektedir.

Fes Medinası: İslam Kent Modeli ve Kamusal Mekân Organizasyonu

Fas’ın Fes kenti, İslam kent modelinin en iyi korunmuş örneklerinden biri olarak kabul edilmektedir. UNESCO Dünya Mirası Listesi’nde yer alan Fes medinası dar sokaklar, avlulu konutlar ve geleneksel çarşı sistemleri ile karakterize edilen özgün bir kent dokusuna sahiptir (Bianca, 2000). Bu tarihsel yerleşim biçimi İslam kentlerinin sosyal organizasyonunu ve mekânsal düzenini yansıtan önemli bir örnek oluşturmaktadır (Şekil 13).

Şekil 13. Fes kentinin dokusu

Fes medinasında kamusal ve özel alanlar arasında belirgin bir mekânsal hiyerarşi bulunmaktadır. Dar ve organik sokak dokusu hem iklimsel koşullara uyum sağlayan hem de yaya hareketini teşvik eden bir mekânsal organizasyon sunmaktadır. Aynı zamanda avlulu konut planları mahremiyet ilkesine uygun bir yaşam biçimini desteklemekte ve konut içi yaşamın dış kamusal alandan belirli ölçüde ayrılmasını sağlamaktadır.

Fes medinasının temel mekânsal özellikleri Tablo 17’de özetlenmektedir.

Tablo 17. Fes medinasının mekânsal özellikleri

Mekânsal öge	Açıklama
Dar sokaklar	Gölgeleme ve iklimsel koruma
Avlulu konut	Mahremiyet odaklı mekânsal organizasyon
Çarşı alanı	Ekonomik ve sosyal merkez

Tablo 17’de görüldüğü üzere, Fes medinasının mekânsal organizasyonu hem iklimsel koşullar hem de toplumsal yaşam

biçimiyle doğrudan ilişkilidir. Dar sokaklar güneş ışığını sınırlayarak gölgeleme sağlamakta ve sıcak iklim koşullarına uyum sağlamaktadır. Avlulu konut planları ise mahremiyet ilkesine dayalı bir yaşam biçimini destekleyen içe dönük bir mekânsal düzen sunmaktadır. Çarşı alanları ise ekonomik faaliyetlerin yanı sıra sosyal etkileşimlerin gerçekleştiği önemli kamusal mekânlar olarak işlev görmektedir.

Bu mekânsal düzen İslam kentlerinde görülen toplumsal organizasyon ile mimari mekân arasındaki güçlü ilişkiyi ortaya koymaktadır. Dolayısıyla Fes medinası mimari mekânın yalnızca fiziksel bir çevre değil, aynı zamanda kültürel değerleri ve toplumsal yaşam biçimlerini yansıtan bir sistem olduğunu gösteren önemli bir örnek olarak değerlendirilebilir.

Vaka Alanlarının Karşılaştırmalı Değerlendirmesi

Araştırma kapsamında incelenen Safranbolu, Kyoto ve Fes kentleri mimari mekân ile kültürel pratikler arasındaki ilişkinin farklı coğrafi ve kültürel bağlamlarda nasıl ortaya çıktığını anlamak açısından önemli örnekler sunmaktadır. Bu kentlerin mimari karakteri, mekânsal organizasyonu ve kültürel özellikleri karşılaştırmalı olarak değerlendirildiğinde belirli ortak mekânsal ilkelerin ortaya çıktığı görülmektedir.

Vaka alanlarının mimari ve kültürel özellikleri arasındaki ilişkiler Tablo 18’de karşılaştırmalı olarak sunulmaktadır.

Tablo 18. Vaka alanlarının karşılaştırmalı analizi

Kent	Mimari karakter	Mekânsal organizasyon	Kültürel özellik
Safranbolu	Osmanlı konut mimarisi	Mahalle ölçeğinde yerleşim	Komşuluk kültürü
Kyoto	Machiya konutları	Esnek plan organizasyonu	Geleneksel Japon yaşamı
Fes	Medina kent dokusu	Avlulu konut sistemi	İslam kent modeli

Tablo 18’de görüldüğü üzere, incelenen kentler farklı coğrafi ve kültürel bağlamlara sahip olmalarına rağmen mimari mekân organizasyonu açısından belirli benzerlikler göstermektedir. Safranbolu örneğinde geleneksel konut tipolojileri mahalle ölçeğinde gelişen sosyal ilişkileri desteklerken, Kyoto’daki machiya konutları esnek mekânsal organizasyonuyla gündelik yaşam pratiklerine uyum sağlayan bir yapı sunmaktadır. Fes medinası ise avlulu konut sistemi ve çarşı organizasyonu ile İslam kent modelinin karakteristik özelliklerini yansıtmaktadır.

Bu karşılaştırma mimari mekânın kültürel pratiklerle olan ilişkisinin farklı coğrafi bağlamlarda benzer mekânsal örüntüler ortaya koyduğunu göstermektedir. İnsan ölçeği, sosyal etkileşimi destekleyen mekânsal organizasyon ve kamusal–özel alan dengesi bu örüntüler arasında öne çıkan temel unsurlar olarak dikkat çekmektedir.

Karşılaştırmalı vaka analizi sonuçları mimari mekânın yalnızca fiziksel bir yapı olmadığını, aynı zamanda toplumsal ilişkilerin ve kültürel anlamların üretildiği bir ortam olduğunu göstermektedir. Farklı coğrafyalarda ortaya çıkan mimari örüntüler incelendiğinde insan ölçeği, mekânsal hiyerarşi ve sosyal etkileşim alanlarının mimari tasarımda önemli bir rol oynadığı görülmektedir.

Bu bulgular mimarlık ve kültür arasındaki ilişkinin karşılıklı ve dinamik bir süreç olduğunu ortaya koymaktadır. Mimari mekân kültürel pratikler tarafından şekillendirilirken, aynı zamanda bu pratiklerin gerçekleştiği mekânsal altyapıyı da oluşturmaktadır. Dolayısıyla mimari çevre yalnızca fiziksel bir tasarım ürünü değil, aynı zamanda toplumsal yaşam biçimlerinin ve kültürel değerlerin somutlaştığı bir mekânsal sistem olarak değerlendirilebilir.

Bulgular

Karşılaştırmalı vaka analizleri sonucunda mimari mekân ile kültürel pratikler arasındaki ilişkiye dair çeşitli tematik bulgular

ortaya çıkmıştır. Safranbolu, Kyoto ve Fes kentleri farklı coğrafi ve kültürel bağlamları temsil etmelerine rağmen mimari mekânın toplumsal yaşamla ilişkisi açısından benzer mekânsal örüntüler sergilemektedir. Bu bulgular mimari mekânın yalnızca fiziksel bir çevre olmadığını, aynı zamanda toplumsal ilişkilerin ve kültürel anlamların üretildiği bir ortam olduğunu göstermektedir.

Analiz sonuçları özellikle beş temel tema etrafında yoğunlaşmaktadır: kamusal ve özel mekân arasındaki hiyerarşik ilişki, eşik mekânların sosyal etkileşim üzerindeki rolü, yerel malzeme kullanımı ve mekânsal kimlik ilişkisi, mimari mekânın kolektif bellekle ilişkisi ve küreselleşmenin yerel mimari kimlik üzerindeki etkileri. Bu bölümde söz konusu temalar sistematik olarak ele alınmaktadır.

Kamusal ve Özel Mekân Arasındaki Mekânsal Hiyerarşi

Karşılaştırmalı analiz sonuçları geleneksel yerleşimlerde kamusal ve özel mekânlar arasında belirgin bir mekânsal hiyerarşinin bulunduğunu göstermektedir. Bu hiyerarşi genellikle sokak, yarı kamusal alan ve konut iç mekânı arasında kademeli bir geçiş oluşturur. Lefebvre'nin (1991) mekânın toplumsal üretimi yaklaşımı doğrultusunda değerlendirildiğinde, bu mekânsal hiyerarşi toplumsal ilişkilerin düzenlenmesinde önemli bir rol oynamaktadır.

İncelenen vaka alanlarında kamusal ve özel mekânlar arasındaki sınırların genellikle ara mekânlar aracılığıyla tanımlandığı görülmektedir. Safranbolu'da görülen avlulu konut planları aile yaşamını kamusal alandan ayıran yarı özel mekânlar oluşturmaktadır. Benzer şekilde, Fes medinasında dar sokaklar ve içe dönük konut planları mahremiyet ilkesine dayalı bir mekânsal organizasyon sunmaktadır. Kyoto'daki machiya konutlarında ise sokak ile iç mekân arasında geçiş sağlayan yarı kamusal alanlar mekânsal hiyerarşinin oluşmasına katkı sağlamaktadır.

Farklı kentlerde kamusal ve özel mekânlar arasındaki mekânsal hiyerarşinin temel özellikleri Tablo 19’da gösterilmektedir.

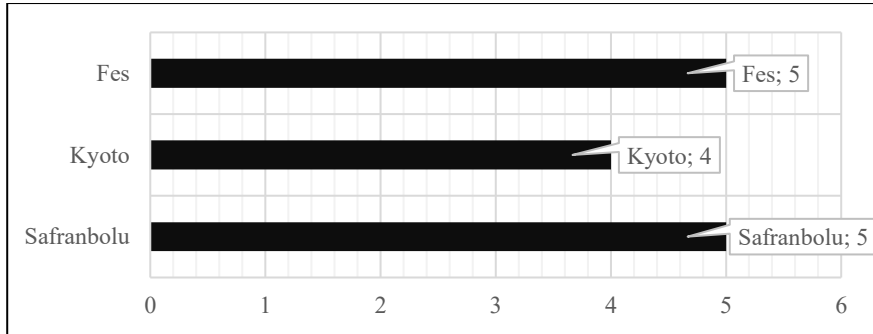
Tablo 19. Kamusal ve özel mekân hiyerarşisi

Kent	Kamusal alan	Ara mekân	Özel alan
Safranbolu	Sokak	Avlu	Konut
Kyoto	Sokak	İç avlu	Konut
Fes	Sokak	Avlu	Konut

Tablo 19’da görüldüğü üzere, incelenen tüm kentlerde kamusal alan ile konut iç mekânı arasında ara mekânlar aracılığıyla kademeli bir geçiş sağlanmaktadır. Bu mekânsal düzenleme bireysel yaşam ile kamusal yaşam arasındaki sınırların dengeli biçimde kurulmasına olanak tanımaktadır.

Kamusal ve özel mekânlar arasındaki mekânsal hiyerarşinin belirginliği vaka alanları arasında karşılaştırmalı olarak Grafik 1’de gösterilmektedir.

Grafik 1. Vaka alanlarında kamusal–özel mekân hiyerarşisinin belirginliği (0–5 ölçeği)

Grafik 1’de görüldüğü üzere kamusal ve özel mekânlar arasındaki mekânsal hiyerarşi özellikle Safranbolu ve Fes kentlerinde daha belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Bu kentlerde sokak, avlu ve konut iç mekânı arasında açık ve kademeli bir mekânsal geçiş bulunmaktadır. Bu durum geleneksel kent

dokularında kamusal ve özel yaşam alanlarının belirli sınırlar ve geçiş mekânları aracılığıyla düzenlendiğini göstermektedir.

Kyoto örneğinde de benzer bir mekânsal hiyerarşi bulunmakla birlikte, bu hiyerarşinin daha esnek mekânsal düzenlemeler aracılığıyla sağlandığı görülmektedir. Özellikle Kyoto'daki machiya konutlarında sürgülü paneller ve iç avlular mekânsal geçişlerin daha akışkan biçimde düzenlenmesine olanak sağlamaktadır.

Bu bulgular mimari mekânın toplumsal normlar ve kültürel değerlerle güçlü bir ilişki içinde olduğunu göstermektedir. Kamusal ve özel alanlar arasındaki mekânsal hiyerarşi yalnızca fiziksel bir düzenleme değil, aynı zamanda toplumsal ilişkilerin düzenlenmesini sağlayan önemli bir mekânsal mekanizma olarak değerlendirilebilir.

Eşik Mekânların Sosyal Etkileşim ve Kolektif Yaşam Üzerindeki Rolü

Eşik mekânlar kamusal ve özel alanlar arasında geçiş sağlayan önemli mekânsal öğelerdir. Avlular, revaklar, sokak girişleri ve yarı kamusal alanlar bireylerin hem kamusal hem de özel mekânlarla ilişki kurmasını sağlayan sosyal platformlar oluşturmaktadır. Bu tür mekânlar kent yaşamında karşılaşma, iletişim ve gündelik etkileşim süreçlerini destekleyen önemli alanlar olarak değerlendirilmektedir. Kamusal mekânların sosyal etkileşim üzerindeki etkisi güncel kentsel tasarım çalışmalarında da vurgulanmaktadır (Carmona, 2024).

Gehl (2011) kamusal yaşam üzerine yaptığı çalışmalarda bu tür ara mekânların kentlerde sosyal etkileşimi teşvik eden önemli mekânsal düzenlemeler olduğunu belirtmektedir. Karşılaştırmalı analizler eşik mekânların farklı kültürel bağlamlarda farklı mimari biçimler almasına rağmen benzer sosyal işlevler üstlendiğini göstermektedir.

Vaka alanlarında gözlemlenen eşik mekân türleri ve bu mekânların sosyal işlevleri Tablo 20’de sunulmaktadır.

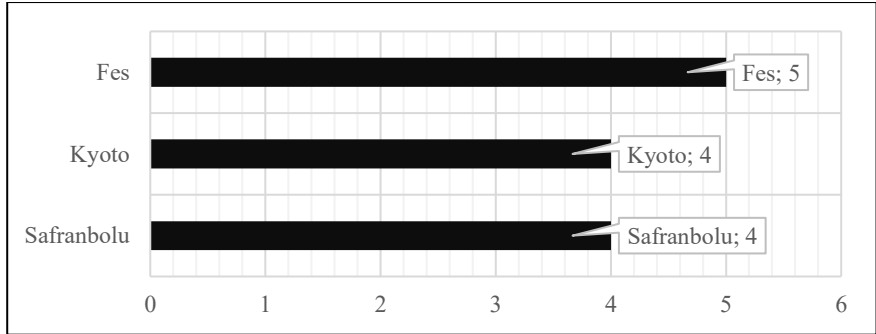
Tablo 20. Vaka alanlarında eşik mekân türleri

Kent	Eşik mekân türü	Sosyal işlev
Safranbolu	Avlu	Aile etkileşimi
Kyoto	İç avlu	Gündelik yaşam etkileşimi
Fes	Sokak geçitleri	Kamusal etkileşim

Tablo 20’de görüldüğü üzere eşik mekânlar farklı kentlerde farklı mimari biçimlerde ortaya çıkmakla birlikte benzer sosyal işlevler üstlenmektedir. Safranbolu ve Kyoto örneklerinde avlular ve iç avlular aile yaşamı ve gündelik etkileşim için önemli mekânsal platformlar olarak görülmektedir. Fes medinasında ise sokak geçitleri ve dar kamusal alanlar sosyal etkileşim açısından önemli mekânsal düğüm noktaları oluşturmaktadır.

Eşik mekânların sosyal etkileşim kapasitesi vaka alanları arasında karşılaştırmalı olarak Grafik 2’de gösterilmektedir.

Grafik 2. Vaka alanlarında eşik mekânların sosyal etkileşim kapasitesi (0–5 ölçeği)

Grafik 2’de görüldüğü üzere eşik mekânların sosyal etkileşim kapasitesi özellikle Fes ve Safranbolu gibi tarihî kent dokularında daha yüksek düzeydedir. Bu kentlerde avlular, sokak geçitleri ve yarı kamusal alanlar bireyler arasındaki sosyal etkileşimi teşvik eden önemli mekânsal platformlar oluşturmaktadır.

Kyoto örneğinde eşik mekânların sosyal etkileşim açısından önemli bir rol oynadığı görülmekle birlikte, bu mekânların daha sınırlı ölçekte kullanıldığı gözlemlenmektedir. Özellikle Kyoto'daki machiya konutlarında iç avlular gündelik yaşamın önemli bir parçasını oluşturmaktadır.

Bu bulgular mimari mekânın sosyal yaşamın organizasyonunda önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Eşik mekânlar yalnızca fiziksel geçiş alanları değil, aynı zamanda kolektif yaşam pratiklerinin gerçekleştiği sosyal etkileşim alanları olarak değerlendirilebilir. Bu durum mimari tasarımın toplumsal ilişkiler ve kültürel pratikler üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır.

Yerel Malzeme Kullanımı, İklimsel Uyum ve Mekânsal Kimlik

Yerel malzeme kullanımı mimari kimliğin oluşumunda önemli bir rol oynamaktadır. Geleneksel mimari örneklerinde malzeme seçimi yalnızca teknik bir karar değil, aynı zamanda kültürel ve çevresel koşulların bir sonucudur. Rapoport (1969) mimari formun oluşumunda çevresel koşullar, kültürel değerler ve yaşam biçimlerinin belirleyici olduğunu vurgulamaktadır. Bu bağlamda yerel malzeme kullanımı hem iklimsel uyum sağlamak hem de mimari çevrenin kültürel kimliğini güçlendirmektedir.

İncelenen vaka alanlarında kullanılan yapı malzemeleri ve bu malzemelerin mimari özellikleri Tablo 21'de gösterilmektedir.

Tablo 21. Vaka alanlarında kullanılan yapı malzemeleri

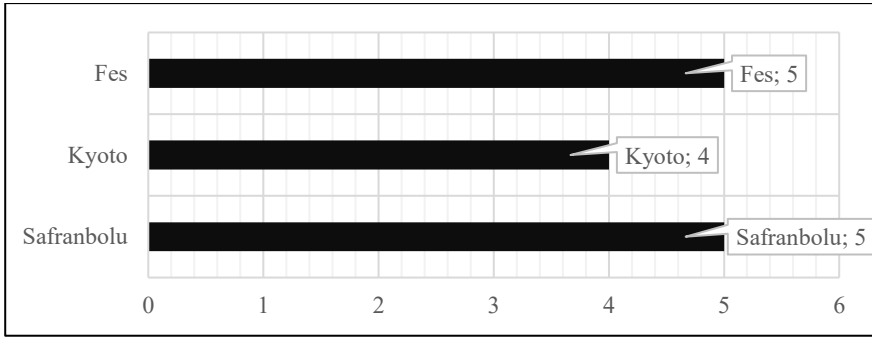
Kent	Ana malzeme	Mimari özellik
Safranbolu	Ahşap	Çıkmalı konutlar
Kyoto	Ahşap	Hafif yapı sistemi
Fes	Taş / kerpiç	Kalın duvarlı konutlar

Tablo 21'de görüldüğü üzere, incelenen kentlerde kullanılan yapı malzemeleri büyük ölçüde yerel çevresel koşullar ve kültürel geleneklerle ilişkilidir. Safranbolu ve Kyoto'da ahşap yapı sistemi

esnek ve hafif bir mimari karakter oluştururken, Fes kentinde taş ve kerpiç malzemelerin kullanımı sıcak iklim koşullarına uyum sağlayan kalın duvarlı yapı tipolojilerinin gelişmesine katkı sağlamıştır.

Yerel malzeme kullanımının mimari kimlik üzerindeki etkisi vaka alanları arasında karşılaştırmalı olarak Grafik 3'te gösterilmektedir.

Grafik 3. Vaka alanlarında yerel malzeme kullanımının mimari kimlik üzerindeki etkisi (0–5 leği)

Grafik 3'te görüldüğü üzere yerel malzeme kullanımı incelenen tüm kentlerde mimari kimliğin oluşumunda önemli bir rol oynamaktadır. Özellikle Fes kentinde taş mimarisinin yaygın kullanımı güçlü bir mekânsal kimlik oluşturmakta ve kentin karakteristik mimari silüetini belirlemektedir.

Safranbolu'da ahşap karkas yapı sistemi geleneksel Osmanlı konut mimarisinin önemli bir parçasını oluştururken, Kyoto'daki machiya konutlarında ahşap yapı sistemi esnek plan organizasyonu ile birlikte geleneksel Japon mimarisinin karakteristik özelliklerini yansıtmaktadır.

Bu bulgular yerel malzeme kullanımının yalnızca teknik bir yapı unsuru olmadığını, aynı zamanda kültürel kimlik ve mekânsal aidiyet duygusunun oluşumunda önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Dolayısıyla yerel malzemelerin mimari tasarım

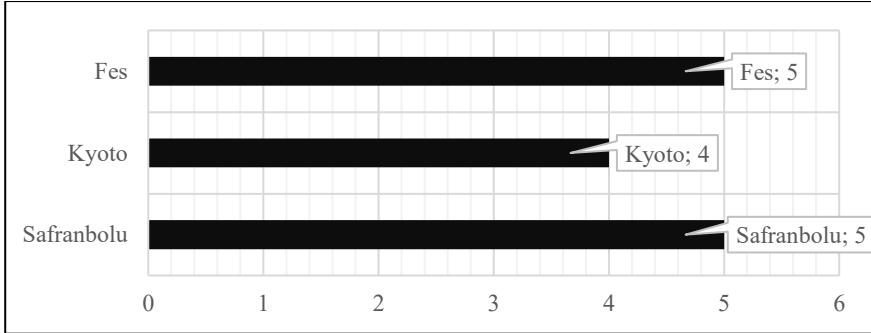
süreçlerinde kullanımı kültürel sürdürülebilirlik açısından önemli bir strateji olarak değerlendirilebilir.

Mimari Mekânın Kolektif Bellek ve Kültürel Süreklilikteki Rolü

Mimari çevre kolektif belleğin oluşumunda ve kültürel sürekliliğin sağlanmasında önemli bir rol oynamaktadır. Halbwachs (1992) kolektif belleğin büyük ölçüde mekânsal referanslar aracılığıyla sürdürüldüğünü belirtmektedir. Tarihî kent dokuları geçmişte yaşanan toplumsal deneyimlerin ve kültürel pratiklerin izlerini taşıyan önemli mekânsal referanslar oluşturmaktadır. Bu nedenle tarihsel mimari çevre yalnızca fiziksel bir miras değil, aynı zamanda toplumsal hafızanın somutlaştığı bir mekânsal ortam olarak değerlendirilmektedir.

İncelenen vaka alanlarında tarihsel kent dokusunun kolektif bellek üzerindeki etkisi Grafik 4'te karşılaştırmalı olarak gösterilmektedir.

Grafik 4. Vaka alanlarında kolektif bellek yoğunluğu (0–5 ölçeği)

Grafik 4'te görüldüğü üzere tarihî kent dokularının kolektif bellek açısından güçlü mekânsal referanslar oluşturduğu görülmektedir. Safranbolu ve Fes kentleri tarihsel mimari dokularını büyük ölçüde korumuş olmaları nedeniyle kolektif bellek açısından yüksek değerlere sahiptir. Bu kentlerde geleneksel konut mimarisi,

sokak dokusu ve kamusal mekânlar geçmişin kültürel izlerini günümüze taşıyan önemli mekânsal unsurlar olarak öne çıkmaktadır.

Kyoto örneğinde ise geleneksel machiya konutları ve tarihî kent dokusu kolektif bellek açısından önemli bir rol oynamakla birlikte modern kentsel gelişimin etkisi nedeniyle mekânsal sürekliliğin kısmen değişime uğradığı görülmektedir. Benzer şekilde, güncel miras araştırmaları tarihî çevrelerin kültürel kimliğin korunmasında önemli bir rol oynadığını göstermektedir (Yung & Chan, 2024).

Bu bulgular mimari mirasın korunmasının yalnızca fiziksel yapıların korunması anlamına gelmediğini, aynı zamanda toplumsal hafızanın ve kültürel kimliğin sürdürülebilirliği açısından önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Dolayısıyla tarihî kent dokularının korunması kültürel sürekliliğin sağlanması ve kolektif kimliğin güçlendirilmesi açısından önemli bir strateji olarak değerlendirilebilir.

Küreselleşme Süreçleri ve Yerel Mimari Kimliğin Dönüşümü

Küreselleşme mimari üretim süreçlerini önemli ölçüde etkilemektedir. Küresel mimari eğilimlerin yaygınlaşması farklı coğrafyalarda benzer yapı tiplerinin ortaya çıkmasına neden olmuş ve bu durum literatürde mekânsal homojenleşme olarak tanımlanmıştır. Frampton (1983) bu sürecin yerel mimari kimlik üzerinde baskı oluşturabileceğini ve bu nedenle mimarlıkta yerel bağlamı dikkate alan yaklaşımların geliştirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Güncel çalışmalar turizm ve kentsel dönüşüm süreçlerinin tarihî kent dokuları üzerinde önemli mekânsal dönüşümlere yol açabileceğini göstermektedir (Jones & Evans, 2024).

Küreselleşme süreçleri özellikle turizm, modern konut üretimi ve kentsel dönüşüm projeleri aracılığıyla tarihî kent dokularını etkilemektedir. Bununla birlikte, bazı kentlerde güçlü

kültürel miras ve yerel mimari gelenekler bu dönüşümlere karşı belirli bir direnç oluşturabilmektedir. İncelenen vaka alanlarında küreselleşme süreçlerinin etkileri Tablo 22’de özetlenmektedir.

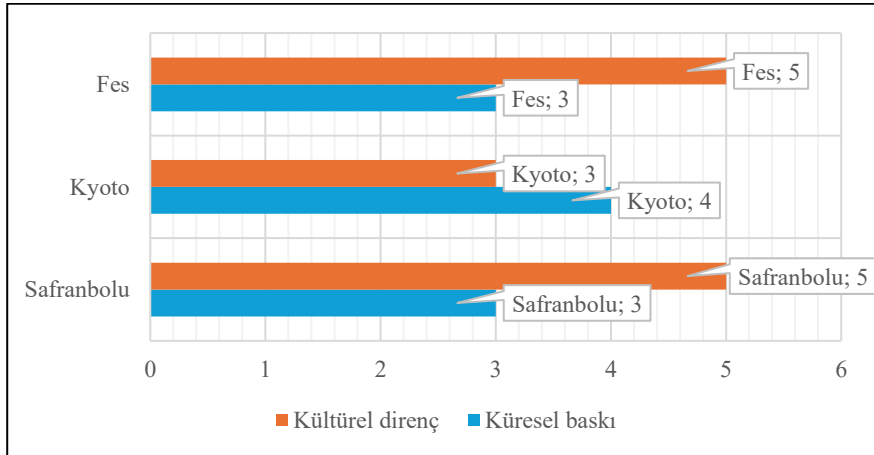
Tablo 22. Vaka alanlarında küreselleşme etkileri

Kent	Küresel baskı	Kültürel direnç
Safranbolu	Turizm	Yüksek
Kyoto	Modern konut gelişimi	Orta
Fes	Turizm	Yüksek

Tablo 22’de görüldüğü üzere, incelenen kentlerde küreselleşmenin etkileri farklı biçimlerde ortaya çıkmaktadır. Safranbolu ve Fes kentlerinde turizm faaliyetleri tarihî kent dokusu üzerinde önemli bir baskı oluştururken, Kyoto’da modern konut gelişimi mimari çevrenin dönüşümünde etkili olmaktadır.

Küresel baskı ve kültürel direnç düzeyleri arasındaki karşılaştırma Grafik 5’te gösterilmektedir.

Grafik 5. Vaka alanlarında küresel baskı ve kültürel direnç karşılaştırması (0–5 ölçeği)

Grafik 5’te görüldüğü üzere, küreselleşme süreçlerinin mimari kimlik üzerindeki etkisi kentlere göre farklı düzeylerde ortaya çıkmaktadır. Safranbolu ve Fes kentlerinde güçlü tarihsel

miras ve koruma politikaları nedeniyle kültürel direnç düzeyinin daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu kentlerde geleneksel kent dokusunun korunmasına yönelik politikalar mimari kimliğin sürdürülebilirliğine katkı sağlamaktadır.

Kyoto örneğinde küresel baskıların daha belirgin olduğu görülmektedir. Özellikle kentsel dönüşüm projeleri ve modern konut gelişimi geleneksel mimari dokunun dönüşümüne yol açabilmektedir. Bununla birlikte, bu kentte yerel mimari öğelerin modern tasarım yaklaşımlarıyla yeniden yorumlandığı görülmektedir.

Bu bulgular küreselleşme süreçlerinin mimari kimliği tamamen ortadan kaldırmak yerine çoğu zaman yerel mimari geleneklerle etkileşime giren karma bir mekânsal yapı oluşturduğunu göstermektedir. Dolayısıyla mimari tasarım ve kentsel planlama süreçlerinde yerel kültürel değerlerin korunması ve çağdaş mimari yaklaşımlarla dengeli bir ilişki kurulması önem taşımaktadır.

Bulguların Sentezi

Karşılaştırmalı vaka analizleri Safranbolu, Kyoto ve Fes kentlerinde mimari mekân ile kültürel pratikler arasında belirli ortak mekânsal ilkelerin bulunduğunu göstermektedir. Bu ilkeler kamusal ve özel mekân hiyerarşisi, eşik mekânların sosyal işlevi, yerel malzeme kullanımı ve kolektif belleğin mekânsal referansları gibi unsurlar etrafında şekillenmektedir.

Farklı coğrafi ve kültürel bağlamlarda ortaya çıkan bu mekânsal özellikler mimari mekânın yalnızca fiziksel bir tasarım ürünü olmadığını, aynı zamanda toplumsal ilişkiler ve kültürel değerlerle birlikte gelişen bir sistem olduğunu göstermektedir. Araştırmada elde edilen temel bulgular ve bu bulguların vaka alanlarındaki karşılıkları Tablo 23'te sunulmaktadır.

Tablo 23. Vaka alanlarında ortaya çıkan ortak mekânsal ilkeler

Mekânsal ilke	Safranbolu	Kyoto	Fes
Kamusal–özel mekân hiyerarşisi	Sokak–avlu–konut	Sokak–iç avlu–konut	Sokak–avlu–konut
Eşik mekânlar	Avlu	İç avlu	Sokak geçitleri
Yerel malzeme kullanımı	Ahşap	Ahşap	Taş / kerpiç
Sosyal etkileşim alanları	Mahalle ve sokak	İç avlu	Çarşı ve sokak
Kolektif bellek	Osmanlı kent dokusu	Geleneksel Japon konutları	Medina kent dokusu

Tablo 23’te görüldüğü üzere, incelenen üç kent farklı kültürel bağlamlara sahip olmalarına rağmen mimari mekân organizasyonu açısından belirli ortak özellikler göstermektedir. Özellikle kamusal ve özel mekânlar arasındaki kademeli geçiş, eşik mekânların sosyal etkileşim alanları olarak kullanılması ve yerel malzeme kullanımının mimari kimliği güçlendirmesi bu ortak özellikler arasında öne çıkmaktadır.

Safranbolu örneğinde geleneksel Anadolu kent dokusunun mahalle ölçeğinde gelişen sosyal ilişkileri desteklediği görülürken, Kyoto’daki machiya konutları esnek plan organizasyonu ile gündelik yaşam pratiklerine uyum sağlayan bir mekânsal yapı sunmaktadır. Fes medinası ise İslam kent modelinin karakteristik özelliklerini yansıtan kamusal mekân organizasyonu ile dikkat çekmektedir.

Bu sonuçlar mimari mekânın kültürel pratiklerle karşılıklı bir ilişki içinde olduğunu göstermektedir. Mimari çevre toplumsal ilişkilerin gerçekleştiği fiziksel bir ortam sağlarken aynı zamanda kültürel değerlerin ve kolektif kimliğin mekânsal olarak ifade edilmesine de olanak tanımaktadır.

Tartışma

Bu çalışmada gerçekleştirilen karşılaştırmalı vaka analizleri, mimari mekân ile kültürel pratikler arasındaki ilişkinin çok katmanlı

ve karşılıklı bir süreç olduğunu göstermektedir. Safranbolu, Kyoto ve Fes kentleri üzerinden elde edilen bulgular mimari mekânın yalnızca fiziksel bir çevre değil, aynı zamanda toplumsal ilişkilerin, kültürel değerlerin ve kolektif hafızanın üretildiği bir ortam olduğunu ortaya koymaktadır. Bu sonuçlar mimarlık kuramı ve kentsel çalışmalar literatüründe yer alan mekânın toplumsal üretimi yaklaşımıyla uyumludur (Lefebvre, 1991).

Araştırma bulguları özellikle kamusal ve özel mekân ilişkisi, eşik mekânların sosyal işlevi, yerel malzeme kullanımı ve mimari kimlik gibi unsurların mimari mekânın kültürel anlam üretimindeki önemini göstermektedir. Bu bölümde elde edilen bulgular ilgili kuramsal yaklaşımlar çerçevesinde tartışılmakta ve mimarlık pratiği açısından değerlendirmeler sunulmaktadır.

Bulguların Kuramsal Literatür Bağlamında Tartışılması

Araştırma bulguları mimari mekânın toplumsal ilişkiler ve kültürel pratiklerle güçlü bir etkileşim içinde olduğunu göstermektedir. Lefebvre'nin (1991) mekânın toplumsal üretimi yaklaşımı mekânın yalnızca fiziksel bir yapı olmadığını, aynı zamanda toplumsal ilişkiler tarafından üretilen bir süreç olduğunu ileri sürmektedir. Bu bağlamda mimari mekân toplumsal pratiklerin hem sonucu hem de üreticisi olarak değerlendirilebilir.

Çalışmada incelenen Safranbolu, Kyoto ve Fes kentlerinde kamusal ve özel mekânlar arasında belirgin bir mekânsal hiyerarşi bulunduğu görülmüştür. Bu hiyerarşik yapı sokak, yarı kamusal alan ve konut iç mekânı arasında kademeli bir geçiş oluşturmakta ve toplumsal yaşamın mekânsal organizasyonunu sağlamaktadır. Bu durum mekânın toplumsal ilişkilerle şekillendiğini ve sosyal pratiklerin mimari düzenlemeler aracılığıyla yeniden üretildiğini göstermektedir.

Bu bulgular Pierre Bourdieu'nun habitus kavramı ile de ilişkilendirilebilir. Bourdieu (1977) habitusu bireylerin toplumsal

yapı içinde geliştirdikleri davranış kalıpları olarak tanımlamakta ve bu davranış kalıplarının mekânsal düzenlemeler aracılığıyla pekiştirildiğini belirtmektedir. Geleneksel kent dokularında görülen avlular, eşik mekânlar ve mahalle ölçeğinde gelişen sosyal ilişkiler bu habitus yapısının mekânsal yansımaları olarak değerlendirilebilir.

Ayrıca eşik mekânların sosyal etkileşim açısından önemli bir rol oynadığı bulgusu Jan Gehl'in (2011) kamusal yaşam ve kent mekânı üzerine geliştirdiği kuramsal yaklaşımla da örtüşmektedir. Gehl, yarı kamusal mekânların kentlerde sosyal etkileşim ve gündelik karşılaşmalar için önemli alanlar oluşturduğunu vurgulamaktadır.

Araştırmada elde edilen bulguların kuramsal yaklaşımlarla ilişkisi Tablo 24'te özetlenmektedir.

Tablo 24. Araştırma bulgularının kuramsal yaklaşımlarla ilişkisi

Bulgular	Kuramsal yaklaşım	Açıklama
Kamusal ve özel mekân hiyerarşisi	Lefebvre	Mekânın toplumsal üretimi
Eşik mekânlar	Gehl	Sosyal etkileşim alanları
Yerel malzeme kullanımı	Rapoport	Kültür ve çevre ilişkisi
Kolektif bellek	Halbwachs	Mekânsal hafıza

Tablo 24'te görüldüğü üzere araştırma bulguları mimarlık kuramı literatüründe yer alan temel yaklaşımlarla güçlü bir ilişki içerisindedir. Kamusal ve özel mekânlar arasındaki mekânsal hiyerarşi Lefebvre'nin mekânın toplumsal üretimi yaklaşımı ile uyum gösterirken, eşik mekânların sosyal etkileşim üzerindeki rolü Gehl'in kamusal mekân kuramlarıyla paralellik göstermektedir. Benzer şekilde yerel malzeme kullanımının mimari kimlik üzerindeki etkisi Rapoport'un kültür ve çevre ilişkisine dair yaklaşımıyla ilişkilendirilebilir.

Bu durum mimari mekânın kültürel bağlamdan bağımsız olarak değerlendirilemeyeceğini göstermektedir. Mimari çevre

yalnızca teknik ve estetik bir tasarım ürünü değil, aynı zamanda toplumsal ilişkilerin, kültürel değerlerin ve kolektif hafızanın mekânsal olarak ifade edildiği bir sistemdir. Dolayısıyla mimari tasarım süreçlerinde kültürel bağlamın dikkate alınması sürdürülebilir ve kimlik sahibi mekânsal çevrelerin oluşturulması açısından büyük önem taşımaktadır.

Mimari Mekân ve Kültürel Pratikler Arasındaki Karşılıklı Etkileşim

Araştırma bulguları mimari mekân ile kültürel pratikler arasında karşılıklı ve dinamik bir etkileşim bulunduğunu göstermektedir. Geleneksel yaklaşımlarda mimarlık çoğu zaman kültürün bir yansıması olarak değerlendirilmiştir. Ancak çağdaş mimarlık kuramı mimari mekânın yalnızca kültürü yansıtan pasif bir unsur olmadığını, aynı zamanda kültürel pratiklerin oluşumuna katkı sağlayan aktif bir süreç olduğunu ileri sürmektedir. Lefebvre (1991) mekânın toplumsal üretimi yaklaşımında mekânın toplumsal ilişkiler tarafından üretildiğini ve bu ilişkilerin mekânsal organizasyon aracılığıyla yeniden üretildiğini vurgulamaktadır.

Bu bağlamda mimari mekân sosyal etkileşim biçimlerini, gündelik yaşam pratiklerini ve toplumsal ilişkileri şekillendiren önemli bir araç olarak değerlendirilebilir. Araştırmada incelenen Safranbolu, Kyoto ve Fes kentlerinde görülen avlular, sokaklar ve yarı kamusal alanlar bireylerin sosyal etkileşim kurmasını sağlayan mekânsal platformlar oluşturmaktadır. Bu mekânlar yalnızca fiziksel kullanım alanları değil, aynı zamanda toplumsal ilişkilerin geliştiği sosyal ortamlar olarak işlev görmektedir.

Özellikle eşik mekânların sosyal etkileşim üzerindeki rolü bu karşılıklı etkileşim sürecini açık biçimde ortaya koymaktadır. Avlular, sokaklar ve yarı kamusal alanlar bireylerin hem kamusal hem de özel yaşam alanlarıyla ilişki kurmasını sağlayan önemli mekânsal arayüzler oluşturmaktadır. Bu durum mimari mekân ile

toplumsal pratikler arasındaki güçlü etkileşimi açık biçimde ortaya koymaktadır.

Mimari mekân ile kültürel pratikler arasındaki ilişki Tablo 25'te özetlenmektedir.

Tablo 25. Mimari mekân ve kültürel pratikler arasındaki ilişki

Mekânsal öge	Kültürel pratik	Sosyal sonuç
Avlu	Aile etkileşimi	Kolektif yaşam
Sokak	Komşuluk ilişkileri	Sosyal ağ oluşumu
Meydan	Kamusal buluşma	Toplumsal etkileşim

Tablo 25'te görüldüğü üzere, mimari mekân toplumsal pratiklerin oluşumunda aktif bir rol oynamaktadır. Avlular aile içi etkileşim ve kolektif yaşamın gelişmesine katkı sağlarken, sokaklar komşuluk ilişkilerinin geliştiği önemli sosyal alanlar olarak işlev görmektedir. Meydanlar ise kamusal yaşamın gerçekleştiği ve toplumsal etkileşimin yoğunlaştığı mekânsal odak noktalarıdır.

Bu bulgular mimari mekânın yalnızca fiziksel bir çevre olmadığını, aynı zamanda toplumsal ilişkilerin oluşumunu ve sürdürülmesini sağlayan önemli bir mekânsal altyapı sunduğunu göstermektedir. Dolayısıyla mimari tasarım süreçleri yalnızca estetik ve teknik kriterler doğrultusunda değil, aynı zamanda sosyal ve kültürel dinamikler dikkate alınarak değerlendirilmelidir. Bu yaklaşım mimarlığın toplumsal yaşamı destekleyen ve kültürel kimliği güçlendiren bir disiplin olarak ele alınmasına katkı sağlamaktadır.

Kültürel Bağlama Duyarlı Mimari Tasarım İlkeleri

Araştırma bulguları mimari tasarım süreçlerinde kültürel bağlamın dikkate alınmasının önemli olduğunu ortaya koymaktadır. İncelenen vaka alanlarında yerel malzeme kullanımı, insan ölçeğine uygun mekânsal organizasyon, kamusal alanların sosyal etkileşimi destekleyen biçimde düzenlenmesi ve çevresel koşullara uyum gibi

faktörlerin mimari kimliğin oluşumunda belirleyici bir rol oynadığı görülmüştür. Bu bulgular mimari tasarımın yalnızca estetik ve teknik kriterlere dayanan bir süreç olmadığını, aynı zamanda toplumsal ve kültürel dinamiklerle şekillenen çok boyutlu bir üretim süreci olduğunu göstermektedir.

Kültürel bağlama duyarlı mimari tasarım yaklaşımları sosyal ve kültürel sürdürülebilirlik açısından da önemli bir rol oynamaktadır. Özellikle geleneksel yerleşimlerde görülen mekânsal organizasyonlar, mimari tasarımın toplumsal yaşam pratikleriyle uyumlu biçimde geliştiğini göstermektedir. Safranbolu, Kyoto ve Fes kentlerinde görülen mahalle ölçeğinde gelişen mekânsal düzenlemeler, kamusal ve özel alanlar arasındaki dengeli ilişkiyi ortaya koymaktadır.

Bu bağlamda Frampton (1983) tarafından geliştirilen eleştirel bölgeselcilik yaklaşımı, mimarlığın modern teknolojik olanaklardan yararlanırken aynı zamanda yerel kültürel bağlamla uyumlu biçimde geliştirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Eleştirel bölgeselcilik, küreselleşmenin yarattığı mimari homojenleşmeye karşı yerel mimari kimliğin korunmasını amaçlayan önemli bir kuramsal yaklaşım olarak değerlendirilmektedir.

Araştırma bulgularına dayanarak kültürel bağlama duyarlı mimari tasarım ilkeleri Tablo 26’da özetlenmektedir.

Tablo 26. Kültürel bağlama duyarlı tasarım ilkeleri

Tasarım ilkesi	Açıklama
Yerel malzeme kullanımı	Çevresel ve kültürel uyum
İnsan ölçeği	Sosyal etkileşimi destekleyen mekânsal düzen
Kamusal alan organizasyonu	Toplumsal yaşamın desteklenmesi
Mekânsal süreklilik	Kültürel kimliğin korunması

Tablo 26’da görüldüğü üzere, mimari tasarım süreçlerinde kültürel bağlamın dikkate alınması mimari kimliğin korunması açısından önemli bir rol oynamaktadır. Yerel malzeme kullanımı

çevresel koşullara uyum sağlamanın yanı sıra mimari kimliğin güçlenmesine katkı sağlarken, insan ölçeğine uygun mekânsal düzenlemeler sosyal etkileşimi teşvik eden mekânların oluşmasına olanak tanımaktadır.

Benzer şekilde, kamusal alanların sosyal yaşamı destekleyecek biçimde düzenlenmesi kentlerde kolektif yaşam pratiklerinin gelişmesine katkı sağlamaktadır. Mekânsal süreklilik ise tarihî kent dokularının korunması ve kültürel kimliğin sürdürülebilir biçimde aktarılması açısından önemli bir tasarım ilkesi olarak değerlendirilmektedir.

Bu yaklaşım özellikle tarihî kent dokularının korunması ve çağdaş mimari üretimin yerel kültürel değerlerle uyumlu biçimde geliştirilmesi açısından önemli bir tasarım stratejisi sunmaktadır. Dolayısıyla kültürel bağlama duyarlı mimari tasarım yaklaşımları sürdürülebilir ve kimlik sahibi kentsel çevrelerin oluşturulmasında temel bir rol oynamaktadır.

Mimari Koruma, Kentsel Dönüşüm ve Yaşayan Miras Yaklaşımları

Araştırma bulguları tarihî kent dokularının yalnızca fiziksel miras olarak değil, aynı zamanda yaşayan kültürel sistemler olarak değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir. Geleneksel mimari çevreler tarihsel süreç boyunca oluşan toplumsal pratiklerin, kültürel değerlerin ve mekânsal organizasyonların somutlaştığı mekânlar olarak önemli bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda tarihî kent dokuları yalnızca korunması gereken mimari yapılar değil, aynı zamanda toplumsal yaşamın sürdürüldüğü kültürel çevreler olarak ele alınmalıdır.

Safranbolu, Kyoto ve Fes gibi kentlerde geleneksel mimari dokuların korunması kültürel kimliğin sürdürülebilirliği açısından önemli bir rol oynamaktadır. Bu kentlerde uygulanan koruma politikaları tarihsel mimari dokunun korunmasına katkı sağlamakta

ve aynı zamanda bu mekânlarda yaşayan kültürel pratiklerin devamlılığını desteklemektedir. Bu yaklaşım kültürel mirasın yalnızca fiziksel yapıların korunmasıyla sınırlı olmadığını, aynı zamanda sosyal ve kültürel yaşamın sürdürülebilirliğiyle de yakından ilişkili olduğunu göstermektedir.

Bununla birlikte, küreselleşme, turizm ve kentsel dönüşüm süreçleri tarihî kent dokuları üzerinde önemli baskılar oluşturmaktadır. Özellikle turizm faaliyetleri ve modern yapılaşma süreçleri geleneksel kent dokularının dönüşümüne yol açabilmektedir. Bu durum mimari mirasın korunması ile ekonomik gelişim arasında dengeli bir yaklaşım geliştirilmesini gerekli kılmaktadır. Ashworth ve Tunbridge (2000) kültürel miras yönetiminin tarihsel çevrelerin korunması ile çağdaş kentsel gelişim arasında dengeli bir ilişki kurulmasını gerektirdiğini vurgulamaktadır. Güncel koruma yaklaşımları kültürel mirasın yalnızca fiziksel yapıların korunmasıyla sınırlı olmadığını, aynı zamanda toplumsal pratiklerin sürdürülebilirliğini de kapsaması gerektiğini vurgulamaktadır (UNESCO, 2025).

İncelenen vaka alanlarında koruma politikaları ve dönüşüm baskıları arasındaki ilişki Tablo 27’de gösterilmektedir.

Tablo 27. Mimari koruma ve dönüşüm süreçlerinin karşılaştırılması

Kent	Koruma politikası	Dönüşüm baskısı
Safranbolu	Kültürel miras koruma	Turizm
Kyoto	Koruma politikaları	Modern konut gelişimi
Fes	Geleneksel medina koruma	Turizm

Tablo 27’de görüldüğü üzere tarihî kent dokularında koruma politikaları ile kentsel dönüşüm süreçleri arasında sürekli bir denge kurulması gerekmektedir. Safranbolu ve Fes kentlerinde turizm faaliyetleri önemli bir dönüşüm baskısı oluşturmalarına rağmen güçlü koruma politikaları sayesinde tarihî kent dokusu büyük ölçüde korunabilmiştir. Kyoto’da ise geleneksel mimari dokunun

korunmasına yönelik politikalar modern konut gelişimiyle birlikte yürütülmektedir.

Bu bağlamda mimari mirasın korunması yalnızca fiziksel yapıların korunması anlamına gelmemekte, aynı zamanda bu mekânlarda yaşayan kültürel pratiklerin sürdürülebilirliğinin sağlanmasını da içermektedir. Bu yaklaşım günümüzde “yaşayan miras” olarak tanımlanan koruma anlayışıyla uyumludur ve kültürel mirasın dinamik bir süreç olarak değerlendirilmesini önermektedir.

Bu çalışmada elde edilen bulgular mimari mekânın kültürel pratikler, toplumsal ilişkiler ve kolektif bellekle güçlü bir ilişki içinde olduğunu göstermektedir. İncelenen üç kent örneği mimari mekânın yalnızca fiziksel bir çevre olmadığını, aynı zamanda kültürel anlamların üretildiği ve toplumsal yaşamın örgütlendiği bir ortam olduğunu ortaya koymaktadır.

Araştırma sonuçları mimarlık ve kültür arasındaki ilişkinin karşılıklı ve dinamik bir süreç olduğunu göstermektedir. Mimari mekân toplumsal pratikler ve kültürel değerler tarafından şekillenirken, aynı zamanda bu pratiklerin gerçekleştiği mekânsal altyapıyı da oluşturmaktadır. Bu durum mimari çevrenin kültürel kimlik ve kolektif bellek açısından önemli bir rol oynadığını göstermektedir.

Dolayısıyla mimari tasarım ve kentsel planlama süreçlerinde yalnızca teknik ve estetik kriterlerin değil, aynı zamanda kültürel ve toplumsal bağlamın da dikkate alınması gerekmektedir. Bu yaklaşım sürdürülebilir ve kimlik sahibi kentsel çevrelerin oluşturulmasına katkı sağlayacak önemli bir tasarım ve planlama perspektifi sunmaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışma mimari mekân ile kültürel pratikler arasındaki karşılıklı ilişkiyi incelemek amacıyla gerçekleştirilmiştir.

Safranbolu, Kyoto ve Fes kentleri üzerinden gerçekleştirilen karşılaştırmalı analizler, mimari mekânın yalnızca fiziksel bir yapı değil, aynı zamanda toplumsal ilişkilerin, kültürel değerlerin ve kolektif belleğin üretildiği bir ortam olduğunu ortaya koymuştur. Bu bağlamda mimari mekânın toplumsal pratiklerle kurduğu ilişkinin farklı coğrafi ve kültürel bağlamlarda benzer mekânsal örüntüler ortaya çıkardığı görülmüştür.

Araştırma bulguları özellikle kamusal ve özel mekân arasındaki mekânsal hiyerarşi, eşik mekânların sosyal etkileşim üzerindeki rolü, yerel malzeme kullanımı ve kolektif bellek gibi faktörlerin mimari kimliğin oluşumunda belirleyici olduğunu göstermektedir. Bu sonuçlar mimarlık ve kültür arasındaki ilişkinin tek yönlü bir yansıma ilişkisi olmadığını, aksine karşılıklı bir etkileşim süreci olduğunu ortaya koymaktadır.

Araştırmanın Temel Bulgularının Genel Değerlendirmesi

Bu araştırmada mimari mekân ile kültürel pratikler arasındaki ilişki karşılaştırmalı vaka analizi yöntemi kullanılarak incelenmiştir. Safranbolu, Kyoto ve Fes kentleri üzerinden gerçekleştirilen analizler mimari mekânın toplumsal yaşamın örgütlenmesinde önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Araştırma bulguları mimari çevrenin yalnızca fiziksel bir tasarım ürünü olmadığını, aynı zamanda toplumsal ilişkiler, kültürel değerler ve kolektif bellekle şekillenen çok katmanlı bir sistem olduğunu ortaya koymaktadır.

İncelenen üç kentte kamusal ve özel mekânlar arasında belirgin bir mekânsal hiyerarşi bulunduğu görülmüştür. Sokak, yarı kamusal alan ve konut iç mekânı arasında oluşan bu kademeli geçiş toplumsal yaşamın mekânsal organizasyonunu sağlamaktadır. Bu bulgu Lefebvre'nin (1991) mekânın toplumsal üretimi yaklaşımıyla uyum göstermekte ve mekânın toplumsal ilişkilerin oluşumunda önemli bir rol oynadığını ortaya koymaktadır.

Araştırmanın dikkat çekici bulgularından biri eşik mekânların sosyal etkileşim üzerindeki etkisidir. Avlular, sokaklar ve yarı kamusal alanlar bireyler arasındaki gündelik karşılaşmaların gerçekleştiği sosyal platformlar oluşturmaktadır. Bu mekânsal düzenlemeler komşuluk ilişkilerinin gelişmesine katkı sağlamakta ve kolektif yaşam pratiklerinin sürdürülmesine olanak tanımaktadır.

Bunun yanı sıra yerel malzeme kullanımı ve iklimsel uyum gibi faktörlerin mimari kimliğin oluşumunda önemli bir rol oynadığı görülmüştür. Safranbolu ve Kyoto’da ahşap yapı sistemleri esnek mekânsal organizasyonlar oluştururken, Fes kentinde taş ve kerpiç gibi yerel malzemeler iklimsel koşullara uyum sağlayan karakteristik mimari biçimlerin gelişmesine katkı sağlamıştır. Bu durum yerel malzeme kullanımının mimari kimlik ve mekânsal karakter üzerinde belirleyici bir etkisi olduğunu göstermektedir.

Araştırmada elde edilen temel bulgular Tablo 28’de özetlenmektedir.

Tablo 28. Araştırmanın temel bulgularının özeti

Temel bulgu	Açıklama
Mekânsal hiyerarşi	Kamusal ve özel alanlar arasında kademeli geçiş
Eşik mekânlar	Sosyal etkileşimi destekleyen mekânsal alanlar
Yerel malzeme kullanımı	Mimari kimliğin oluşumunda belirleyici rol
Kolektif bellek	Kültürel sürekliliğin mekânsal referansları

Tablo 28’de görüldüğü üzere araştırma bulguları mimari mekânın toplumsal ve kültürel süreçlerle güçlü bir ilişki içinde olduğunu göstermektedir. Mekânsal organizasyon yalnızca fiziksel bir düzenleme değil, aynı zamanda toplumsal ilişkilerin ve kültürel pratiklerin gerçekleştiği bir ortam sağlamaktadır.

Eşik mekânların sosyal etkileşim açısından önemli bir rol oynaması, mimari tasarımın toplumsal yaşam üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır. Benzer şekilde yerel malzeme kullanımı mimari

kimliğin oluşumunda önemli bir rol oynarken, tarihî kent dokuları kolektif belleğin ve kültürel sürekliliğin mekânsal referanslarını oluşturmaktadır.

Bu bağlamda mimari mekânın yalnızca fiziksel bir çevre değil, aynı zamanda kültürel anlamların üretildiği ve toplumsal yaşamın örgütlendiği bir sistem olduğu söylenebilir. Dolayısıyla mimari tasarım süreçlerinde kültürel bağlamın dikkate alınması sürdürülebilir ve kimlik sahibi mekânsal çevrelerin oluşturulması açısından büyük önem taşımaktadır.

Çalışmanın Kuramsal Katkıları

Bu çalışma mimarlık kuramı ve kentsel çalışmalar literatürüne çeşitli kuramsal katkılar sunmaktadır. Öncelikle araştırma Lefebvre'nin (1991) mekânın toplumsal üretimi yaklaşımını mimari analiz bağlamında ele alarak mimari mekânın kültürel pratiklerle olan ilişkisini karşılaştırmalı vaka analizi yöntemiyle incelemiştir. Bu yaklaşım mimari mekânın yalnızca fiziksel bir tasarım ürünü olmadığını, toplumsal ilişkiler, kültürel değerler ve gündelik yaşam pratikleriyle birlikte üretilen dinamik bir süreç olduğunu göstermektedir.

Araştırmanın önemli kuramsal katkılarından biri mimari mekânın kültürel pratiklerle olan karşılıklı ilişkisini ortaya koymasıdır. Geleneksel yaklaşımlarda mimarlık çoğu zaman kültürün bir yansıması olarak değerlendirilmiştir. Ancak bu çalışma mimari mekânın yalnızca kültürel değerleri yansıtan bir unsur olmadığını, aynı zamanda kültürel pratiklerin oluşumuna katkı sağlayan aktif bir ortam olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum mimari mekânın sosyal ilişkilerin ve gündelik yaşam pratiklerinin oluşumunda önemli bir rol oynadığını göstermektedir.

Araştırmanın bir diğer kuramsal katkısı mimari mekân ile kolektif bellek ve mekânsal kimlik arasındaki ilişkiyi ortaya koymasıdır. Halbwachs'ın (1992) kolektif bellek yaklaşımı

doğrultusunda değerlendirildiğinde tarihî kent dokularının toplumsal hafızanın mekânsal referanslarını oluşturduğu görülmektedir. Safranbolu, Kyoto ve Fes kentlerinde görülen geleneksel mimari dokular kültürel kimliğin korunması ve kültürel sürekliliğin sağlanması açısından önemli bir rol oynamaktadır.

Bu bağlamda çalışma mimari mekânın toplumsal ilişkiler, kültürel pratikler ve mekânsal kimlik arasındaki etkileşim sürecini ortaya koyarak mimarlık kuramı ile kentsel çalışmalar literatürü arasında disiplinlerarası bir bağlantı kurmaktadır. Araştırmanın kuramsal katkıları Tablo 29’da özetlenmektedir.

Tablo 29. Çalışmanın kuramsal katkıları

Katkı alanı	Açıklama
Mekân kuramı	Mekânın toplumsal üretimi yaklaşımının mimari analizde kullanımı
Mimarlık kuramı	Mimari mekân ve kültürel pratikler arasındaki karşılıklı ilişki
Kentsel çalışmalar	Mekânsal kimlik ve kültürel süreklilik ilişkisi

Tablo 29’da görüldüğü üzere, bu araştırma mimarlık kuramı ve kentsel çalışmalar literatürüne disiplinlerarası bir katkı sunmaktadır. Mekân kuramı bağlamında Lefebvre’nin mekânın toplumsal üretimi yaklaşımının mimari analizde kullanılması mimari mekânın toplumsal ilişkilerle olan bağlantısını daha açık biçimde ortaya koymaktadır.

Mimarlık kuramı açısından değerlendirildiğinde, çalışma mimari mekânın yalnızca kültürel değerleri yansıtan bir unsur olmadığını, aynı zamanda sosyal etkileşim ve kültürel pratiklerin oluşumuna katkı sağlayan aktif bir ortam olduğunu göstermektedir. Kentsel çalışmalar açısından ise araştırma mekânsal kimlik ve kültürel süreklilik arasındaki ilişkiyi ortaya koyarak tarihî kent dokularının kolektif bellek açısından taşıdığı önemi vurgulamaktadır.

Bu bağlamda çalışma mimarlık, kültürel çalışmalar ve kentsel araştırmalar alanlarını bir araya getiren disiplinlerarası bir kuramsal çerçeve sunmaktadır.

Mimarlık ve Kentsel Tasarım Pratiğine Yönelik Çıkarımlar

Araştırma bulguları mimarlık ve kentsel tasarım süreçlerinde kültürel bağlamın dikkate alınmasının önemli olduğunu ortaya koymaktadır. İncelenen Safranbolu, Kyoto ve Fes kentlerinde geleneksel yerleşim dokularının belirli mekânsal ilkeler doğrultusunda geliştiği görülmektedir. İnsan ölçeğine dayalı mekânsal organizasyon, kamusal ve yarı kamusal mekânların sosyal etkileşimi destekleyen biçimde düzenlenmesi ve yerel malzeme kullanımına dayalı mimari çözümler bu ilkeler arasında öne çıkmaktadır.

Bu bulgular mimari tasarımın yalnızca teknik ve estetik kriterlere dayalı bir süreç olmadığını, aynı zamanda kültürel ve toplumsal bağlamla ilişkili bir tasarım yaklaşımı gerektirdiğini göstermektedir. Özellikle tarihî kent dokularında gerçekleştirilen tasarım ve planlama müdahalelerinin yerel mimari karakteri ve kültürel kimliği dikkate alması önem taşımaktadır.

Bu bağlamda mimarlık ve kentsel tasarım pratiği açısından bazı temel çıkarımlar yapılabilir:

- Mimari tasarım süreçlerinde yerel kültürel bağlam dikkate alınmalıdır.
- Kamusal mekânlar sosyal etkileşimi destekleyecek şekilde tasarlanmalıdır.
- Yerel malzeme ve geleneksel yapı tekniklerinin kullanımı teşvik edilmelidir.
- İnsan ölçeğine uygun mekânsal organizasyonlar oluşturulmalıdır.

Bu ilkeler özellikle sürdürülebilir kentsel gelişim ve kültürel kimliğin korunması açısından önemli bir tasarım çerçevesi sunmaktadır. Frampton'un (1983) eleştirel bölgeselcilik yaklaşımı da modern mimarlığın yerel kültürel bağlamla uyumlu biçimde geliştirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu yaklaşım küreselleşme sürecinde ortaya çıkan mimari homojenleşmeye karşı yerel mimari kimliğin korunmasını amaçlamaktadır.

Araştırma bulgularına dayanarak mimari tasarım ve kentsel planlama süreçlerinde dikkate alınması gereken temel ilkeler Tablo 30'da özetlenmektedir.

Tablo 30. Mimari tasarım ve kentsel planlama için önerilen ilkeler

Tasarım ilkesi	Açıklama
Yerel bağlam	Kültürel ve çevresel koşullara uyum
İnsan ölçeği	Sosyal etkileşimi destekleyen mekânsal düzen
Kamusal mekân organizasyonu	Toplumsal yaşamın desteklenmesi
Yerel malzeme kullanımı	Sürdürülebilir ve kimlik sahibi mimari

Tablo 30'da görüldüğü üzere, mimari tasarım ve kentsel planlama süreçlerinde yerel bağlamın dikkate alınması sürdürülebilir ve kimlik sahibi kentsel çevrelerin oluşturulması açısından büyük önem taşımaktadır. Yerel malzeme kullanımı çevresel koşullara uyum sağlamanın yanı sıra mimari kimliğin güçlenmesine katkı sağlarken, insan ölçeğine uygun mekânsal düzenlemeler sosyal etkileşimi destekleyen mekânsal ortamların oluşmasına olanak tanımaktadır.

Benzer şekilde, kamusal mekânların sosyal yaşamı destekleyecek biçimde tasarlanması kentlerde kolektif yaşam pratiklerinin gelişmesine katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda mimarlık ve kentsel tasarım pratiğinde kültürel bağlama duyarlı tasarım yaklaşımlarının benimsenmesi sürdürülebilir ve kültürel açıdan zengin kentsel çevrelerin oluşturulmasına katkı sağlayacaktır.

Mimari Koruma ve Kùltürel Miras Politikalarına Yönelik Öneriler

Tarihî kent dokuları kùltürel mirasın korunması ve kùltürel kimliğin sürdürülebilirliğı açısından önemli bir rol oynamaktadır. Bu kent dokuları yalnızca geçmiş dönemlere ait mimari yapıların bulunduğı alanlar değıl, aynı zamanda toplumsal yaşam pratiklerinin, kùltürel değıerlerin ve kolektif belleğin somutlaştığı mekânsal sistemlerdir. Bu nedenle mimari mirasın korunması yalnızca fiziksel yapıların restorasyonu ile sınırlı bir süreç olarak değıl, aynı zamanda bu mekânlarda yaşayan kùltürel pratiklerin sürdürülebilirliğini kapsayan bütüncül bir yaklaşım olarak değıerlendirilmelidir (Ashworth & Tunbridge, 2000).

Ancak günümüzde küreselleşme süreçleri, turizm faaliyetleri ve kentsel dönüşüm projeleri tarihî kent dokuları üzerinde önemli baskılar oluşturmaktadır. Özellikle turizm odaklı gelişim süreçleri tarihî kent dokularının ekonomik değıerini artırırken aynı zamanda mekânsal dönüşümlere yol açabilmektedir. Bu durum mimari mirasın korunması ile ekonomik gelişim arasında dengeli bir yaklaşım geliştirilmesini gerekli kılmaktadır. Güncel çalışmalar sürdürülebilir miras yönetiminin kùltürel kimlik ve ekonomik gelişim arasında dengeli bir ilişki kurmayı gerektirdiğini göstermektedir (ICOMOS, 2024).

Bu bağlamda mimari koruma politikalarında aşağıdaki yaklaşımların benimsenmesi önerilmektedir:

- **Tarihî kent dokularının bütüncül olarak korunması:** koruma politikaları yalnızca tekil yapıların restorasyonu ile sınırlı kalmamalı, aynı zamanda sokak dokusu, kamusal mekânlar ve kentsel ölçekli mekânsal organizasyon dikkate alınmalıdır.
- **Yerel toplulukların koruma süreçlerine katılımının sağlanması:** tarihî kentlerde yaşayan toplulukların koruma

süreçlerine aktif biçimde katılması kültürel mirasın sürdürülebilirliği açısından önemli bir rol oynamaktadır.

- **Sürdürülebilir turizm politikalarının geliştirilmesi:** turizm faaliyetleri tarihî kent dokularının ekonomik olarak sürdürülebilirliğini destekleyebilir; ancak bu süreç kültürel mirasın korunmasını önceliklendiren planlama yaklaşımlarıyla yönetilmelidir.
- **Yerel mimari karakterin korunması:** yeni yapılaşma süreçlerinde yerel mimari karakter ve kent silueti dikkate alınarak tasarım ilkeleri belirlenmelidir.

Bu yaklaşımlar tarihî kent dokularının korunması ve kültürel mirasın sürdürülebilir biçimde gelecek kuşaklara aktarılması açısından önemli bir politika çerçevesi sunmaktadır.

Gelecek Araştırmalar İçin Yönelimler

Bu çalışma mimari mekân ile kültürel pratikler arasındaki ilişkiyi karşılaştırmalı vaka analizi yöntemi kullanarak incelemiştir. Ancak araştırma sınırlı sayıda vaka alanı üzerinden gerçekleştirilmiştir. Bu nedenle gelecekte yapılacak araştırmalar farklı coğrafi ve kültürel bağlamları kapsayan daha geniş kapsamlı karşılaştırmalı analizler gerçekleştirebilir.

Gelecek araştırmalar açısından özellikle aşağıdaki konuların incelenmesi önerilebilir:

- Farklı kültürel bağlamlarda mimari mekân ve toplumsal pratikler arasındaki ilişkilerin karşılaştırmalı olarak analiz edilmesi.
- Kentsel dönüşüm süreçlerinin tarihî kent dokuları üzerindeki etkilerinin uzun dönemli araştırmalarla incelenmesi.

- Dijital mekânsal analiz yöntemleri ve coğrafi bilgi sistemleri kullanılarak mekânsal organizasyon ve sosyal etkileşim arasındaki ilişkilerin değerlendirilmesi.
- Mimari mekânın gündelik yaşam pratikleri üzerindeki etkisinin kullanıcı deneyimleri üzerinden analiz edilmesi.

Ayrıca nicel mekânsal analiz yöntemleri ve dijital modelleme teknikleri kullanılarak mimari mekân ile sosyal etkileşim arasındaki ilişkiler daha ayrıntılı biçimde incelenebilir. Bu tür çalışmalar mimari mekânın toplumsal ve kültürel boyutlarının daha kapsamlı biçimde anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

Sonuç olarak, bu çalışma mimari mekân ile kültür arasındaki ilişkinin karşılıklı ve dinamik bir süreç olduğunu ortaya koymaktadır. Mimari mekân yalnızca fiziksel bir çevre değil, aynı zamanda toplumsal ilişkilerin kurulduğu, kültürel değerlerin ifade edildiği ve kolektif belleğin mekânsal olarak somutlaştığı bir ortamdır.

Araştırma bulguları mimari mekânın kültürel pratikler ve toplumsal yaşam biçimleriyle güçlü bir ilişki içinde olduğunu göstermektedir. Kamusal ve özel mekânlar arasındaki mekânsal hiyerarşi, eşik mekânların sosyal etkileşim üzerindeki rolü, yerel malzeme kullanımı ve tarihî kent dokularının kolektif bellek açısından taşıdığı önem mimari mekânın kültürel bağlamla olan ilişkisini açık biçimde ortaya koymaktadır.

Bu bağlamda mimari tasarım ve kentsel planlama süreçlerinin yalnızca teknik ve estetik faktörlere dayalı bir yaklaşım yerine kültürel ve toplumsal bağlamı dikkate alan bütüncül bir perspektifle geliştirilmesi gerekmektedir. Bu yaklaşım sürdürülebilir, kimlik sahibi ve kültürel açıdan zengin kentsel çevrelerin oluşturulmasına katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

- Ashworth, G. J., & Tunbridge, J. E. (2000). *The tourist-historic city: Retrospect and prospect of managing the heritage city*. Elsevier.
- Bayazit, N. (2014, October 15–17). Social and cultural change of traditional Safranbolu houses in 35 years. *ISVS 7 – 7th International Seminar on Vernacular Settlements: Re-Assessment of Vernacular Architecture: Theory and Practice* (Vol. 1), Istanbul Technical University, Istanbul, Türkiye. <https://doi.org/10.13140/2.1.1791.2322>
- Bianca, S. (2000). *Urban form in the Arab world: Past and present*. Thames & Hudson.
- Bourdieu, P. (1977). *Outline of a theory of practice*. Cambridge University Press.
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77–101. <https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa>
- Coaldrake, W. H. (1996). *Architecture and authority in Japan*. Routledge.
- Frampton, K. (1983). Towards a critical regionalism: Six points for an architecture of resistance. In H. Foster (Ed.), *The anti-aesthetic: Essays on postmodern culture* (pp. 16–30). Bay Press.
- Gehl, J. (2011). *Life between buildings: Using public space* (6th ed.). Island Press.
- Groat, L., & Wang, D. (2013). *Architectural research methods* (2nd ed.). Wiley.
- Halbwachs, M. (1992). *On collective memory*. University of Chicago Press.

- Jacobs, J. (1961). *The death and life of great American cities*. Random House.
- Lefebvre, H. (1991). *The production of space*. Blackwell.
- Lynch, K. (1960). *The image of the city*. MIT Press.
- Norberg-Schulz, C. (1980). *Genius loci: Towards a phenomenology of architecture*. Rizzoli.
- Rapoport, A. (1969). *House form and culture*. Prentice-Hall.
- Rapoport, A. (1982). *The meaning of the built environment: A nonverbal communication approach*. Sage Publications.
- Relph, E. (1976). *Place and placelessness*. Pion.
- Soja, E. W. (1996). *Thirdspace: Journeys to Los Angeles and other real-and-imagined places*. Blackwell.
- Tuan, Y. F. (1977). *Space and place: The perspective of experience*. University of Minnesota Press.
- UNESCO. (2011). *Recommendation on the historic urban landscape*. UNESCO Publishing.
- Yin, R. K. (2018). *Case study research and applications: Design and methods* (6th ed.). Sage Publications.
- Zukin, S. (2010). *Naked city: The death and life of authentic urban places*. Oxford University Press.
- Carmona, M. (2024). *Public places urban spaces: The dimensions of urban design* (3rd ed.). Routledge.
- Graham, B., Ashworth, G. J., & Tunbridge, J. E. (2024). *A geography of heritage: Power, culture and economy* (2nd ed.). Routledge.
- ICOMOS. (2024). *Heritage and climate change: Global report on cultural heritage sustainability*. ICOMOS.

- Jones, P., & Evans, J. (2024). *Urban regeneration in the 21st century*. Sage.
- Kim, S., & Lee, H. (2025). Cultural identity and architectural continuity in historic urban environments. *Cities*, 149, 104839. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2024.104839>
- UNESCO. (2025). *Living heritage and sustainable urban development*. UNESCO Publishing.
- Wang, D., & Groat, L. (2025). Emerging directions in architectural research methods. *Journal of Architectural Education*, 79(1), 44–57.
- Yung, E. H. K., & Chan, E. H. W. (2024). Critical issues of heritage conservation in historic cities. *Habitat International*, 142, 102913.

BÖLÜM 2

GÜVE TIRTILINDAN PARAMETRİK KABUĞA, PARAMETRİK TASARIM OLASILIKLARI

ŞEYMA İNCESAKAL¹

Giriş

Torbalı güve tırtılı (Psychidae familyası) dallar ve yaprak parçalarından piramit şekline benzer yuvalar inşa eden güve türüdür. Dünyanın en küçük mimarlarından biri olarak bilinen bu tür koruyucu kozasıyla yaşamaktadır. Bu sayede kuşlardan ve yırtıcılardan koruyan bir koza türü yapıya sığınarak yaşarlar. Bu konstrüksiyonun parametrik nitelikler sergilemesi oluşturduğu sunduğu potansiyellerin değerlendirilmesi önemlidir.

Benzer teknikle yapan aynı familyaya (Psychidae) ait başka böcekler (larval lumberjack) de bulunmasına rağmen torbalı güve tırtılı yaratıma bindirme tekniğiyle farklılaşmaktadır.

¹ Dr. Öğr. Üyesi Şeyma İncesakal, Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Güzel Sanatlar ve Mimarlık Fakültesi, İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü Orcid: 0000-0001-6152-4033

Resim 1 Torbalı güve tırtılının yatay bindirme parametrik örüntü tekniği (twist-scale)

Resim 2 Larval lumberjack tırtılının dikey bindirme parametrik örüntü tekniği (twist-scale)

Kaynak: The Travel (Stanfield, 2025)

Günümüzde, uygulama taleplerinin hızlı artması ve değişimine yanıt olarak, aynı anda yüksek güvenilirlik ve çok işlevli özellikler sergileyen kafes yapıların/strüktürlerin (hybrid lattice structures) araştırılması, gelişmiş yapısal tasarımda bir araştırma odağı haline gelmiştir. (He, Wen, Liang, et.al. 2025) Araştırmaların genellikle malzeme tekstil dokusu geliştirme ve mühendislik alanlarında yoğunlaştığı görülmektedir. (Li vd., 2024, Zhang vd.,2018, Liu vd.,2022, Wang vd., 2022)

Bu çalışma Torbalı güve tırtılının ormanda ağaç dalları üzerine içerisinde yaşamak için yaptığı ahşap kulübelerin, parametrik kabuklarının örüntü potansiyellerini ve sunduğu olasılıkları,

avantajları mimari bağlamda ekolojik tasarım çerçevesinde analiz etmektedir.

Yapım tekniği

Torbalı güve tırtılının oluşturduğu yapı, mimarlık kuramında biyomimetik ve parametrik tasarım bağlamında yorumlanabilecek önemli bir doğal üretim modelidir. Bu organizma, çevrede bulunan malzemeleri kullanarak kendine koruyucu bir “kılıf” üretir ve bu yapı organizmanın büyümesine paralel olarak sürekli güncellenmektedir. Bu durum mimari kuramda adaptif kabuk, generatif form ve çevresel veri temelli tasarım kavramlarıyla ve ekolojik tasarım paradigmalarıyla ilişkilendirilmektedir.

Materyal Yöntem

Bu çalışmada torbalı güve tırtılının yaşam kabuğu, bir yaşam ünitesi olarak biomimesis yöntemiyle analiz edilmiş ve sunduğu olasılıklar olanaklar mimari bağlamda değerlendirilmiştir. Torbalı güve tırtılının sunduğu parametrik örüntünün sunduğu olasılıklar (kabuğun nitelikleri, kabuğun yapım tekniği, yapım tekniğinin sunduğu olasılıklar ve mimari olanaklar) mimari tasarım, ekolojik mimarlık, ekolojik paradigma ve sürdürülebilirlik bağlamında değerlendirilmiştir. Günümüz teknolojilerinin gelişimi (sayısal modelleme teknolojileri) sayesinde biyomimetik yöntemi parametrik tasarımla birlikte ele alınabilmektedir. (İnner, 2019)

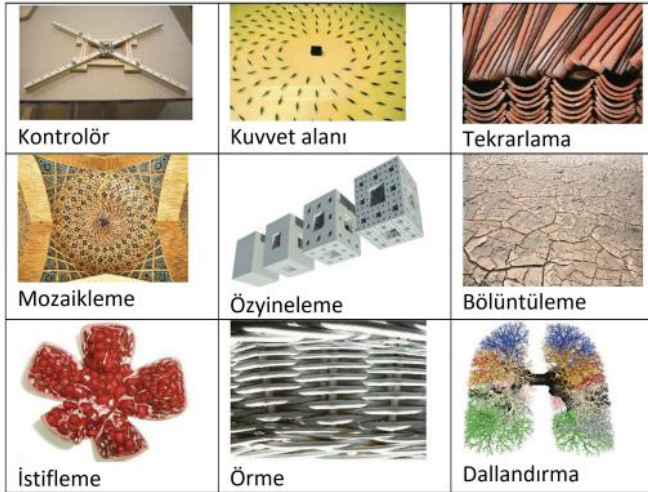
Biyomimetik tasarım, doğadaki organizmaların biçimsel ve işlevsel stratejilerini tasarım, mimari veya mühendislik bağlamında yorumlayarak mimari çözümler geliştirmeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda torbalı güve tırtılının (bagworm) oluşturduğu yapı, doğal bir mikro-mimari sistem olarak değerlendirilmektedir. Benyus’a göre (1997) “*Biyomimikri, doğanın dehasının bilinçli bir şekilde taklit edilmesidir.*” Bu bio-odaklı yöntem mimarlıkta doğanın yalnızca estetik bir referans değil, aynı zamanda yapısal ve organizasyonel (düzenlenmiş kurgusal) bir model olduğunu ortaya

koymaktadır. Benyus’a göre doğa, milyonlarca yıllık evrim süreci boyunca, enerji verimli ve uyarlanabilir tasarım/ adaptasyon stratejileri geliştirmiştir.

Parametrik Tasarım, Örüntüler

Tasarımda parametrik örüntülerinin kullanılması, paradigmanın temeli Christopher Alexander (Alexander vd., 1977) çalışmalarına dayanmaktadır. Herhangi bir parametrik tasarım örüntüsü “çevremizde tekrar tekrar görülen bir probleme yöneliktir ve o problemin temel çözümünü asla iki kez tam anlamıyla aynı olmadan milyonlarca kere kullanabileceğiniz şekilde (varyasyonlarla) tanımlanabilmektedir.” (Alexander, 1977) Uzman tasarımcılar bu şekilde pek çok problem ve çözüm varyasyonu üretmişlerdir. Bu tasarım örüntülerini kendi ihtiyaçlarına ve ulaşmak istedikleri bağlamın niteliklerine göre güncellemişlerdir.

Resim 3 Parametrik tasarımda kullanılan bazı tasarım örüntüleri (Jabi, 2013)

Parametrik tasarım, tasarım öğeleri arasındaki etkileşimlerin ve kısıtlılıkların matematiksel ve algoritmik olarak tanımlandığı bir süreç tasarımıdır. Bu paradigmada, tasarımcılar sabit geometriler

oluşturmak yerine değişken parametreler ve etkileşimler seti üzerinden model üretmektedir. Bu paradigmada tasarım süreci daha esnek, adaptif ve tekrarlanabilir, gerektiğinde doğrulanabilir hale gelmektedir. (Kolarevic, 2003). Çalışma prensibi bağlamında parametrik tasarım, algoritmalar ve kural tabanlı mantık üzerine yoğunlaşmaktadır. Tasarımcı, belirli girdiler (tasarım parametreleri-verileri) ve kısıtlar tanımlayarak çıktıyı (ürünü) otomatik veya yarı-otomatik olarak oluşturmaktadır. Bu mantık, özellikle organik, akışkan ve kompleks formların (örüntülerin) üretiminde /yaratımında, estetik ve performans odaklı çözümler sunmaktadır. (Woodbury, 2010).

Parametrik tasarım, esneklik ve adaptasyon bağlamında değişen gereksinimlere hızlı yanıt verme olanağı sunmaktadır. Örneğin, sürdürülebilirlik kriterleri, ışık, rüzgâr veya kullanıcı yoğunluğu gibi çevresel parametreler modele entegre edilebilmektedir. Bu yaklaşım, tasarımın iteratif ve simülasyon odaklı olmasını sağlamaktadır. (Schodek vd., 2014). Parametrik tasarımda model oluşturma süreci genellikle iteratif bir döngü şeklinde ilerlemektedir. Bu mantıkta parametreler sürekli güncellenmektedir. Her parametre değişiminde model yeniden hesaplanmaktadır. Bu süreçte performans analizleri yapılmaktadır. Bu iteratif ve kümülatif tasarım sürecinde algoritmalar, tasarımın hem nicel hem de nitel parametrelere göre optimize edilmesini sağlamaktadır. (Terzidis, 2006). Parametrik tasarım, kompleks geometrik yapıların oluşturulmasında, malzeme verimliliğinin artırılmasında ve kullanıcı odaklı tasarım çözümlerinde çeşitli avantaj sunmaktadır. Ayrıca, dijital üretim teknikleri ile entegre edildiğinde üretim süreçlerini de doğrudan optimize etmektedir. (Burry, 2011).

Adaptif kabuk Olasılığı

Torbalı güve tırtılı, çevresinden topladığı yaprak parçaları, kum, dal ve lifleri ipeksi bir salgıyla birleştirerek kendine bir torba yapmaktadır. Bu yapı organizmanın büyümesine bağlı olarak aşamalı genişlemektedir. Tırtılın torbası, sabit (stabil) bir formdan farklı olarak çevresel verilerle sürekli yeniden üretilen (güncellenen) bir adaptif mimari kabuk olarak yorumlanmaktadır.

Adaptif kabuk kavramı, mimarlıkta sabit-statik form anlayışından dinamik, veri temelli ve süreç odaklı üretime geçişi temsil etmektedir. Bu yaklaşım, doğadaki organizmaların (örneğin torbalı güve tırtılının) çevreye uyum sağlayan kabuk sistemleriyle paralellik göstererek konuyu biyomimetik ve parametrik tasarımın kesişiminde konumlandırmaktadır. Nemli mevsimsel dönemlerde yosunlanan bir yapı, kuru mevsim dönemlerinde düzenli ve kuru dallardan oluşan yapı sistemin çevre şartlarına göre kendini güncelleyen dokusunu yansıtmaktadır. Dolayısıyla sistem standart bir sistem olmayıp çevre verilerine duyarlı- etkileşimli bir algoritmik yapıdır.

Adaptif kabuklar, ışık, sıcaklık, nem ve rüzgâr gibi çevresel verileri algılayarak tepki vermektedir. (Addington & Schodek, 2005) Sabit cephe anlayışının aksine adaptif kabuklar (responsive envelopes) zaman içinde form değiştirebilmektedir. (Kolarevic & Parlac, 2015) Adaptif kabuklar çoğunlukla parametrik tasarım araçlarıyla geliştirilir ve değişkenlere (parametrelere) bağlıdır. (Schumacher, 2009) Bu kabuklar enerji tüketimini azaltmak için güneş kontrolü, doğal havalandırma gibi stratejilerle uyumludur. (Hensel, 2012) Adaptif kabuklar yalnızca çevreye değil, kullanıcı davranışlarına da tepki verebilmektedir. (Fox & Kemp, 2009) Doğadaki organizmaların kabuk sistemleri adaptif mimari için model olasılığı sunmaktadır. (Benyus, 1997) Adaptif kabuklarda sensörler ve akıllı malzemeler kullanılarak tepki üretimi sağlanır. (Addington & Schodek, 2005) Kabuk sayesinde bulunduğu çevreyle

uyum sağlayarak bağlamsal (yerel nitelikli) bir mimari dil üretilebilmektedir. (Frampton, 1983) Adaptif kabuklar çoğunlukla modüler sistemlerle genişletilebilir ve değiştirilebilir. (Kolarevic, 2003) Adaptif kabuk, sonuçtan çok süreci önemseyen bir tasarım yaklaşımıdır. (Hensel, 2012)

Resim 4 Farklı değişkenlere (nem) aynı parametrik kurgunun tepkisi (solda yosunlaşmış örüntü sağda kuru dal örüntüsü)

Kaynak The Travel (Stanfield, 2025)

Parametrik kabuk Form olasılıkları, tırtılın kabuğu büyütme algoritması

Torbalı güce tırtılı kurgusu incelendiğinde parametrik cephe sistemlerine benzer nitelikte ve çevresel girdilere göre şekillenmektedir. Aynı zamanda dinamik, sürekli büyüyen ve güncellenen bir kabuk niteliği sergilemektedir. Parametrik mimarlık paradigmasında bu tür süreçler değişken parametreler aracılığıyla üretilen form olarak tanımlanmaktadır. Parametrizm, karmaşık ve uyarlanabilir mimari formlar oluşturmak amacıyla parametrelerin

sistematik olarak değiştirilmesine dayanmaktadır. (Schumacher, 2009)

Torbalı güve tırtılının parametrik hacim örüntüsü yapım tekniği modelleme bazında incelendiğinde; yükseklik doğrultusunda (Z doğrultusunda) belli oranda giderek küçülen dal parçaları üst üste binmektedir. Bu üst üste binme organizmanın belirlediği açılarla dönerek (rotate) Z doğrultusunda yerleşmektedir. Spiral dönüş ritmi (parametric twist) bir dna yı andırırken üçüncü parametre bu dal parçaları belli oranlarda küçülmektedir. (parametric scale) Bu modelleme sayesinde kütlenin üzeri açık kalmaz. Hacim küçülür ve kütle hafifler. Bu parametrik tasarımda dalları özenle kesmiş olması giderek küçülen boyutlarda farklı dallara yönelmesi kütlenin hafiflemesi bağlamında önemlidir. Diğer hafifletici parametre dalların içinin oyuk hafif dal olmasıdır. Dolayısıyla taşıyabileceği kapasitede bir kütle ortaya koymuştur. Bu organik örüntü sistemi, mimari tasarımdaki katmanlı yığılma (layered aggregation) algoritmalarına karşılık gelmektedir. Bu paradigmaya göre basit, tekrarlanan unsurların bir araya gelmesiyle karmaşık şekiller ortaya çıkabilmektedir. (Kolarevic, 2003)

Form örüntüsü strüktürel kurgu bağlamında incelendiğinde; Helisel / spiral dizilim, üst üste bindirilmiş (overlapping) modüller, parametrik örünü algoritması sayesinde oluşmuş konik (tapered) bir form niteliği göstermektedir.

Bu parametrik algoritmanın strüktürel organizasyonu incelendiğinde yük aktarımını yukarıdan aşağıya doğru kademeli olarak iletmektedir. Aşağı doğru eklemlenen kurgu irileşen modüllerle (yüzey alanı genişlediği için) tırtılın algıladığı basıncı düşürürken, stabiliteyi artırmaktadır. Bu algoritma sayesinde güve tırtılı minimum malzeme ile maksimum hacim elde etmektedir. Bu parametrik tasarım, doğadaki fraktal büyüme ve kendiliğinden organizasyon (self-organization) ilkeleriyle ilişkili olarak değerlendirilmektedir. (Kondo & Miura, 2010).

Oluşturduğu bu parametrik kompozit yapı sayesinde, güve tırtılı yüksek mukavemet sağlarken, (basıncı düşürerek) düşük ağırlık oranı elde etmektedir. Bu algoritma güve tırtılı için taşınabilirlik olanağını mümkün kılarken, hareketlilik (mobility) olanağı sunmaktadır. Bu yaklaşım, biyomimetik mühendislikte optimize edilmiş hafif strüktürlerin temel prensibidir (Vincent et al., 2006). Üç boyutlu açılı kilitli dokuma kompozitler (3DAWC'ler) yüksek hasar toleransı, mükemmel katman ayrılma direnci ve iyi tasarım esnekliği sergilemektedir. (Liu, Wang ve Chen, 2026)

Torbalı Güve Tırtılı tarafından üretilen kabuğun büyüme süreci, mimarlıkta parametrik tasarımın temel prensiplerinden olan iteratif (yinelemeli) ve kümülatif (birikimli) algoritmik üretim mantığıyla doğrudan ilişkilendirilebilecek biyolojik bir model sunmaktadır. Bu parametrik örüntü kabuk, önceden tanımlanmış sabit bir formun inşasıyla değil, organizmanın gelişimine paralel olarak her aşamada yeni malzeme eklenmesiyle genişleyen ve sürekli güncellenen bir yapı olarak belirmektedir.

İteratif süreç, her yeni eklemenin önceki durumun üzerine inşa edilmesi ve sistemin her adımda yeniden tanımlanması anlamına gelirken; kümülatif sistem, bu eklemelerin zaman içinde birikerek daha kompleks ve performatif bir bütün oluşturmalarını açıklamaktadır. Bu bağlamda form, süreç başlangıcında belirlenmiş bir sonuç değil, süreç içerisinde ortaya çıkan bir emergent (beliren) yapı olarak değerlendirilmektedir.

Nitekim parametrik tasarım kuramında, mimari formun değişkenler arası ilişkiler üzerinden sürekli yeniden üretildiği ve bu süreçte oluşabilecek varyasyonun temel bir tasarım aracı olduğu anlaşılmaktadır. (Schumacher, 2009). Parametrik kabuğun büyüme algoritması incelendiğinde süreç, parametrik tasarımda kullanılan bottom-up (aşağıdan yukarıya) üretim yaklaşımıyla örtüşmektedir (Menges, 2012).

*Tablo 1 Torbalı güve tırtılıının parametrik hacim örüntüsü-
Katmanlı yığılma algoritması*

Parametreler	Parametrenin niteliği	Algoritma
Parametre 1	Elemanın uzunluğu	Farklı boyutlarda boru profil niteliğinde dal parçaları
Parametre 2	yerleşim açısı	Farklı uzunluklarda dal parçaları belirli bir açıda dönerek yerleştirilmektedir.
Parametre 3	katman sayısı	Katman sayısı parametrik tasarımı organik bir örüntüye dönüşmesini sağlayan temel parametredir. Organizma büyüdükçe yeni uzun dallar kurguya eklenir.

Bu durum parametrik tasarımın temel mantığı olan:

- Proje girdileri (malzeme + çevre)
- algoritma (organizmanın davranışı)
- çıktı (form oluşturma) ilişkisini doğadaki bir organizma olarak açık biçimde göstermektedir.

Bu açıdan torbalı güve tırtılıının oluşturduğu konstrüksiyon, çevresel girdiler (malzeme, çevre koşulları) ile organizmanın davranışları arasındaki ilişki aracılığıyla gelişen doğal bir parametrik üretim modeli olarak değerlendirilmektedir.

Parametrik örüntü algoritması, Mimari örnekler

Erken Osmanlı Dönemi, Ali Fakih Camii, Tuğla Örgü Tekniği

Mimaride yerel mimari bağlamda değerlendirildiğinde torbalı güve tırtılına benzer yapı kabuğu üretimi bazı tarihi yapılarda kirpi tuğla örgü tekniği olarak belirmektedir. Erken Osmanlı dönemi yapılarının tuğla süsleme tekniği olarak tanımlandığı görülmektedir.

Bu özel parametrik tuğla süslemeleri ve sıralı olarak dizilen taş tuğla ile örülen duvar örgüsü almaşık teknik, testere dişi ya da kirpi saçak olarak adlandırılan kubbe altı süslemeleri olarak örnek verilmektedir. Örneğin Ali Fakih Camii bir sırası düz bir sırası çapraz olacak şekilde yan yana dizilen, genellikle tuğla malzemeden yapılan saçak örgüsü bu yapıda köşe pahında devam ettirilerek ayrı bir süsleme ögesi olarak kullanılmıştır.

Çevre verilerinde (girdi olarak) arsa yamuk parsel şekline olduğundan, çatı köşeleri 90 dereceye tamamlanmak için kirpi örgü sistemi ile tuğla çıkma yapılmıştır. Kabuk kademeli bir parametrik örüntü sunarak çatının düzgün çıkması için bir araç olarak kullanılmıştır. Bu parametrik örüntü çatı yükünün duvarlara dengeli aktarımını sağlamaktadır. Bu örnekte parametrik örüntü kabuk aslında taşıyıcı sisteme destek olarak işlev görmektedir. (Yığma sistem)

Resim 5 Ali Fakih Camii, çevre verileri yamuk arsadan düzgün çatı çıkarılması için kirpi tuğla örüntünün yapıya entegre olarak kullanılması

Eskişehir Odunpazarı Sanat Müzesi, iç mimari Bağlamda Parametrik örüntü (Parametric twist modelling)

Eskişehir Odunpazarı Müzesi Kengo Kuma'nın mimari tasarım eserlerinden biridir. Yapının iç mimari kurgudaki parametrik tasarım örüntüleri davranışsal olarak torbalı güve tırtılının algoritmik davranış olasılığı ve form tekniğiyle benzeşmektedir.

Odunpazarı Modern müze'sinde bu kabuk iç mekanda odak alanda atriumda, ışığın hacme dokunduğu bir iç kabuk olarak tasarlandığı görülmektedir. Bu durumda iç kabuk arası boşluklar ışığın mekana sızdığı alanlardır. Bu örnek bu tekniğin (parametric twist-lattice) iç mimari tasarımı deneyimsel bir alan sunma olasılığı bakımından büyük öneme sahiptir.

Mimarın dış kabukta hacme ışık almak için de kenetlenme tekniğiyle aralıklar oluşturarak dış kabuktaki kurguyu ürettiği görülürken bu noktada torbalı güve tırtılı boşluklu kenetlenme tekniği kullanılmamaktadır. Davranışsal açıdan benzer algoritmik modelleme davranışı sergileseler de (parametric -lattice) amaçları bağlamında farklılıklar bulunmaktadır.

Resim 6 Kengo Kuma Eskişehir Odunpazarı Müzesi

Kaynak: Türkiye Turizm Ansiklopedisi (Kandemir, 2025)

Torre Helea, Mimari Gökdelen Algoritması (Twisted-lattice)

Meksika'nın Puebla şehrinde bulunan yüksek katlı yaşama birimidir. 34 katlı binada, toplam 93 yaşama birimi bulunmaktadır. Parametrik örüntüdeki yapının form algoritması her katta yaklaşık 15°'lik açısallı rotasyon ile yükselen bir helisel sistem olarak

tanımlanmıştır. Bu kurgu, parametrik tasarımda açı, kat yüksekliği ve modül tekrarına bağlı türevsel geometri algoritmasının bir sonucudur. Torbalı güvenin parametrik kabuğundan farkı aynı modülün dönerek tekrarlanmasıdır, küçülme parametresi bulunmamaktadır. Her katın üç parçalı “pervane” formunda düzenlenmesi, merkezde bir çekirdek (dolaşım + taşıyıcı sistem) ve çevresinde radyal olarak yerleşen yaşam birimlerinin varyasyonuna olanak sağlamaktadır.

150 m yüksekliğe ulaşana dek her katta 15 derecelik dönme algoritması sergileyen bu yapı şehrin panoramik manzarasını sunmaya odaklanırken ekolojik yapı kategorisinde değerlendirilebilecek birtakım sistemlerle desteklenmiştir. Su döngüsü, enerji verimliliği, malzeme geri dönüşümüne yönelik stratejileri bulunmaktadır. Banyolardaki su kullanımı ve yeşil alanların sulanması için planlanmış yağmur suyu toplama ve depolama sistemleri sayesinde yapı günlük su tüketiminde %30 ila %40 arasında tasarruf sağlamaktadır. (Kurz, Gayol, 2023)

Bu projede daireler farklı yönlere açıldığı için çapraz havalandırma (cross ventilation) olanağı mümkündür. Binaların dönme ve yönlendirilme şekilleri, doğal havalandırma performansını önemli ölçüde etkilemektedir. (Givoni, 1998)

Tablo 2 Torre Helea Gökdelen kurgusunda Parametrik tekrar ve Algoritmik tekrar

Girdi parametreleri	Çıktı	Algoritmanın sunduğu mimari olasılıklar
• kat sayısı • dönüş açısı (15°) modül sayısı (3 birim)	• sürekli dönen bir kütle • farklılaşan cephe ilişkileri	• Her dairede Eşit manzara paylaşımı • Doğal havalandırma imkanı Yapının yüzey alanı arttığı için gelişmiş su toplama sistemleri ile entegrasyonun kolaylaşması

Mimari Proje raporunda yapının Mimari döngüsel sisteminin, manzara faktörünün eşit dağılımı, mahremiyet algısının güçlendirme, doğal havalandırma imkanı sunma olasılıkları belirtilmektedir. Yüksek binalardaki kıvrımlı formlar, aerodinamik avantajlar sağlarken aynı zamanda mekânsal algıyı ve şehir silüeti kimliğini yeniden tanımlamaktadır. (Ali & Moon, 2007) Parametrik tasarım, yapı elemanları genelinde uygulanan kural tabanlı dönüşümler (algoritmalar) sayesinde sürekli varyasyona olanak tanımaktadır. (Kolarevic, 2003) Dairesel düzenler, görsel geçirgenliği artırmaktadır, bu sayede birden fazla yöne doğru mekansal yönelimi optimize etmektedir. (Ching, 2014) Konsollar ve döndürülmüş döşeme plakaları, yüksek binalarda yüzen hacimler algısı sunmaktadır. (Engel, 2007) Kütlenin parçalı algısı kentsel deneyimde hafif/ uçuşan bir algısal deneyim sunmaktadır. Bu tür kütleli örüntüler kentsel simge (landmark) ve ikonik silüet üretme potansiyeli taşımaktadır. Bu tür örüntüsel yüksek binalar, dinamik silüetler oluşturarak çağdaş şehirlerin kimliğine katkıda bulunmaktadır. (Jencks, 2005)

Resim 7 Helea Kulesi, Bulnes Mimarlık, 2023

Kaynak: Miguel Kurz and Juan Pablo Gayol, 2023.

Torre Helea, modern yüksek katlı konut mimarisinde, alışılacelmış statik kule tipolojisinin ötesine geçerek dinamik, adaptif ve performatif odaklı bir yapısal algoritma sistemi üretmektedir. Bu yönüyle döngüsel yapı, yalnızca bir yüksek katlı (multi-story) konut bloğu olarak değil;

parametrik düşüncenin mekânsal, çevresel ve algısal çıktılarının bütünleştiği bir mimari ikon olarak değerlendirilmektedir.

Yerel Malzeme ve Ekolojik Tasarım, Malzeme Parametrizasyonu (Material Computation)

Torbalı güve tırtılı yapısını tamamen bulunduğu çevredeki malzemelerden bir örüntü üretmektedir. Psychidae familyasının larvaları, çevresel malzemeleri seçerek ve yeniden düzenleyerek taşınabilir, koruyucu yapılar inşa etmektedir. (Rhainds, Davis & Price, 2009) Fibroin temelli proteinlerle organik dal parçalarını bağlamaktadır. Bağlayıcı olarak kullandığı lepidopteran silk fibroinleri, yüksek çekme dayanımı ve esneklik özellikleri ile biyolojik kompozitlerde matris işlevi görmektedir. (Altman vd., 2003) Genellikle bu tür tırtılların larvaların kozası ipekle birbirine bağlanmış çevresel parçalardan oluşur ve yapısal olarak sağlam bir kompozit yapı oluşturmaktadır. (Hogue, 1993) Bagworm larvası yapıyı tek seferde üretmez; yapısal üretimde süreç aşamalı (inkremental) olarak ilerlemektedir. Organizmanın büyümesiyle birlikte ön uca yeni materyaller eklenerek larva kabukları kademeli olarak genişlemektedir. (Stehr, 1987)

Tırtılın kullandığı malzemeler ince dal parçaları, organik lifler ve yüzeyde yosunlaşmalardan (biyofilm) oluşmaktadır. Bu örüntüde malzemenin sadece taşıyıcı değil aynı zamanda veri niteliği sunduğu anlamına gelmektedir. Bu parametrik tasarımdaki veri form ilişkisiyle açıklanabilmektedir. Malzeme nitelikleri, biçim-form oluşumunda aktif rol oynamaktadır. (Hensel, 2012)

Tırtıl, çevresinden topladığı organik parçacıkları (dal, yaprak, kabuk, kum vb.) birincil yapı elemanı olarak kullanır. Bu malzemeler heterojen ve yerel olarak temin edilmektedir. Bu durum yerel mimarideki vernaküler malzeme kullanımı ile örtüşmektedir. Malzeme boyutları ve rijitlik açısından değişkenlik temel nitelik olarak belirlemektedir. Bütünleşik tasarımı lifli ve granüler yapıların

kombinasyonunu içermektedir. Bu yaklaşım, parametrik kurgunun “çok ölçekli kompozit sistem” (multi-scale composite) olarak çalışmasına olanak tanımaktadır. (Vincent, 2012).

Bağlayıcı sistem (Binder Mechanism) açısından incelendiğinde, parametrik örüntüdeki tüm bileşenler, tırtılın salgıladığı ipeksi protein (silk) ile birleştirmektedir. Bu biyopolimer yüksek çekme dayanımına sahiptir, esnek bağlayıcı olarak davranırken, mikro ölçekte “lifli ağ” (fibrous network) oluşturmaktadır. Bu bağlayıcı, modern mühendislikteki lif takviyeli kompozitlere (fiber-reinforced composites) benzer bir davranış sergilemektedir. (Chen vd., 2020).

Tırtılın bulunduğu ortama göre malzeme seçmesi: Kaynak verimliliği sağlarken, enerji tüketimini minimize etmektedir. Bu yaklaşım yerel bağlama uyum üretmektedir.

Bu durum ekolojik mimarlık bağlamında yerel malzeme kullanımı ve düşük enerji tüketimi ilkeleriyle ilişkili görülmektedir. Bu algoritma, sürdürülebilir mimarlıkta ise “yerel malzeme optimizasyonu” ilkesine karşılık gelir (Benyus, 1997). Ayrıca örüntü oluşumunda yerinde üretim süreci gerçekleşmektedir. (yerel mimari)

Bu açıdan torba: mikro ölçekte bir sürdürülebilir mimari prototip sunmaktadır. Bu bağlamda torbalı güve tırtılının kabuğu, çevresel verilerle kurgulanmış bağlamsal bir mikro-mimari yapı birimi olarak sunulabilir. Çünkü mimari, evrensel medeniyet ile belirli bir yerin özelliklerinden kaynaklanan unsurlar arasında arabuluculuk yapmalıdır. (Frampton, 1983)

Parametrik Büyüme Mantığı (organik)-Parçadan bütüne organik büyüme

Torbalı güve tırtılının evi statik değildir. Bu modelde tırtıl büyüdükçe parametrik örüntünün büyüyerek, yeni modüller eklenilerek, formun spiral bir piramide doğru evrilmekte olduğu

gözlemlenmektedir. Torbanın kurgusu sabit değildir; organizmanın gelişimine bağlı olarak kademeli olarak sürekli büyümekte ve yeniden şekillenmektedir. Bu durum mimari kuramda generatif tasarım ve organik büyüme paradigmalarıyla ilişkilendirilmektedir.

Bu süreç parametrik mimaride:

- generatif tasarım
- algoritmik büyüme
- modüler eklemleme ilkeleriyle açıklanmaktadır.

Parametrik örüntünün gelişim mantığı incelendiğinde organizma boyutunun malzeme seçimini etkilediği, kabuk genişlemesiyle sonuçlandığı görülmektedir. Bu algoritma, mimarlıkta parametrik büyüyen yapılar ile benzerlik göstermektedir. Biyolojiden ilham alan (bio-inspired) tasarımlar, doğal sistemlerin çevrelerinde nasıl büyüdüğünü, uyum sağladığını ve işlev gördüğünü araştırmaktadır. (Hensel, 2012) Bu durumda güve tırtılının kurgusu biyomorfik örüntülere model olarak sunulabilmektedir. Bu yaklaşımla incelendiğinde torbalı güve tırtılının kabuğu, organizma ile çevre arasındaki etkileşimle oluşan dinamik bir mekânsal üretim sistemi (hacim örüntüsü) olarak değerlendirilmektedir.

Parça bütün ilişkisi bağlamında incelendiğinde, kurgunun sunduğu yapısal süreklilik ve monolitik etki, mimarlıkta taşıyıcı sistem ile kabuğun ayrışmadığı, aksine tek bir bütüncül işbirliği içinde birlikte çalıştığı tasarım paradigmalarını ifade etmektedir. Bu bağlamda mikro ölçekte incelenen doğal örüntü sistemler önemli kuramsal açılım potansiyelleri sunmaktadır. Özellikle torbalı güve Tırtılı tarafından üretilen parametrik kabuk, ayırık ve küçük ölçekli modüllerin bir araya getirilerek süreklilik sergileyen bir yüzey oluşturması bağlamında “ayrıktan sürekliliğe dönüşüm” (discrete-to-continuous) kavramının biyolojik bir karşılığı olarak

değerlendirilmektedir. Parametrik tasarımlarda ayırık sistemler örüntüsel biraradalığında sürekli uzamsal etkiler üretebilmektedir. (Kolarevic, 2003)

Bu Parametrik yapıda her bir modül (dal parçası, lif, partikül) bağımsız bir bileşen olmasına rağmen, bağlayıcı ipeksi yapı sayesinde sistem bütüncül bir kabuk gibi davranmakta ve taşıyıcılık ile koruma işlevleri tek bir yüzeyde bir araya gelmektedir. Bu durum, çağdaş mimarlıkta kabuk sistemlerinin hem strüktürel hem de mekânsal performansı aynı anda üstlendiğini savunan yaklaşımlarla örtüşmektedir; bu çerçevede parametrik kabuk yapılarda “yapı ve zarfın tek bir organizma gibi çalışması” temel bir ilkedir (Addington & Schodek, 2005). Bu bağlamda monolitik etki, yalnızca tek parça malzemeyle inşa edilmiş olmayı değil, farklı bileşenlerin algısal ve yapısal olarak bir bütün halinde davranmasını simgelemektedir.

Parametrik tasarım süreçlerinde ise bu etki, ayırık elemanların ilişkisel olarak bir aradalığının tanımlanması ve süreklilik üreten geometrik sistemler aracılığıyla sağlanır; böylece form, parçaların toplamından daha fazlası olan bir bütüncül performans üretmektedir. (Kolarevic, 2003). Torbalı güve tırtılının parametrik kabuğu bu açıdan, yerel malzeme kullanımıyla oluşturulan modüler bir sistemin nasıl monolitik bir etki yaratabildiğini gösteren güçlü bir biyomimetik model niteliğindedir.

Ayrıca bu örüntü, mimarlıkta giderek önem kazanan performans odaklı tasarım paradigmasını desteklemektedir; çünkü bu hacimde yüzey yalnızca bir sınır değil, aynı zamanda yük taşıyan, çevresel etkilere karşı koruma sağlayan ve organizmanın yaşamsal gereksinimlerini karşılayan aktif bir bileşen olarak işlev görmektedir. (Hensel, 2012). Bu tür sistemlerin incelenmesi, mimarlığın parçalı ve statik yapı anlayışından uzaklaşarak, bütüncül, süreklilik gösteren ve çok işlevli kabuk sistemlerine yöneldiğini ortaya koyması açısından mimari kuramsal tartışmalar için kritik bir önem taşımaktadır.

Kamuflaj ve Bağlamsal Mimarlık, yerellik

Torbalı güve tırtılıının parametrik kabuğu sadece strüktürel değil, aynı zamanda çok işlevli bir çevresel arayüz niteliği sunmaktadır. Bu parametrik kurgudaki kabuk, yırtıcılardan koruma sağlar ve ortamın ısı ve nem düzenlemesine katkıda bulunmaktadır. (Greeney vd., 2012) Malzeme seçimi birçok canlıda genellikle çevredeki ortamı yansıtır ve bu seçimler kamuflaj niteliğini artıracak şekilde gelişmiştir. (Rhains vd., 2009)

Kamuflaj, adaptasyon ve bağlamsal mimari kavramları, mimarlıkta yapının çevresiyle kurduğu ilişkiyi yalnızca estetik bir uyum meselesi olmaktan çıkarak, performans, algı ve ekolojik bütünleşme çerçevesinde yeniden tanımlayan temel kuramsal ekolojik paradigmalardır. Bu bağlamda Torbalı Güve Tırtılı tarafından üretilen parametrik kabuk, çevresel malzemelerin doğrudan yapı sistemine entegre edilmesiyle oluşun ve bulunduğu ortamda neredeyse görünmez hale gelen bir kamuflaj stratejisi sunmaktadır; bu algoritma mimarlıkta yapının bağlamla kurduğu ilişkinin yalnızca fiziksel değil, aynı zamanda algısal bir bütünleşme olduğunu göstermektedir. Bu yapılaşma yırtıcılardan korunmayı sağlarken, kamuflajı sağlamaktadır. Bu yaklaşım ekolojik paradigmada, biyofilik tasarımda “doğa ile bütünleşme” stratejisine karşılık gelmektedir.

Kamuflaj bu parametrik kabukta yüzeysel bir taklitten ziyade, çevresel verilerin (renk, doku, malzeme) doğrudan tasarım girdisi haline geldiği bir adaptasyon süreci olarak yorumlanmaktadır. Bu çerçevede biyomimetik yaklaşım, doğadaki bu tür stratejilerin mimarlıkta performans temelli çözümler geliştirmek için model olarak ele alınabileceğini vurgulamaktadır. (Benyus, 1997). Adaptasyon kavramı ise bu bağlamda yapının değişen çevresel koşullara tepki verebilme kapasitesini ifade etmektedir. Bu adaptasyon süreci yalnızca hareketli sistemlerle sınırlı olmayıp, malzeme seçimi, form oluşumu ve yerleşim kararları üzerinden de

gerçekleşebilmektedir. Hensel (2012), performans odaklı mimarlık yaklaşımında yapının çevresiyle sürekli etkileşim içinde olan bir konstrüksiyon olarak ele alınması gerektiğini belirtmektedir. Aynı zamanda organik örüntüdeki bu etkileşimin farklı ölçeklerde adaptif davranışlar üretebileceğini ifade etmektedir. Bu paradigmada bağlamsal mimari, yapının bulunduğu yerin iklimsel, kültürel ve fiziksel özelliklerine duyarlı bir şekilde ekolojik mimari bağlamında tasarlanmasını önermektedir.

Frampton (1983), mimarlığın evrensel tekniklerle yerel bağlam arasında bir arabuluculuk kurması gerektiğini vurgulayarak bu paradigmanın kuramsal temelini ortaya koyar. Dolayısıyla kamuflaj, adaptasyon ve bağlamsallık kavramları birlikte ele alındığında, ekolojik mimarlığın yalnızca bağımsız bir nesne üretimi değil, çevresiyle karşılıklı ilişki içinde gelişen bir sistem tasarımı olduğu anlaşılmaktadır. Bu perspektif, özellikle parametrik ve biyomimetik tasarım yaklaşımlarıyla birleştiğinde, yapının çevresel verilerle sürekli yeniden tanımlandığı, güncellediği, algısal olarak bağlama entegre olduğu ve performans odaklı bir organizma gibi davrandığı yeni bir mimari paradigma ortaya koymaktadır. Bu nedenle söz konusu kavramlar, mimarlığın doğayla kurduğu ilişkiyi (ekolojik mimariyi) yeniden düşünmeye olanak tanıyarak ekolojik paradigmalarda yerel mimariye ait kuramsal tartışmalarda önemli bir çerçeve sunmaktadır.

Torba çevredeki malzemelerden yapıldığı için: çevreyle görsel olarak bütünleşik yaklaşım sergilemektedir. Bu durum kamuflaj güve tırtılı için güvenli alan sağlamaktadır. Torbalı güve tırtılıının kabuğu, çevresel verilerle uyumlanan bir “mikro bağlamsal mimari” olarak değerlendirilmektedir.

Mobil Mimari (mobility) ve modüler eklemlenme

Tırtıl torbayı taşıyarak hareket eder. Torbalı güve larvaları keselerinin içinde kalır ve onları taşıırken hareket eder, böylece

hareket ve yapı bütünleşmektedir. (Hogue, 1993) Bu nitelikler mimarlıkta belli paradigmlarla ilişkilidir: giyilebilir mimari, mobil (taşınabilir) mimari, kişisel mikro-mekân imkânı sunması bağlamlarında önemlidir. Parametrik modelleme niteliği sergileyen kabuk organizmaya bağlı taşınabilir bir mimari kabuktur. (mobility)

Yuvasıyla gezinen güve tırtılı mimaride ev kavramının yerleşik hayata dair bir imge olmadığını doğrulamaktadır. Yerleşmek dal üzerinde herhangi bir noktada gerçekleşebilir. Yerleşmenin geçiciliği ve taşınabilirliği kullanımına yönelik parametrelerdir. Bu noktada mobil mimari organizmanın kendine ait bir evinin olması, evini istediği yere götürebilmesi göçebe kültürler, bireyselleşme ve özgürleşme kavramlarına çağrışım yapmaktadır.

Mikro ölçekte mobil mimari, mekânın sabit bir nesne olmaktan çıkarıp kullanıcıyla /organizmayla birlikte hareket eden, onun ihtiyaçlarına ve çevresel koşullara göre yeniden konumlanan /evrilen dinamik bir sistem olarak ele alınmasını sağlayan önemli bir kuramsal çerçeve sunmaktadır. Bu bağlamda Torbalı Güve Tırtılı tarafından üretilen taşınabilir parametrik kabuk, organizma ile mekân arasındaki ayrımın ortadan kalktığı, beden-mekân bütünleşmesine ve etkileşime dayalı bir mikro mobil mimari prototipi olarak değerlendirilmektedir. Tırtılın parametrik kabuğu, yalnızca koruyucu bir örtü değil, aynı zamanda organizmanın hareketine hafifliğiyle eşlik eden, onunla birlikte yer değiştiren ve çevresel veriler doğrultusunda sürekli güncellenen (nemlenen, yosunlaşan) bir mekânsal arayüz niteliği sergilemektedir.

Bu arayüz (kabuk), mimarlıkta mobilite kavramını yalnızca fiziksel hareketlilikle sınırlamayan, aynı zamanda adaptasyon, taşınabilirlik ve kişiselleşme gibi parametrelerle birlikte yeniden ele alan çağdaş mimarlık paradigmlarıyla örtüşmektedir. Dolayısıyla, mobil mimari, kurgunun bulunduğu yere bağımlılığını azaltarak onu zamansal ve mekânsal olarak esnek bir sistem haline getirmektedir; bu da özellikle değişken çevresel koşullar ve geçici kullanım

senaryoları (acil durumlar, afetler, yaz tatili senaryoları) için kritik bir tasarım stratejisi olarak önerilmesini sağlamaktadır. (Kronenburg, 2007).

Torbalı güve tırtılının kabuğunda gözlemlenen bu hareketli mekânsallık, aynı zamanda parametrik tasarımın süreç odaklı paradigmasıyla da ilişkilidir; bu çerçevede yapı, sabit bir formdan ziyade organizmanın davranışı, büyüme durumu ve çevresel girdiler doğrultusunda sürekli yeniden üretilip güncellenmektedir. (Schumacher, 2009). Bu bağlamda kabuk, mimarlıkta giderek önem kazanan giyilebilir mimari, kapsül yaşam birimleri ve geçici barınma kurguları için biyomimetik bir referans olarak önerilmektedir.

Mimaride, mikro ölçekte mobil mimari sistemlerin irdelenmesi, mekânın kullanıcıyla kurduğu etkileşimin yeniden tanımlanmasına olanak tanır; bu çerçevede kullanıcı yalnızca mekânı deneyimleyen bir özne değil, aynı zamanda onunla birlikte hareket eden ve onu dönüştüren bir aktör haline gelmektedir. Bu yaklaşım, mimarlığın nesne üretiminden çok, kullanıcı odaklı tasarım ve performans odaklı konstrüksiyona evrildiğini göstermesi açısından önemlidir.

Biyomimetik ve parametrik tasarım açısından bu yapı şöyle yorumlandığında; torbalı güve tırtılının oluşturduğu parametrik kabuk, çevresel veriler, organizma ölçeği ve malzeme parametreleriyle sürekli güncellenen generatif bir kabuk niteliğindedir. Bu oluşum, parametrik mimarlığın doğadaki karşılığı olarak mikro ölçekteki modüler sistem olarak okunmaktadır.

Süreç odaklı dinamik sistem, yerellik

Parametrik hacimlerin “self-organization” (kendiliğinden organizasyon) ilkesi çerçevesinde ele alınması, mimarlıkta form üretiminin merkezi bir tasarım otoritesinden ziyade yerel etkileşimler ve yerel kurallar bütünü üzerinden geliştiğini ortaya koyan önemli bir paradigma değişimini temsil etmektedir. Bu

bağlamda Torbalı Güve Tırtılı tarafından oluşturulan parametrik kabuk, mikro ölçekte bağımsız modüllerin (dal parçaları, lifler ve partiküller) basit parametrik yerleştirme ve bağlanma kuralları doğrultusunda bir araya gelerek makro ölçekte bütüncül ve işlevsel bir hacim üretmesi bakımından biyolojik bir kendiliğinden organizasyon sistemi olarak yorumlanmaktadır.

Bu tür organik parametrik örüntü sistemlerde form, önceden tanımlanmış bir geometriye dayanmaz; aksine, her bir modülün bulunduğu konuma, çevresel veriye ve organizmanın davranışına bağlı olarak aldığı kararların toplamı sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu paradigma, parametrik tasarımın ilişkisel veri setlerine dayalı üretim mantığıyla örtüşmekte ve mimarlıkta formun sabit bir sonuç değil, dinamik bir süreç olduğunu vurgulamaktadır. (Schumacher, 2009).

Kendiliğinden organizasyon ilkesi, bu noktada mimarlara merkezi kontrolü azaltarak, ekolojik sistemin kendi iç dinamikleriyle gelişmesine olanak tanıyan esnek ve adaptif tasarım stratejileri geliştirmelerini önermektedir. Ayrıca bu yaklaşım, mimarlıkta belirsizlik, varyasyon ve evrimsel gelişim gibi kavramların tasarım sürecine dahil edilmesini içermektedir. Bu bağlamda parametrik örüntü, yalnızca geometrik bir çıktı değil, aynı zamanda veri, malzeme ve çevre arasındaki etkileşimlerin organize olduğu bir alan olarak değerlendirilmelidir. Sonuç olarak, “kendiliğinden organizasyon” prensibine dayalı parametrik örüntüler, mimarlığın nesne odaklı üretim anlayışından uzaklaşarak süreç temelli, adaptif (uyarlanabilir) ve çok katmanlı mekânsal organizasyonlar geliştirmesini gündeme getirmektedir.

Tartışma

İnsan türünün oluşturduğu tasarladığı mimari kütleler genellikle prizma sistemler-dikdörtgen kesit ve plandan üretilmiş sistemlerdir. (Gökdelenler vs.) Bu nedenle x ve y doğrultularından (iki doğrultudan) gelen yüklere direnirler. Ancak güve tırtılının

parametrik yaklaşımında kütle dönerek oluştuğu için farklı yönlerden gelen yanal yüklere direnebilmektedir. Bu yaklaşım hacmin sunduğu olasılıkların güvenli olduğunu doğrulamaktadır. Torbalı güve tırtılının sunduğu parametrik örüntü sağlam bir kurgu sunmaktadır. Bu kurgu larva yaşamları boyunca güvende kalmalarını sağlamaktadır. Dalların içi boş olması hafiflik sunmasının yanı sıra hava bir yalıtım malzemesi olduğu için yalıtımlı bir alan oluşturmasını sağlamaktadır. Yuvasıyla birlikte gezinmesi (mobility) hafif konstrüksiyon olmasının sonucudur.

Parametrik tasarım bağlamında Torbalı Güve Tırtılı tarafından üretilen kabuğun iteratif ve kümülatif büyüme algoritması, mimarlıkta süreç odaklı, adaptif ve veri temelli üretim yaklaşımlarına güçlü bir biyomimetik referans sunmaktadır. Ancak bu yaklaşımın kuramsal geçerliliği ve uygulanabilirliği üzerine karşıt görüşler de tartışma niteliği sunmaktadır. Bir yandan bu sistem, formun önceden belirlenmiş bir sonuç olmaktan ziyade, parametreler arası ilişkiler doğrultusunda zaman içinde gelişen bir süreç olduğunu savunan parametrik paradigma ile örtüşür; Schumacher (2009), bu yaklaşımın mimarlıkta sürekli farklılaşma ve adaptasyon üreten bir tasarım mantığı sunduğunu belirtmektedir.

Benzer şekilde Hensel (2012), performans odaklı mimarlıkta yapıların çevresel verilerle etkileşim içinde evrilen sistemler olarak ele alınması gerektiğini belirterek iteratif-kümülatif süreçlerin adaptif kapasiteyi artırdığını vurgulamaktadır. Bu perspektiften bakıldığında, torbalı güve tırtılının kabuğu, mikro ölçekte gerçekleşen ardışık eklemlemeler yoluyla makro ölçekte bütüncül bir yapı üreten, esnek ve sürdürülebilir bir mimari model olarak tartışılabilmektedir.

Buna karşın eleştirel yaklaşımlar, bu tür biyomimetik ve parametrik sistemlerin mimarlıkta doğrudan uygulanabilirliğini eleştirmektedir. Özellikle Pallasmaa (2012), çağdaş dijital ve parametrik tasarım örneklerinin aşırı derecede soyut ve hesaplama

dayalı niteliğe bürünerek, bu yaklaşımın mimarlığın duysal, deneyimsel ve insani boyutlarını geri plana alabileceği riskini öne sürmektedir. Bu bağlamda iteratif algoritmalarla üretilen parametrik örüntülü formların, kullanıcı deneyimi ve mekânsal anlam üretimi açısından her zaman başarılı olamayabileceği belirtmektedir. Ayrıca Frampton (1983), mimarlığın yerel bağlamla kurduğu ilişkinin ve yerel etkileşimlerin önemine dikkat çekerek, evrensel dijital tasarım dillerinin yerel kültürel ve çevresel özgünlükleri zayıflatabileceğini vurgulamaktadır. Bu eleştiri, parametrik sistemlerin her ne kadar adaptif ve uyarlanabilir görünsede, çoğu zaman küresel ölçeğine benzer estetik ve üretim mantıkları sunduğu yönündeki tartışmaları desteklemektedir.

Parametrik üretim tekniklerine diğer karşıt görüş ise üretim ve uygulama ölçeğine ilişkin eleştiridir. Kolarevic (2003), dijital tasarımın karmaşık geometriler üretme kapasitesinin yüksekliğini vurgulamakla birlikte, bu örüntüsel sistemlerin makro ölçekte fiziksel üretim süreçlerinde artan maliyet, yaşanan teknik zorluklar ve farklı yapım süreçleri çerçevesinde sınırlamalarla karşılaşabileceğini belirtmektedir. Torbalı güve tırtılının kabuğunda gözlemlenen iteratif ve kümülatif büyüme, düşük enerji ve yerel malzeme kullanımıyla gerçekleşme niteliği taşımakla birlikte, mimarlıkta benzer süreçlerin uygulanması çoğu zaman yüksek teknoloji ve enerji gereksinimi doğurabilmektedir. Bu durum, biyomimetik modelin sürdürülebilirlik açısından mimari ve konstrüktif kurguya doğrudan transfer edilemeyeceğini kanıtlamaktadır.

Bu tür örüntülerin (parametric twist lattice) makro ölçekte gerçekleştiğinde, mimari yapının **“gösteri nesnesi (spectacle architecture)”** dönüşme riski literatürde eleştirilmektedir. ikonik mimari, yerel kimlikten kopuk, küresel ölçekte farklı kentlerde tekrar eden biçimler üretme riskini taşımaktadır. (Jencks, 2005) Çevresel performans sağlasa bile bu oluşumların amacı ikonik ve

görsel etki üretmeye yönelik olabilmektedir. Çağdaş parametrik tasarımların çoğunda, biçim, sosyal ve işlevsel zorunluluklardan bağımsız, kendi başına hareket eden bir unsur haline gelme riski taşımaktadır. (Schumacher, 2011)

Radyal ve döner plan şemaları, çoğu zaman düzensiz iç mekânlar sunması, mobilya yerleşiminde zorluklar, kullanılabilir alan kaybı yaygın problemler olarak görülmektedir. Yüksek binalardaki düzensiz kat planları, mekânsal verimliliği azaltabilir ve iç mekan kullanımını zorlaştırabilmektedir. (Ching, 2014) Bu tür mega oluşumlar bulunduğu kentsel dokudan bağımsız “evrensel” bir estetik dil üretmektedir. Parametrik yaklaşımlar genellikle bağlamsal ve sosyal duyarlılıktan ziyade sürekli varyasyona öncelik vermektedir. (Picon, 2010)

Bu karşıt görüşlere rağmen, parametrik örüntüsel sistemin mimarlık kuramına katkısı çok boyutludur. Torbalı güve tırtılının kabuğu, iteratif ve kümülatif büyüme prensipleri aracılığıyla mimarlığın nesne odaklı üretim anlayışından uzaklaşıp süreç temelli, adaptif ve çok ölçekli organizasyonlara yöneldiğini açıkça ortaya koymaktadır. Ancak mimari üretim-konstrüksiyon bağlamında değerlendirildiğinde, bu yaklaşımın eleştirel bir süzgeçten geçirilmesi ve yalnızca form üretimi değil, aynı zamanda kullanıcı deneyimi, bağlamsal uyum ve yapım süreçleri açısından da bilimsel ve mimari platformlarda tartışılması gerekmektedir. Dolayısıyla parametrik ve biyomimetik tasarımın sunduğu olanaklar ile eleştirel kuramın ortaya koyduğu sınırlılıklar ekolojik paradigmada birlikte değerlendirildiğinde, mimarlıkta daha dengeli, bütüncül ve çok katmanlı bir tasarım paradigmasının geliştirilmesi mümkündür.

Sonuç

Torbalı güve tırtılının oluşturduğu hacimsel örüntü, organizma davranışı, çevresel malzeme ve büyüme parametreleri arasındaki etkileşimle gelişen adaptif bir kabuk niteliğindedir. Bu

yapı, doğadaki generatif üretim süreçlerinin mikro ölçekteki bir örneği olarak parametrik mimarlık ve biyomimetik tasarım yaklaşımları için kuramsal bir prototip sunmaktadır. Bu model özellikle biyofilik tasarım ve ekolojik mimarlık çalışmalarında doğanın yalnızca estetik bir referans değil, aynı zamanda mekânsal organizasyonun üretim mantığı olduğunu ve göstermektedir. Biyomimikri bu örüntüsel sistemlerin mantığını anlamak ve sunduğu olasılıkları yorumlamak için uygun bir yöntemdir.

Torbalı güve tırtılının mikro ölçekteki mobil parametrik kabuk sistemi, mimarlıkta esneklik, adaptasyon ve taşınabilirlik kavramlarını yeniden düşünmeye olanak tanıyan, doğadan ilham alınarak türetilmiş güçlü bir mekânsal model / prototip olarak sunulmuştur.

Tırtıl tarafından oluşturulan organik kurgu hem torba güve tırtılına kabuk -sığınma- olanağı sunarken, hem de yosunların yerleştiği -beslendiği- bir düzenektir. Bu durum ekolojik mimari için kabuğun sunduğu ortak yaşam (simbiyosis) olanaklarını da gündeme getirmektedir. Aynı algoritma yapısına sahip canlılar farklı çevre koşullarında farklı varyasyonlar üretebilmektedir. Parametrik sistemler, girdileri değiştiğinde farklı varyasyon üretebilmektedir. (Schumacher, 2009). Farklı varyasyonların ve olasılıkların incelenmesi farklı canlı türleriyle birlikte yaşam kurguları için simbiyosis odaklı mimari paradigmlar çerçevesinde önerilmektedir.

Kaynakça

Addington, D. M., & Schodek, D. L. (2005). *Smart materials and technologies in architecture*. Architectural Press.

Alexander, C. Ishikawa, S., Silverstein, M. (1977). *A pattern language: towns, buildings, construction*. Oxford university press.

Ali, M. M., & Moon, K. S. (2007). Structural developments in tall buildings: Current trends and future prospects. *Architectural Science Review*, 50(3), 205–223. <https://doi.org/10.3763/asre.2007.5027>.

Altman, G. H., Diaz, F., Jakuba, C., et al. (2003). Silk-based biomaterials. *Biomaterials*, 24(3), 401–416.

Benyus, J. M. (1997). *Biomimicry: Innovation inspired by nature*. HarperCollins.

Burry, M. (2011). *Scripting cultures: Architectural design and programming*. London: John Wiley & Sons.

Chen, P. Y., Lin, A. Y. M., McKittrick, J., & Meyers, M. A. (2020). Structure and mechanical properties of biological materials. *Progress in Materials Science*, 55(8), 1–67.

Ching, F. D. K. (2014). *Architecture: Form, space, and order* (4th ed.). John Wiley & Sons.

Engel, H. (2007). *Structure systems*. Hatje Cantz.

Frampton, K. (1983). Towards a critical regionalism: Six points for an architecture of resistance. In H. Foster (Ed.), *The anti-aesthetic: Essays on postmodern culture* (pp. 16–30). Bay Press.

Fox, M., & Kemp, M. (2009). *Interactive architecture*. Princeton Architectural Press.

Greeney, H. F., Wethington, S. M., & Dyer, L. A. (2012). Biology of bagworms. *Journal of Insect Science*, 12(1), 1–15.

Givoni, B. (1998). *Climate considerations in building and urban design*. John Wiley & Sons.

Jabi, W. (2013). *Parametric design for architecture*. Laurence King Publishing. ISBN 9781780673141.

He, P., Wen, Y., Liang, X., Du, X., Feng, Y., Di, Y., & Zhang, Y. (2025). Bio-inspired hybrid design and mechanical properties of 3D compression-twist coupling chiral lattice with functional integration. *Composite Structures*, 119670.

Hensel, M. (2012). *Performance-oriented architecture: Rethinking architectural design and the built environment*. Wiley. (s.45).

Hogue, C. L. (1993). *Latin American Insects and Entomology*. University of California Press.

Kurz, M., Gayol, J.P. (2023). Helea Tower Puebla, México 2023, The Chicago Athenaeum Museum of Architecture and Design, <https://www.chi-athenaeum.org/international-architecture-award-winners-2024/2024/08/16/helea-tower-puebla,-m%C3%A9xico-2023/>, (Erişim tarihi: 19.03.2026).

İnner, S. (2019). Biyomimikri Ve Parametrik Tasarım İlişkisinin Mimari Alanında Kullanımı Ve Gelişimi. *Tasarım Enformatiği*, 1(1), 15-29. <https://izlik.org/JA53LN83CH>.

Kandemir, H. S. (2025). Eskişehir Odunpazarı Modern Sanatlar Müzesi (OMM), İçinde, Kozak, N. (Editör), *Online Türkiye Turizm Ansiklopedisi*, <https://turkiyeturizmansiklopedisi.com/eskisehir-odunpazarı-modern-sanatlar-muzesi-omm> (Erişim tarihi: 19.03.2026).

Jencks, C. (2005). *The icon building: The power of enigma*. Frances Lincoln.

Kronenburg, R. (2007). *Flexible: Architecture that responds to change*. Laurence King Publishing.

Kolarevic, B. (2003). *Architecture in the digital age: Design and manufacturing*. New York, NY: Taylor & Francis. (s. 32,62).

Kolarevic, B., & Parlac, V. (2015). *Building dynamics*. Routledge

Kondo, S., & Miura, T. (2010). Reaction-diffusion model as a framework for understanding biological pattern formation. *Science*, 329(5999), 1616–1620.

Li, N., Pang, S., Chen, S., Liu, Y., Aiyiti, W., & Chen, Z. (2024). Design and application of hybrid lattice metamaterial structures with high energy absorption and compressive resistance. *Journal of Materials Research and Technology*, 33, 7100-7112.

Liu, B., Feng, J., Yu, K., Li, J., Hu, Q., Lin, Z., & Fu, J. (2022). Three-dimensional auxetic structure design methods based on bulking-induced deformation and the application in soft crawling robot. *Composites Part B: Engineering*, 244, 110146.

Liu, T., Wang, Y., Wang, X., Zhu, R., Chen, X., Chen, Y., ... & Dong, J. (2026). A system investigation of twist effect on angle-interlock woven composites. *International Journal of Mechanical Sciences*, 111507.

Menges, A. (2012). Material computation: Higher integration in morphogenetic design. *Architectural Design*, 82(2), 14–21.

Pallasmaa, J. (2012). *The eyes of the skin: Architecture and the senses*. Wiley.

Picon, A. (2010). *Digital culture in architecture*. Birkhäuser.

Rhains, M., Davis, D. R., & Price, P. W. (2009). Bionomics of bagworms. *Annual Review of Entomology*, 54, 209–226.

Schodek, D., Bechthold, M., Griggs, K., Kao, K., & Steinberg, M. (2014). *Digital design and manufacturing: CAD/CAM applications in architecture and design*. New York, NY: Wiley.

Schumacher, P. (2009). Parametricism: A new global style for architecture and urban design. *Architectural Design*, 79(4), 14–23. (s.15).

Schumacher, P. (2011). *The autopoiesis of architecture: A new framework for architecture*. Wiley.

Stanfield, S. (2025). Bagworm Moths Are Found Worldwide, <https://www.thetravel.com/bizarre-insect-construct-little-log-cabins-for-homes/> (Erişim Tarihi 20.03.2026).

Stehr, F. W. (1987). *Immature Insects*. Kendall/Hunt.

Terzidis, K. (2006). *Algorithmic architecture*. Oxford: Architectural Press.

Vincent, J. F. V. (2012). *Structural biomaterials*. Princeton University Press.

Vincent, J. F. V., Bogatyreva, O. A., Bogatyrev, N. R., Bowyer, A., & Pahl, A. K. (2006). Biomimetics: Its practice and theory. *Journal of the Royal Society Interface*, 3(9), 471–482.

Wang, S., Deng, C., Ojo, O., Yang, N., Akinrinlola, B., Kozub, J., & Wu, N. (2023). Design and testing of a DNA-like torsional structure for energy absorption. *Materials & Design*, 226, 111642.

Woodbury, R. (2010). *Elements of parametric design*. London: Routledge.

Zhang, H., Luo, Y., & Kang, Z. (2018). Bi-material microstructural design of chiral auxetic metamaterials using topology optimization. *Composite Structures*, 195, 232-248.

BÖLÜM 3

MODERNİST İDEOLOJİNİN SINIRLARI: PRUITT-IGOE ÜZERİNDEN BİR DEĞERLENDİRME

ÖZLEM NUR SAMANCI¹
HARE KILIÇASLAN²

Giriş

“Modern mimari, 15 Temmuz 1972’de saat 15:32’de (ya da civarında) St. Louis, Missouri’de, kötü şöhretli Pruitt-Igoe projesinin, daha doğrusu birkaç bloğunun, dinamitle son darbeyi yediği zaman öldü.”

Charles Jencks, 1977

Bireylerin birlikte yaşadığı kentler; belirli bir nüfusa sahip olan, ekonomisinin büyük oranda sanayi ve hizmete bağlı olduğu birliğe sahip gelişmiş yerleşim birimleridir (Kaypak, 2013). Yerleşim birimlerinin kent haline gelmesiyle oluşan kentleşme olgusu; ortaya çıkma, gelişme ve değişme süreçleriyle tarif edilmektedir (Keleş, 2002). Kentlerin taşıdıkları anlam ve fonksiyonları, tarih boyunca sürekli olarak değişikliğe uğramıştır.

¹ Doktora Öğrencisi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Orcid: 0009-0006-6910-9858

² Doç. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Orcid: 0000-0002-6113-7962

Bulundukları dönemin kültürel ve ekonomik yapıları, kentlerin geçirdikleri değişimlerde önemli yere sahiptir. Bu alanlarda yaşanan olaylar kentsel yönetim tarzlarını, mekânların kullanım biçimlerini ve kullanıcıların birbirleriyle olan ilişkilerini etkilerken aynı zamanda da onlara yön vermektedir (Karakurt, 2006). Kentlerde başlayan ve sanayileşmeyle birlikte ilerleyen modernlik olgusunda, kentleşme ile sanayileşme arasında doğrudan bir ilişki bulunmakta ve biri diğerinin sonucunu oluşturmaktadır (Giddens, 2000).

Kökeni Latince “*modernus*” olan “modern” kelimesi, çağdaş düşünme biçimi olarak tanımlanmaktadır. Bir üslup veya ürünün modern zamana özgü olan özellikleri ise “modernizm düşüncesi” olarak ifade edilebilmektedir (Aslanoğlu, 1988). Modern kelimesinin “şimdi” anlamına gelen epistemolojisi, onun “özü”nü daha açık hale getirmektedir. Çünkü modern olan geçicidir ve kendisi dâhil hiçbir şeyi kalıcı kılmaz (Sarıbay, 2004). Modernizm akımı, 20. yüzyıldaki savaşlar, devrimler ve bilim/sanat alanındaki değişimlerle birlikte zaman ve mekân kavramlarını da dönüştürerek yeni bir anlayış doğurmuştur (Moffet et al., 2003). Modernist akıma göre, eski ve geleneksel olan her şey yanlış olup, sanayi devrimi sonrasında oluşan düzen ideale yakındır (Doğan, 2007).

Modern kent planlama ideolojilerinde; kesinlik, netlik ve mükemmellikle birlikte homojenlik, tekdüzelik ve ilkelere bağlılık hâkimdir (Yalçın, 2023). Modernizmin sunduğu homojen ve kuralcı anlayışın getirdiği tekdüzelik, kimliksiz kentlere yol açarak özgün bağlamdan ayrıışan kentlerin oluşmasına neden olmaktadır (Karakaş, 2003). Modernist kent ideolojileri, kentleri duysal ve duygusal etkileşimler ağı olarak ele almaktan çok teknik yapısal alanlar olarak görmüştür. Bu durum kentlerde insan ölçeğinden uzaklaşılmasına ve sosyal etkileşimin azalmasına neden olarak kamusal yaşamın geri plana atılmasına yol açmıştır.

Modernist ideoloji, yapı tasarımlarını kent ile bir bütün olarak değerlendirmeyip, bağımsız ve tekil tasarım parçaları olarak

görmüştür. Bu durum, kentin iç içe ve karşılıklı ilişkiler bütünü olması dikkate alınmadan tasarlanmasına, yapıların giderek tekil bir binalara dönüşmesine ve kentin içe kapanmasına yol açmıştır. Binaların çevreden bağımsız tekil planlama yaklaşımları, ortak kamusal alan ve sosyal bağlamın da yok olmasına, kent mekânlarının bu bağlamda sosyal ve kültürel işlevlerinin de azalmasına da neden olmuştur. Benzer bir görüşle Jane Jacobs (1961), kentlerdeki sosyal işlevin azalmasıyla ilgili “kentin kullanım alanlarını birbirinden ayıran planlama ideolojilerinin, kentsel mekânın ve kent yaşamının sonunu getireceğini ve bu durumun, insandan yoksun cansız kentlere yol açacağını” belirtmiştir. Karakurt’a (2006) göre modernizmin getirdiği kimliksiz kentler, bireyler için yaşanabilir kentler sunmak yerine ruhsuz yerler doğurmuştur.

Modernist ideoloji planlamalarında göz ardı edilen diğer unsurlar; sınırlı alanlar, yaya engelleri ve yanlış düzenlemeler, çevre/gürültü kirlilikleri gibi birçok eksikliklere yol açmıştır. Bu yaklaşım, aynı zamanda kentlerdeki sosyal karşılaşmalar, kamusal etkileşimler gibi doğal yaşam döngüsünü kırmış ve kentlilerin refahını ve huzurunu önceliğe almayarak sosyal bağların zayıflamasına neden olmuştur.

Mimaride Modernizm Etkisi

Trachtenberg ve Hyman’a (2002) göre modernizm akımı, 200 yıllık bir dönemi kapsamasına rağmen etkisini özellikle 20. yüzyıldan itibaren etkisini göstermeye başlamıştır. Erkol (2009) modern mimariyi tanımlarken geleneksel olanın artık zamanını doldurduğunu, bu yüzden de özgün bir tasarıma gidilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bu bakış açısıyla modern mimarlığın tarihten referans almayı bırakarak, tüm biçimleri yadsıdığı söylenebilir. Özülkü (2010), modernizm akımıyla ilgili yapılan çalışmaların, endüstri devrimiyle birlikte beraberinde getirdiği yeniliklerin, aynı zamanda mimarlık alanındaki gelişmelere de ivme

kazandırdığını, hatta bu gelişmeleri başlatan bir dönüm noktası olarak da ele alınabileceğini belirtmektedir.

Modern mimarinin erken dönemlerinde yeni malzeme ve yapım teknikleri kullanılmış, “*iron bridge*” olarak tanımlanan köprüler inşa edilmiştir (Corbusier, 2017). Bu dönemde köprülerden sonra tasarlanan en önemli yapı Crystal Palace’tır. Cam ve çelikten oluşan bu yapının en önemli özellikleri, prefabrik yapımla geometrik biçimlerin ve strüktürün ön planda tutulmasıdır (Yaldız ve Sayar, 2016). Modern mimari, özellikle Crystal Palace yapısı sonrası dönemlerde teknolojiyle birlikte hız kazanmış ve prefabrik yapım teknikleri biçim arayışlarını desteklemiştir (Wilkinson, 2023).

Modern mimarlıkta yapılar kullanıcıların gereksinimlerine cevap vermek amacıyla işlevsel yönleri öne çıkan tasarımlar oluşturulmuştur. Dayanıklılık, koruyuculuk veya anıtsallık gibi özelliklerin yerini; geçicilik, hafiflik ve şeffaflık gibi unsurlar almıştır (Henket, 1998). Modern mimarideki işlevin formdaki ifadesi, süslemeden arınmış sadelik ve lineer düzen gibi unsurları ön plana çıkarmıştır (Dostoğlu, 1995). Bu bağlamda Mies van der Rohe’un “*less is more*” ilkesi, modern mimarinin yalın tarzını da tanımlamaktadır (Ali, 2018). Basit geometrik formlar, dışarıdan belirgin olmayan konstrüksiyon, beyaz/tek renkli cephe ve geniş cam yüzeyler gibi tasarım kararları modern mimari anlayışın temel ilkelerini yansıtmaktadır (Ötkünç, 2012). Malzemelerdeki dökme demir, alçıpan, plaka cam ve betonarme kullanımıyla da form arayışları çeşitlenmiştir (Corbusier, 2017).

Modern Mimarinin Bağlamdan ve Yerden Ayrışması

Sanayi Devrimi’nin getirdiği yaşam biçimiyle, yeni bir fiziksel çevre oluşturma gerekliliğinden ortaya çıkan modern hareket, tasarımlarda kullanılmaya başlanan aynılaştırma ile farklı bir yöne evrilmiştir. Modern mimarlık akımı, çevreyi aynılaştırma nedeniyle, döneminde bireylerin yaşadığı çevreyi sıradanlaştıran bir

sisteme dönüşmüştür (Şahin & Satıcı, 2022). Yeniden yapılanan kent ve toplumla birlikte farklı bir bağlama açılan mimari, bir yandan kompleks bir alana evrilirken, diğer yandan da anlamsal olarak daralmaya başlamıştır (Giedion, 1968). Giddens (1994), modernizm akımıyla tasarlanan yapıların toplum üzerinde bıraktığı etkiyi üç başlık altında özetlemektedir:

1. Süreksizlik; ortaya çıkan yeniliklerin, geçmişle, alışkanlıklarıyla, kültürüyle ve toplumun belleğiyle ilişkisinin kesilmesi olarak tanımlanır.
2. Bağlamdan koparma; toplumların, nesnelerin veya ilişkilerin bir yere ait olma özelliğini yitirme eğilimleridir.
3. Düşünömsellik; doğallığı, geleneği ve aidiyeti sürekli aşındıran, farklı bir zaman, mekân ve varoluş biçimini ortaya koyan anlayıştır (Özyalvaç, 2013).

Giddens ve Pierson’a (2001) göre modern mimari, geleneğe başkaldırıdır ve normatif olan her şeye karşı direnir ve her şeyi reddeder. Bu yönüyle modernizm kendisinden önceki kültürlerden farklı olarak geçmişte yaşamaktan çok, gelecekte yaşayan bir toplum, ya da bir kurumlar bütünüdür. Ancak Giedion (1968), kent veya planlamaların, geçmişin birikiminin üzerine inşa edilmesi gerektiğini savunur. Ona göre planlama yapılırken, geçmişte neler olduğuna hâkim olunmalı ve geleceğin neler getirebileceği sezgilerle öngörülebilmelidir. Bu durum, dünya hakkında evrensel bir görüşe sahip olmak için de önemli bir araç niteliğindedir.

Lefebvre (1998), modernitenin özünü “geçicilik kültürü” olarak tanımlamaktadır. Modern kelimesinin “şimdi” anlamına gelen epistemolojisi, onun sözünü ettiği “özü”nün daha iyi kavranılmasını sağlamaktadır. Modern olan hep geçicidir. Kendisi dâhil hiçbir şeyi kalıcı kılmaz, her zaman her şeyi geçici hale getirerek konumlandırır (Sarıbay, 2004). Modern mimari biçimin aradan çekilip, düşüncenin

devingenliğini sağlamak adına özü biçime dönüştürme çabasına sahiptir. Modernizm, mimarının özünü ve sınırlarını yeniden tanımlayarak farklı bir biçime dönüştürür. Modern mimarlık anlayışı, sınırları yeniden tanımlarken, tarihsel anlamı da dışarda bırakır. İçeriği, bilim ve teknolojinin ölçüt koyuculuğu üzerinden yeniden tanımlamakla başlar (Serim, 2004). Oysa mimari, sadece içerisinde doğduğu tarihsel dönemle sınırlı olmamalıdır. Aynı zamanda, onu var eden kültürel koşullarla ve kendi döneminde ait olduğu biçimsel üslubu aşan kapsayıcılığı da barındırmalıdır. Çünkü mimarlık disiplinin değeri, ortaya çıktığı zamandaki toplumsal ve ekonomik kavramlarla açıklanamamalı veya sınırlandırılmamalıdır. Onun etkisi, dönemindeki özgün bağlam ortadan kalktıktan sonra da her daim devam etmektedir (Gideon, 1968).

Mimarlık disiplini, modernizm akımıyla birlikte sadece dünyanın yüzeyini dönüştürme süreçlerinin parçasından biri olmaya başlamıştır. Modernist akımla birlikte giderek sanatla olan yakın diyalogunu kaybeden mimarlık disiplini, sanat odaklı bir disiplin olmanın ötesine geçerek daha çok teknik ve mühendislik gibi farklı disiplinlere evrilmeye başlamıştır (Giedion, 1968). Ancak mimarlık yalnızca bilimsel bir olgu değil, aynı zamanda da sanatsal bir disiplindir. Bu nedenle, mimari etkinliğin bilgi nesnesi, biliminkinden oldukça farklıdır. Mimarlık tarihsel olarak belirlenir ve tarih mimarının ta kendisidir. Mimarlık, soyut işlevlerden değil, somut biçimlerden oluşmaktadır. Mimarlık disiplini, mutlak biçimsel değerler ve seçiciliğin sınırsızlığı arasında, ancak geleneğe ait olguları barındırarak, anlamın yeniden yorumlanmasıyla ayakta kalabilmektedir (Özyalvaç, 2013).

19. yüzyılda daha çok maddeye ruh veren anlamında bir ifade taşıyan öz kavramı, 20. yüzyılda modernizmle birlikte “gereklilik” kavramı üzerinden tartışılmaya başlanmıştır (Serim, 2004). Oysa Le Corbusier’e (2017) göre mimari soyutlamanın özel ve eşsiz niteliği, gerçeğe kök salarak ona ruh vermesidir. Çünkü gerçek, olası bir

düşüncenin gerçekleştirilmiş halinden veya simgesinden başka bir şey değildir. Mimari üslup, çeşitli dışsal koşulların etkisiyle şekillenebilir. Fakat ona ait öz bir kez ortaya çıktığında, kendi içsel tutarlılığıyla, bağımsız bir organizma niteliği de oluşmaktadır. Mimarinin sahip olduğu bu “canlı organizma” hali, onun zamansal katmanı içerisindeki gelişiminin de temelinde olan ve her zaman geçerliliğini koruyan genelgeçer tanımlarından biridir (Giedion, 1968).

Modern mimarlık yapıları, ikonik yapılar veya anıtlar oluşturmaktan kaçınarak sadece ihtiyaç odaklı tasarımlarla ön plana çıkmıştır. Bu bağlamda Le Corbusier’in (2017) “Konut bir yaşama makinesidir.” ve “Bir şey, ihtiyaca cevap veriyorsa güzeldir.” sözleri, modern mimarinin işlevselliğine vurgu yapan önemli cümleler olarak modern mimarlık tarihinde yerini almıştır. Fakat Le Corbusier’in sözleriyle yerin bağlamdan kopuşunu desteklediği görülürken, aynı zamanda onun bazı yapılarında da doğayla iç içe olan tasarım anlayışı, düşünsel yaklaşımının aşırı uçlar arasında olduğu durumunu da göstermektedir. Onun bu gel-git durumu aynı zamanda, modern mimarlığın aşırılıklarının bir özeti olarak da tasvir edilebilir. Çünkü modern mimarlık anlayışı da iki uç arasında gelip gitmektedir. Bu anlayış kendinden önceki hiçbir anlayışı kabul etmediği gibi hepsini reddeder. Modernizmde keskin doğru ve yanlış olgular olması, başka akımlarla ortak bir noktada buluşulmadığını düşündürmektedir.

Tüm bu görüşler modern mimarinin, yerel ve gelenekseli reddeden bir anlayış olarak ortaya çıktığını gösterir. Kolay ve hızlı yapım tekniklerine yönelen bu anlayışta işlevin üsluptan ön planda olması, birbirine benzeyen mimari yapıların çıkmasına neden olmuştur. Özyalvaç’a (2013) göre mimarlık düşüncesi, yalnızca gelenekle birlikte anlamın yeniden yorumlanmasıyla ayakta kalabilir. Çünkü mimarlık bilgisi bilimsel olmasının yanı sıra

sanatsaldır. Mimarlığın bilgi şekli ancak tarihsel olarak belirlenir ve bu tarihsellik de mimarlığın kendisinde mevcuttur.

Modern Mimari ve Pruitt-Igoe Konut Kompleksi

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra evlilik ve doğum oranlarındaki artıştan kaynaklı konut ihtiyacını karşılamak adına yapımına karar verilen Pruitt-Igoe, başlangıçta ırksal olarak ayrılmış kamu konutları sağlamak amacıyla Amerika Birleşik Devletleri'nin St. Louis kentinde tasarlanmıştır. Proje, bir Afrikalı pilot Yüzbaşı Wendell O. Pruitt ile beyaz politikacı ve kongre üyesi William L. Igoe'nun adını almaktadır. Planlamaya göre Pruitt Evleri siyahi insanları, Igoe Apartmanları ise beyazları barındıracaktır. Ancak beklenildiği gibi bir yerleşme olmadığı için proje düşük gelirli konut olarak belirlenmiştir (Weiner, 2017).

Pruitt-Igoe'nun yerleşim alanı on üç hektarlık bir araziden oluşmasına rağmen peyzajı, mimari yapıyla olan ilişkisi üzerinden kolayca tanımlanamamaktadır. Bölgenin mimari tarihi, alanı konut projesiyle ilişkilendirmeye çalışırken yetersiz kalmıştır. Pruitt-Igoe'nun peyzajını tanımlayan şey; alanın fiziksel sınırlarıyla, insan tasarımının izleriyle veya aşırı büyümüş bitki örtüsüyle kolayca belirlenememektedir (Allen & Wendl, 2014). Büyük bir alana yayılan ve on bir katlı, her biri dikdörtgen şeklinde otuz üç apartman binasından oluşan kompleks, toplamda 2.870 daireye ev sahipliği yapmaktadır (Şekil 1).

Şekil 1. Pruitt-Igoe'nun vaziyet planı ve görünüşü

Kaynak: Allen & Wendl, 2014; Bölükbaş, 2017

Ancak, kompleks hiçbir zaman istenilen doluluk oranına ulaşamamıştır (Weiner, 2017). Pruitt-Igoe'nun bu kadar hızlı ve çarpıcı bir şekilde başarısız olmasının altında birçok temel etken bulunmaktadır. Bunlardan bazıları; ölçek, ideoloji, ekonomi, kötü uygulanan demografik veriler, dışlayıcı imar planlaması, mimari tasarım ve inşaat hataları olarak öne çıkmaktadır (Major, 2021).

Pruitt-Igoe, birçok sakin için daha önce görülmemiş olan temiz su, kanalizasyon sistemleri, yeşil alanlara erişim ve standartlaştırılmış yaşam koşulları gibi olanaklar sunan, model bir modernist konut sitesi olarak tasarlanmıştır. Başlangıçta bu özellikler olumlu karşılanmış, ilerleme ve sosyal gelişmenin göstergeleri olarak yorumlanmıştır (Gašowska-Kramarz, 2019). Pruitt-Igoe'de yapılması tasarlanan temiz su hizmeti, bireysel yatak yerleri, bireylerin rekreasyon olanaklarına erişimleri, zemin katta tasarlanan aktivite alanları ve konut sitesinin çevresindeki yeşil alanlar başta sakinler tarafından beğenilmiş olsa da bu olanaklar hayata geçmediği için birtakım eksikliklere yol açmıştır (Freidrichs, 2017). Konut kompleksini şekillendiren katı işlevsel determinizm - mimari formun neredeyse tamamen varsayılan işlevsel verimlilikten türetildiği- sonuçta günlük yaşama mekânsal ve sosyal kısıtlamalar getirmiştir. Ortak modern tesisler aracılığıyla amaçlanan

entegrasyon gerçekleşmemiş ve konut kompleksi giderek nüfus azalması, vandalizm, suç ve sosyal ayrışma ile ilişkilendirilmeye başlanmıştır (Gąsowska-Kramarz, 2019). Konut bölgesi için tasarlanan peyzaj düzenlemeleri; ticari alanlar, okullar ve birçok kamu hizmetinden önemli ölçüde yoksun kalmıştır (Bailey, 1965). Blokların inşasını başlatan yıkım, çevreyi ıssız bırakarak konut kullanıcılarının kente erişimini kısıtlamıştır (Montgomery, 1985). Bunun gibi birçok eksiklikten dolayı geriye bakımsız ve sosyal olanakları erişimi oldukça kısıtlı binalarda yaşayan bir grup insan kalmıştır.

Yapıda mimari tasarım açısından bulunan hatalar da bu yıkımı daha da hızlandırmıştır. Örneğin, dairelerin ihtiyacı karşılayamayacak kadar küçük yapılması, asansörlerin sadece ortak alanlar olan ara katlarda durması, galerilerin ve merdiven boşluklarının âtil kalması, yalıtım eksiklikleri, zayıf havalandırma sistemleri ve merkezi iklimlendirme sorunları gibi planlama sorunları kullanıcı konforunu olumsuz yönde etkileyerek mekânları kullanılmaz hale getirmiştir (URL 1). Toplumsal uyumu sağlamak amacıyla tasarlanan zemin kattaki aktivite alanları, galeri ve merdiven boşlukları, kullanılmayan tehlikeli yerlere dönüşmüştür.

Pruitt-Igoe'nun yüksek yapılaşması sosyologlar tarafından, kitlesel göç ve kentleşme ortamında siyah aile yaşamının çözülmesinin bir metaforu olarak görürken, planlamacılar ise bu blokların; suç, korku ve umutsuzluğun patolojik ortamlarını oluşturduğu fikri etrafında kenetlenmişlerdir. Çoğu kişi için Pruitt-Igoe uzun yıllar boyunca yüksek katlı projeleri etkileyecek başarısızlık dalgasının habercisi olmuştur (Heathcott, 2012). Tasarım hatalarından kaynaklanan yapılaşma biçimi aynı zamanda mekânları bireylerin kendilerini güvenme hissetmedikleri ve sürekli savunma halinde oldukları bir yere dönüştürmüştür. Kavgalar ve hırsızlıktan şikâyet eden kullanıcılar, kendi içlerinde bölünerek yabancılaşma yaşamışlardır. Bu durum modernitenin eleştirel

değerlendirmesinden ziyade modernizmin kalıntısıyla birlikte gelen patolojik bir boşluğa dönüşmüştür (Şekil 2). Bir kenti sosyal açıdan yaşanabilir kılan unsurlar, toplumsal yaşam, güven ve aidiyet duyguları bu dikey konut kompleksinde tersine dönmüş, karşılıklı şüphe ve güvensizlik oluşturmuştur (Nelson, 2009).

Şekil 2. Pruitt-Igoe'nun âtil durumundan bir görünüm

Kaynak: Hansman, 2017

Modern mimari etkisi altında tasarlanan Pruitt-Igoe, mimarlığın özerk bir disiplin olarak ele alınması gerektiğini ve formun kendisinin de önemli bir etkiye sahip olduğunu göz ardı etmiştir. İnsan katılımı olmadan mimari sistemlerin tek başına mutlu bir yaşam alanı oluşturabileceği konusundaki ısrarlarında başarısız olan anlayış da Pruitt-Igoe konutlarının yıkımıyla eş zamanlı olarak çöküşe uğramıştır (Wendl, 2013, Şekil 3).

Şekil 3. Pruitt-Igoe'nun yıkımı

Kaynak: Bristol, 1991

Modern mimarlığın, kullanıcıların ihtiyaçlarına cevap vermekte zorlanan standart ve toplumsal yönünün farklı arayışlara yönlendirmesi kaçınılmazdır. Fakat Pruitt-Igoe'nun yıkımı bu anın bir sembolü olmuştur (Aras, 2014). Simgesel olarak Pruitt-Igoe konutlarının yıkılmasıyla birlikte son bulan modernizm, aynı zamanda mimarlık disiplininde de bir kırılma noktası olarak değerlendirilerek postmodernizmin başlangıcı olarak da kabul edilmiştir. Postmodernizm tek bir üslup olarak değil, modernist evrenselciliğe karşı bir protesto biçimi olarak ortaya çıkmış ve bağlamsallık, sembolizm, tarihsel referanslar, sokaklar, meydanlar ve açıkça tanımlanmış kamusal alanlar gibi geleneksel kentsel formların varlığını savunmuştur.

Pruitt-Igoe konut kompleksinin yıkılması, “Modern Mimarinin Ölümü”nü simgeleyen sembolik bir an olarak çerçevelenmiştir. Bu an, Charles Jencks'in 15 Temmuz 1972'de St. Louis'de modernizmin öldüğünü ilan etmesiyle ifade edilmiştir. Bu anlamda Pruitt-Igoe ile ilişkilendirilen “ölüm”, beton blokların çöküşüyle sınırlı kalmamış, uzun süreli bir mekânsal durumu da ortaya çıkarmıştır. Yıkımdan sonra ortaya çıkan orman; kent içinde plansız, yönetimsiz ve ekonomik olarak verimsiz bir peyzaj sunarak modernizmin kontrol, düzen ve üretkenlik takıntısına meydan okumaktadır. Berggren (2013), bu alanı yararsız veya ölü olarak algılanan; ancak hafıza, terk edilme ve zamanla ilgili gizil anlamlar açısından zengin bir alan olarak yorumlamaktadır. Bu açıdan bakıldığında, Pruitt-Igoe modernizmin kesin bir sonunu işaret etmemekte, daha çok modernizmin çürüme, bozulma ve zamansal dönüşümü kabul edememe yetersizliğini ortaya koymaktadır.

Pruitt-Igoe konutlarının inşası, varlığı ve yıkımı, modern mimariden beklenen metaforik umutların, hayallerin, beklentilerin ve ideolojik somutlaşmaların önemli bir örneği haline gelmiştir. Bu proje, planlama faktörlerinin, kamu politikalarının, paydaşların karmaşıklığının ve birbirleriyle olan ilişkilerinin güçlü bir şekilde

gösterildiği bir komplekstir (Weiner, 2017). Pruitt-Igoe projesinin yıkımının beraberinde getirdiği sembolik bitiş, projede Le Corbusier'in modern mimariye getirdiği çoğu standardı da karşıladığı için gerçek bir bitiş olarak nitelendirilmektedir (Comerio, 1981). Ancak Charles Jencks'in, Pruitt-Igoe'nun başarısız olmasının nedeninin sakinlerinin modernist mimariyi "okuyamaması" olduğu yönündeki etkili iddiasını eleştiren Birmingham (1999), bu yorum ile kurumsal ırkçılık ve politik-ekonomik güçlerden uzaklaşıldığını ifade etmektedir. Dahası %98'i Afrika kökenli Amerikalı olan ve St. Louis'in en yoksul nüfusu arasında yer alan Pruitt-Igoe sakinlerinin projeyi yanlış okumadıklarını; aksine onu bir sınırlama, ayrımcılık ve kontrol mekanizması olarak doğru bir şekilde çözdüklerini vurgulamaktadır. Bu açıdan bakıldığında, Pruitt-Igoe başarısız bir mimari deneyden çok, yapısal ırkçılığın somut bir tezahürü olarak görülebilmektedir. Dolayısıyla Pruitt-Igoe'nun yıkımının mimari bir dil olarak modernizmin sonunu getirdiği öne sürülse de bu olay modernist ideolojinin, onun uygulanışını ve sonuçlarını biçimlendiren ırksal güç yapılarıyla yüzleşmedeki başarısızlığını açığa çıkarmaktadır.

Bu bağlamda Pruitt-Igoe, modernist ideolojinin sınırlarını görünür kılan bir eşik niteliğindedir. Mekânı evrensel ilkeler ve standartlar üzerinden düzenleyerek toplumsal sorunları çözülebilir kılmayı hedefleyen modernizm; mekânın zamansal dönüşümünü, kullanıcıların gündelik yaşam pratiklerini ve farklı etnik grupların deneyimlerini ele almada eksik kalmıştır. Pruitt-Igoe konut kompleksi örneği, modernist ideolojinin biçimsel ve işlevsel düzeyin yanı sıra sosyal adalet, eşitlik ve temsil alanlarında da sınırlı kaldığını göstermektedir. Bu sınırlar, modern mimarının ideal ve evrensel bir araç olduğu iddiasını sorgulanabilir hâle getirmekte ve mekânsal üretimin politik boyutunu gündeme getirmektedir. Dolayısıyla Pruitt-Igoe'nun anlatıları, modernizmin mutlak bir sona ulaşmasının ötesinde, onun ideolojik varsayımlarının yeniden

düşünülmesi gerektiğini düşündürmektedir. Bu durum modernist ideolojinin sınırları açısından, çoğulcu ve kullanıcı deneyiminin merkeze alındığı yaklaşımların varlığına duyulan ihtiyacı ortaya koymaktadır. Mimarlığın planlaması ve inşası, kullanıcı odaklı olmakla birlikte aynı zamanda çevresel, toplumsal ve kültürel disiplinlerin iç içe geçmiş sistemlerine bağlı olaylar döngüsüdür. Mimarlık disiplininin yerden ve bireyden bağımsız düşünülmemesi ve planlanmaması gerektiği açıktır. Mimari mekânların niteliği formun ve işlevin ötesinde; deneyim, etkileşim ve aidiyet duyguları üzerinden de biçimlenmelidir.

Kaynakça

Ali, F. A. (2018). The influence of Le Corbusier on the emergence of the aesthetic values in the modern architecture of Cyprus. *Journal of Contemporary Urban Affairs*, 2(1), 1-12.

Allen, M. R., & Wendl, N. (2014). After pruit-igoe: An urban forest as an evolving temporal landscape. *Studies in the History of Gardens & Designed Landscapes*, 34(1), 101-112.

Aras, L. (2014). Pruitt Igoe'den günümüze postmodern çeşitlemeler: Kültürel dönüşüm ve tasarıma yansımalar. *Sanat ve Tasarım Dergisi*, 1(13), 43-58.

Aslanoğlu, İ. (1988). Modernizmin tanımı, sınırları, erken yirminci yüzyıl mimarlığında farklı tavırlar. *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 8(1), 59-66.

Bailey, J. (1965). The case history of a failure. *Architectural forum*, 123(12), 22-25.

Berggren, Å. (2013). A study of the concept and handling of waste and wastespace through the case of Pruitt-Igoe: Rethinking waste [Master's Thesis], Chalmers University of Technology, Göteborg, Sweden.

Birmingham, E. (1999). Refraining the ruins: Pruitt-Igoe, structural racism, and African American rhetoric as a space for cultural critique. *Western Journal of Communication (includes Communication Reports)*, 63(3), 291-309. <https://doi.org/10.1080/10570319909374643>

Bölükbaş, N. (2017). Re-reading of the pruit-igoe housing Project [Master's Thesis], Middle East Technical University, Turkey.

Bristol, K. G. (1991). The Pruitt-Igoe myth. *Journal of Architectural Education*, 44(3), 163-171.

Corbusier, L. (2017). *Bir mimarlığa doğru*. (Çev. S. Merzi). Yapı Kredi Yayınları.

Comerio, M. C. (1981). Pruitt Igoe and other stories. *Journal of Architectural Education*, 34(4), 26-31.

Doğan, B. (2007). Yönetim ve örgüt kuramlarının tasnifinde modern ve postmodern ayrımı. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 23(2), 185-201.

Dostoğlu, N. (1995). Modern sonrası mimarlık anlayışları. *Mimarlık*, 263, 46-50.

Erkol, İ. (2009). *Utarit İzgi ve Türkiye’de modern mimarlık*. [Yüksek Lisans Tezi], İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Freidrichs, C. (2017). A film review of the Pruitt-Igoe myth over sixty years later, race is still the popular narrative. *Journal of Planning History* 16(1), 74-79.

Gąsowska-Kramarz, A. (2019). Pruitt Igoe vs city of the future. *Architecture, Civil Engineering, Environment*, 12(4), 15-21. <https://doi.org/10.21307/acee-2019-048>

Giddens, A. (1994). *Modernliğin sonuçları*. (Çev. E. Kuşdil). Ayrintı Yayınları.

Giddens, A. (2000). *Sosyoloji*. (Çev. H. Özel & C. Güzel). Ayraç Yayını.

Giddens, A. & C. Pierson (2001). *Anthony Giddens’la söyleşiler: Modernliği anlamlandırmak*. (Çev. S. Uyurkulak, M. Sağlam). Alfa Kitabevi.

Giedion, S. (1968). *Space, time and architecture: The growth of a new tradition*. Harvard University Press.

Hansman, B. (2017). *Pruitt-Igoe*. Arcadia Publishing.

Heathcott, J. (2012). Planning note: Pruitt-igoe and the critique of public housing. *Journal of the American Planning Association*, 78(4), 450-451.

Henket, H. J. (1998). Has the modern movement any meaning for tomorrow?. *ICOMOS–Hefte Des Deutschen Nationalkomitees*, 24, 22-25.

Jacobs, J. (1961). *The death and life of great American cities*. Vintage Books.

Karakaş, M. (2003). Modern bütünleşmeden postmodern farklılaşmaya kentte toplumsal etkileşim. *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 12(2), 16-40.

Karakurt, E. (2006). Kentsel mekânı düzenleme önerileri: modern kent planlama anlayışı ve postmodern kent planlama anlayışı. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 26, 1-25.

Kaypak, Ş. (2013). Modernizmden postmodernizme değişen kentleşme. *Global Journal of Economics and Business Studies*, 2(4), 80-95.

Keleş, R. (2002). *Kentleşme politikası*. İmge Kitabevi.

Lefebvre, H. (1998). *Modern dünyada gündelik hayat*. (Çev. I. Gürbüz). Metis Yayınları.

Major, M. D. (2021). ‘Excavating’ Pruitt-Igoe using space syntax. *arq: Architectural Research Quarterly*, 25(1), 55-68.

Moffet, M., Fazio, M., & Wodehouse, L. (2003). *A world history of architecture*. LauranceKing Publishing.

Montgomery, R. (1985). Pruitt-Igoe: Policy failure of social symptom. In B. Checkoway and C. V. Patton (Eds.), *The metropolitan midwest: Policy problems and prospects for change* (pp. 230-239). University of Illinois Press.

Nelson, G. D., & Boym, S. (2009). Pruitt-Igoe. <http://people.matinic.us/garrett/papers/pruitt-igoe.pdf>

Ötkünç, A. (2012). Modernist bir ilk yapıt: Mimar Maruf Önal'ın Dr. Fahrettin Belen evi. *Tasarım+ Kuram*, 8(13), 82-92.

Özülkü, Ö. (2010). *Modern mimarlıkta doğadan etkilenen form ve geleceğe yönelik yaklaşımlar*. [Yüksek Lisans Tezi], Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Özyalvaç, A. N. (2013). Mimarlıkta modernite kavramı ve Türkiye. *FSM İlmi Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 1, 294-306.

Sarıbay, A. Y. (2004). *Modernitenin ironisi olarak globalleşme*. Everest Yayınları.

Serim, M. (2004). “Modern Mimarlık”ın temellendirilmesi problemi. [Yüksek Lisans Tezi], İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Şahin, F. & Satıcı, B. (2022). Biyofilik tasarım ve modern mimarlık kesişiminde bir değerlendirme: Carlo Scarpa mimarlığı. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Teknoloji ve Uygulamalı Bilimler Dergisi*, 4(2), 21-45.

Trachtenberg, M., & Hyman, I. (2002). *Architecture: From prehistory to post-modernity*. Prentice Hall.

URL 1. (2025, Aralık 28). <https://www.arkitera.com/haber/modern-mimarligin-oldugu-gun/>

Weiner, M. D. (2017). A film review of the Pruitt-Igoe myth over sixty years later, race is still the popular narrative. *Journal of Planning History*, 16(1), 74-79.

Wendl, N. (2013). Pruitt-Igoe, now. *Journal of Architectural Education*, 67(1), 106-117.

Wilkinson, P. (2023). *Gerçekten bilmeniz gereken 50 mimarlık fikri*. Domingo.

Yalçın, E. (2023). Modern ve postmodern kent. *Toplum Ekonomi ve Yönetim Dergisi*, 4(1), 163-180.

Yaldız, E. & Sayar, G. (2016). Modernizmin mimariye yansıması ve 20. yüzyıl Konya modern mimarlığı. *Online Journal of Art & Design*, 4(4), 63-89.

BÖLÜM 4

FLÂNEUR, BİYOFİLİK DOLAŞIM VE YERALTI FENOMENOLOJİSİ: SINIRSIZLAŞMANIN KURAMSAL YORUMU

ŞEYMA İNCESAKAL¹

Giriş

“Belirli bir noktadan sonra artık geri dönüş yoktur. Ulaşılmaması gereken nokta budur.” - Franz Kafka, Dava

Günümüz kentlerinde yoğun yapılaşma, kamusal mekânların niteliğini ve insan-çevre ilişkisini yeniden düşünmeyi gerektirmektedir. Bu bağlamda yeraltı mekânları yalnızca teknik altyapı alanları olarak değil, kentsel yaşamın aktif bileşenleri olarak değerlendirilmeye başlamıştır. Bu çalışma, yeraltı kamusal mekânlarının biyofilik tasarım ilkeleri doğrultusunda kentsel deneyimi nasıl zenginleştirebileceğini incelemektedir. Çalışmanın kuramsal çerçevesi, modern kent deneyimini açıklayan flâneur kavramı ile biyofilik tasarım yaklaşımının kesişiminde kurulmaktadır. Flâneur figürü modern kentte dolaşım, gözlem ve keşif deneyimini temsil ederken; biyofilik tasarım insanın doğa ile

¹ Dr. Öğr. Üyesi Şeyma İncesakal, Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Güzel Sanatlar ve Mimarlık Fakültesi, İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü Orcid: 0000-0001-6152-4033 Yüksek Lisans ve Doktora Tezinden Üretilmiştir.

kurduğu evrimsel bağları mimari mekâna taşımayı amaçlamaktadır. Bu çalışmada Flaneur’un yeraltı mekânlarının kentle kurduğu görsel, işitsel ve mekânsal ilişkiler “mekânsal sınırsızlaşma” ve “etkileşim sürekliliği” kavramları üzerinden ele alınmıştır. Farklı kotlarda kurgulanan akışkan dolaşım sistemleri, görsel açıklıklar ve çok duyulu deneyim alanları, yeraltı mekânlarını yalnızca geçiş alanları olmaktan çıkarak keşif-deneyim hacimlerine ve platformlarına dönüştürmektedir. Sonuç olarak çalışma, biyofilik tasarım stratejilerini Flâneur bireyi üzerinden dolaşım deneyimi ile birleştiginde toprakaltı kamusal mekânlarının kent yaşamına yeni bir mekânsal ve algısal zenginlik kazandırabileceğini ortaya koymaktadır.

Kentleşme Sürecinde Yeraltı Fenomenolojisinin Değişimi

Kentleşme süreçleri, özellikle yüksek yoğunluklu şehirlerde kamusal mekânların niteliği ve erişilebilirliği üzerine yeni tartışmaları beraberinde getirmiştir. Geleneksel kentsel planlama yaklaşımlarında yeraltı mekânları çoğunlukla ulaşım sistemleri, altyapı tesisleri veya teknik/servis alanları olarak değerlendirilmiştir. Ancak çağdaş mimarlık ve kentsel tasarım literatüründe yeraltı mekânlarının kamusal yaşama entegre edilebilecek potansiyel mekânlar olduğu giderek daha fazla kabul görmektedir. Yeraltı ve toprakaltı mekanları kente yaya bağlamında eklemlenen bir deneyim alanına dönüşebilirler. Biyofilik deneyim bu bağlamda yeraltına eklemlenme aşamasında önerilmektedir. Biyofilik şehirler, kent sakinlerinin gündelik yaşamlarında doğayı deneyimlemelerine olanak sağlayan şehirlerdir. (Beatley, 2011) Kentteki yaya sürekliliğinin yüzeysel bir sirkülasyon olmanın ötesinde kotlar arası yaşayan alanlar olarak ele alınması bu gezinmenin biyofilik niteliklerini ve potansiyellerini yeraltı /toprakaltı çerçevesinde ortaya koymayı gerektirmektedir.

Modern kent deneyimini açıklayan önemli kavramlardan biri olan Flâneur figürü, kentte dolaşım, gözlem ve keşif üzerinden oluşan deneyimsel bir mekânsal ilişkiyi temsil etmektedir. Walter Benjamin Flâneur’ü modern metropolün pasajlarında dolaşan ve kentsel yaşamın ritmini gözlemleyen bir özne olarak tanımlamaktadır. Bu dolaşım pratiği, mekânın yalnızca fiziksel bir yapı değil, aynı zamanda deneyimsel ve algısal bir süreç olduğunu ortaya koymaktadır.

Öte yandan biyofilik tasarım yaklaşımı, insanların doğayla kurduğu evrimsel bağın mimari mekân tasarımında yeniden üretilmesini amaçlamaktadır. Kellert birçok çalışmasında biyofilik tasarımın yalnızca doğal öğelerin kullanımıyla sınırlı olmadığını; aynı zamanda keşif, gizem, hareket ve çevresel etkileşim gibi mekânsal deneyimleri de kapsadığını belirtmektedir. (2008, 2014)

Resim 1 Kentsel alt kotlarda biyofilik gezinme deneyimi

Kaynak: Bispebjerg New Somatic Hastanesi, KHR Mimarlık, 2016.

Bu bağlamda yeraltı mekânlarının kentle kurduğu görsel, işitsel ve mekânsal ilişkiler, hem Flâneur tipi dolaşım deneyimini hem de biyofilik etkileşimleri destekleyen yeni tasarım stratejilerinin geliştirilmesine olanak tanımaktadır. Farklı kotlarda oluşturulan akışkan dolaşım sistemleri, görsel açıklıklar ve duyuusal etkileşim alanları sayesinde yeraltı mekânları yalnızca geçiş koridorları olmaktan çıkarak keşif ve deneyim mekânlarına dönüşebilmektedir.

Yeraltı Mekânlarında Biyofilik Flâneurie: Kavramsal Çerçeve

Yeraltı kamusal mekânlarının tasarımında dolaşım sürekliliği, duyuşal çeşitlilik ve mekânsal keşif olanaklarının birlikte ele alınması yeni bir deneyimsel modelin ortaya çıkmasına olanak tanımaktadır. Bu bağlamda önerilen “biyofilik Flâneur” kavramı, modern kentte dolaşım deneyimini açıklayan Flâneur yaklaşımı ile biyofilik tasarım ilkelerinin kesiştiği kuramsal bir çerçeve olarak önerilmektedir.

Flâneur figürü, modern kentte bireyin dolaşım yoluyla mekânı deneyimlemesini ifade ederken, biyofilik tasarım insanın çevresiyle kurduğu evrimsel etkileşimleri destekleyen mekânsal nitelikleri vurgulamaktadır. Bu iki yaklaşım bir araya geldiğinde, yeraltı mekânları yalnızca dolaşımın gerçekleştiği alanlar olmaktan çıkarak çok katmanlı bir deneyim ortamına dönüşmektedir. Farklı kotlarda akışkan dolaşım sistemleri, görsel açıklıklar, ışık geçişleri ve duyuşal etkileşimler kullanıcıda keşif, merak ve hareket duygusu üzerinden dinamik etkileşimler yaratmaktadır.

Bu bağlamda biyofilik Flâneur, yeraltı mimarisinin kentle kurduğu ilişkiyi yalnızca fiziksel bağlantılar üzerinden değil, algısal ve deneyimsel etkileşimler üzerinden tanımlayan bir davranış sergilemektedir. Böylece yeraltı kamusal mekânları, modern kentin yoğunluğu içinde hem biyofilik ihtiyaçları karşılayan hem de Flâneur tipi keşif deneyimini destekleyen yeni bir kentsel arayüz modeli olarak değerlendirilebilir.

Modern Dolaşımın Figürü: Flâneur ve Kentsel Akış-Sınırsızlaşma

Modern kent deneyiminin en güçlü metaforlarından biri Flâneur’dür. Walter Benjamin, Flâneur’u modernitenin pasajlarında dolaşan, kenti hem gözlemleyen hem de deneyimleyen bir özne olarak tanımlamıştır. (Benjamin, 1999). Flâneur, hiçbir zaman durağan değil; akışın içerisinde konumlanan, mekânı yürüyüş

üzerinden anlamlandıran bir figürdür. Bu bağlamda dolaşım yalnızca fiziksel hareket değil, aynı zamanda bilişsel ve algısal bir üretim deneyimidir.

Toprakaltı mekânlarında “sınırsızlaşma” stratejisi, Flâneur’un deneyimsel mantığını yeniden üretir. Mekânın sınırlarının algısal olarak çözülmesi, yönelimlerin kırılması, perspektifin açılması ve kentsel süreklilikle görsel/işitsel temasın dolaylı da olsa sürdürülmesi; kullanıcıyı kapalı hacim bilincinden çıkararak akışın parçası haline getirir. Böylece yeraltı mekânı, modern pasajın çağdaş bir yorumu “akışkan bir mekân” olarak okunabilir. Ancak bu çalışmada inceleme yalnızca modernite estetiğiyle sınırlı değildir.

Biyofilik Dolaşım: Hareketin Evrimsel Temeli

Biyofilik kuram, insanın doğayla kurduğu ilişkinin yalnızca temsillerle değil; veri yoğunluğu, karmaşıklık, değişkenlik ve keşif potansiyeli üzerinden deneyimlendiğini belirtmektedir. Stephen R. Kellert (2008), biyofilik tasarımın temel nitelikleri arasında dinamik ışık, değişken perspektif ve keşif imkânı sunan mekânsal organizasyonları vurgular.

Benzer şekilde Judith Heerwagen ve Gordon H. Orians (1993), çevresel tercihlerin evrimsel olarak “keşif” (prospect) ve “korunma” (refuge) dengesi üzerinden şekillendiğini belirtir. Hareket, belirsizlik ve kademeli açılım, insanın bilişsel (ve algısal) sistemini uyarır; durağan ve tamamen öngörülebilir (sabit) çevreler ise dikkat ve aidiyet deneyimi sunmamaktadır.

Bu bağlamda toprakaltı mekânındaki sınırsızlaşma:

- Sabit bir iç hacim algısını kırar,
- Süreklilik ve geçiş üretir,
- Kentle kontrollü dolaylı görsel ilişki kurar,

- Işıık ve yönelimle değişkenlik sağlar.

Bu özellikler doğrudan biçimsel temsil içermese bile, biyofilik tasarımın “süreç ve dinamizm” boyutunu karşılamaktadır. Dolayısıyla Flâneur’un dolaşımı yalnızca modern bir jest değil; evrimsel olarak temellenmiş biyofilik bir gereksinimin mekânsal karşılığı olarak yorumlanabilir.

Yeraltı Fenomenolojisi: Kapalılıktan İlişkişel Ontolojiye

Yeraltı mimarisi tarihsel olarak literatürde korunma, sığınma ve içe kapanma ile ilişkilendirilmiştir. Ancak çağdaş tasarımda bu tipoloji yeniden yorumlanmaktadır. Çağdaş kentsel yaklaşımların ontolojik karakteri, yeraltını ve toprakaltını salt kapalı bir kabuk olmaktan çıkarılıp ilişkişel bir etkileşim alanı haline getirilmektedir.

Bu noktada Baruch Spinoza’nın *Ethica*’da ortaya koyduğu “modus” kavramı kuramsal bir zemin sunmaktadır. Spinoza’ya göre her varlık diğer varlıklarla etkileşim içinde var olur; varoluş ilişkişel bir ağdır (Spinoza, 2000). Mutlak izolasyon ontolojik bağlamda mümkün değildir. Flaneur de etkileşimle ve deneyimle hayatını sürdüren bir bireydir.

Yeraltı mekânının kentle kurduğu görsel, işitsel ve mekânsal ilişki, bu ilişkişel ontolojiyi mimari düzlemde somutlaştırır. Sınırsızlaşma, fiziksel sınırların kaldırılması değil; etkileşimin kesintisizliğinin algısal olarak sağlanmasıdır. Etkileşimin kesintisizliği Flaneur’un gezinme (sirkülasyon) sürekliliği üzerinden mimari bağlamda sağlanmaktadır. Mimari tasarımda farklı kotlarla akışkan bir kurgunun sunulması (akışkan platformlar), gözlemlenebilir değişken verilerle etkileşim, tüm etkileşim ağının dinamik konseptte sunulması, normal bir biyofilik deneyim alanına geçişten farklı olarak yürüyüş geçiş akslarının deneyim akslarına dönüşmesi bu stratejinin temel bileşenleridir. Örneğin hareket eden bir nesnenin hareketine devam etme isteği (eylemsizlik), duran bir nesnenin ani bir hareket etkileşiminde durmaya devam etme isteği

deneyim bağlamında açıklanmıştır. Yeryüzüyle kentsel mekanda ontolojik sürekliliği yeraltı mekanında da koruyabilmek için Spinoza'nın etkileşim ağı ve modusları önerilmiştir. Flaneur'un gezinme deneyimi evrimsel çevre psikolojisindeki biyofilik parametrelerle desteklenmiştir. Çünkü biyofilik şehirler, insanların yaşadıkları ve çalıştıkları yerlere yakın bir konumda doğayı deneyimlemeleri için bol fırsatlar yaratmayı amaçlamaktadır. (Beatley, 2011)

Tablo 1 Kavramsal referanslar

Katman	Kuramsal Referans	Mekânsal Karşılık
Modern deneyim	Benjamin – Flâneur	Akış, dolaşım, gözlem
Evrimsel çevre psikolojisi	Kellert, Heerwagen & Orians	Keşif, dinamizm, sığınma-manzara (prospect-refuge)
Ontolojik süreklilik	Spinoza	İlişkisel varoluş, etkileşim ağı

Bu üçgen, toprakaltı mekânını pasif bir hacim değil; kentle etkileşim kuran dinamik bir organizma olarak yeniden konumlandırmaktadır. Mimari bağlamda bu yaklaşım, mekânın yalnızca fiziksel performansına değil; algısal, bilişsel ve ontolojik üretimine odaklanmaktadır.

Flaneur ve Modern kent deneyimi

Flâneur figürü, modern kentsel deneyimi anlamak için kullanılan en önemli kuramsal figürlerden biridir. Kavram ilk olarak Charles Baudelaire tarafından modern kent yaşamını gözlemleyen gezgin olarak tanımlanmış, daha sonra Walter Benjamin tarafından modernitenin mekânsal ve kültürel analizinde merkezi bir figür haline getirilmiştir.

Baudelaire'e göre Flâneur, kentin kalabalıkları içinde dolaşarak modern yaşamın ritmini deneyimleyen bir gözlemleyicidir. Kent gezginidir, metropolü en ücra köşelerine kadar

deneyimler. Modern hayatı, kenti bütün yönleriyle, tutkuyla gözlemler, ayıklar, hafızasına kaydeder. Kalabalıklarda gezinir, kalabalıklarla yaşar. Kimse onu fark etmezken, o herkesin farkındadır. Onun için kapalı, görülmeyen gözlemlenemeyen yoktur, varsa da gözlemlenmeye değmediğindendir. (Benjamin, 1999) Flâneur'un en temel niteliği, kentsel mekânı hedefli bir hareketten çok keşif ve gözlem yoluyla deneyimlemesidir. Baudelaire, Flâneur'u kalabalıkla kurduğu paradoksal ilişki üzerinden tanımlamıştır: o kalabalığın içinde yer alır ancak aynı zamanda ona mesafeli bir gözlemci olarak gezinir. (Baudelaire, 1863/1995). Bu durum, bireyin anonim kalabalık içinde hem ait hem de mesafeli olmasını sağlar (Benjamin, 1999). Biyofilik tasarım paradigmasına göre insan da doğadan kopamaz ancak "vahşi doğa" kavramı, doğa deneyimlerinde mesafeli etkileşim olarak belirlemektedir.

Benjamin ise Flâneur figürünü modern kapitalist kentin mekânsal organizasyonu üzerinden ilişkilendirir. Özellikle Paris pasajları, Flâneur'un dolaşımının gerçekleştiği temel mekânsal sahnelerdir. Benjamin'e göre pasajlar, modernitenin tüketim, vitrin ve dolaşım kültürünün yoğunlaştığı mekânlardır. Bu nedenle Flâneur, yalnızca gezinen bir birey değil; modern metropolün görsel kültürünü okuyan bir yorumcudur. (Benjamin, 1999). Flâneur için kent yalnızca fiziksel bir mekân değil, okunacak bir metindir. Flâneur için sokaklar, vitrinler ve reklamlar modern kültürün göstergeleridir. (Benjamin, 1999).

Benjamin, Flâneur deneyimini metinsel bağlamda yorumlamıştır. Flâneur için kent bir manzara değil, okunacak bir metindir. Sokaklar, vitrinler ve kalabalıklar birer işaret sistemi haline gelir ve Flâneur bu işaretleri (izleri) dolaşım yoluyla anlamlandırmaktadır. Bu nedenle Flâneur deneyimi, sıradan yürüyüşten farklı olarak estetik ve bilişsel bir deneyim olarak yorumlanmıştır. Estetik konusu doğa ve sanat ürünlerinde güzelin

özelliklerini araştırmak ve tanımlamak olan his bilimidir. (Baumgarten, 1750, 2007)

Modern kent, geleneksel şehirden farklı olarak sürekli hareket ve değişim üretmektedir. Georg Simmel modern metropol deneyiminin bireyde yoğun uyarılma yarattığını ve bireylerin bu çoklu uyarılmalar karşısında yeni algı stratejileri geliştirdiğini belirtmiştir. (Simmel, 1903/2002). Bu durum, bireyin kentsel mekânı algılama biçimini dönüştürerek metropolde gözlemci, mesafeli ve seçici bir algı geliştirmesine neden olur. (Simmel, 1950) Flâneur, bu algısal deneyimin, stratejinin somutlaşmış halidir.

Flâneur’un deneyimi üç temel mekânsal özellikle ilişkilidir:

- Dolaşım (mobility) – Kentin sokaklarında ve pasajlarında amaçsız ama sürekli hareket.
- Gözlem (observation) – Kentsel manzaranın estetik ve toplumsal okunması.
- Karşılaşma (encounter) – İnsanlar, vitrinler ve olaylarla kurulan rastlantısal ilişkiler.

Bu özellikler modern kentin dinamik doğasını yansıtmaktadır. Kent artık yalnızca barınma hacmi değil; sürekli değişen bir deneyim alanıdır.

Flâneur deneyimi aynı zamanda mekânsal algının üretim biçimidir. Michel de Certeau gezinmeyi kentsel mekânın “yazılması” olarak tanımlamıştır. Deneyimsel olarak insanlar yürüyerek mekânı yalnızca kullanmaz, aynı zamanda onu yeniden üretmekte ve anlamlandırmaktadır. (de Certeau, 1984). Bu perspektiften bakıldığında Flâneur’ün dolaşımı, kentsel mekânın yeniden deneyimsel üretimidir.

Flâneur bu nedenle modernitenin sembolik figürlerinden biri olarak kabul edilir. Kentsel alanda gezinme deneyimi, bireyin

anonim kalabalık içinde kendine özgü bir algı alanı algılamasını ve yorumlamasını sağlar. Bu deneyim, modern kent yaşamının hızına karşı refleks olarak geliştirilmiş estetik bir yavaşlama biçimi olarak da yorumlanmaktadır.

Biyofilik Bir Gezinme Olarak Toprakaltı Mekanında Flaneur Deneyimi

Toprakaltı mekanını bir gezinme deneyimi alanı (gezinti aksı) olarak yorumlanması yeraltının dinamikleri açısından irdelenmesi gereken bir konudur. Flaneur bağlamında bu deneyim, vitrinler, kalabalıklar ve mekânsal süreklilikler aracılığıyla ortaya çıkan akışkan bir kentsel algıya dayanmaktadır. Flâneur modern kentin hızına karşı bir yavaşlama pratiği sergilemiştir. Bu yürüyüş, amaçlı üretkenlikten çok “deneyim” üretmeye yöneliktir (Benjamin, 1999). Bu yürüyüşün deneyime odaklanması Kellert’ın biyofilik tasarım paradigmasının deneyim odaklı paradigmasıyla benzetilmektedir. Certeau yürümeyi mekânın yeniden üretimi olarak tanımlamaktadır. Ona göre bireyler yürüyerek kenti yeniden yazmakta ve deneyimsel bir mekân potansiyeli üretmektedir. (de Certeau, 1984). Kentin biyofilik deneyim sunması kent sakinleri için bir lüks değil, iyi oluş hali (well being) için bir gerekliliktir. (Beatley, 2011)

***Tablo 2** Yeraltı fenomenolojisinin 14 maddeli Biyofilik Tasarım parametrelerine uyarlanması*

Kategori	Biyofilik Tasarım Parametresi	Toprakaltı Mimarisinde Tasarım Stratejisi
Mekândaki Doğa	Doğa ile görsel bağlantı	Işık kuyuları, avlular, yarı açık kesitler ve yeraltı atriumları aracılığıyla gökyüzü, bitki ve peyzajın mekâna görsel olarak yansıtılması / aktarılması
	Doğa ile görsel olmayan bağlantı	Doğal malzemeler, doğal koku, akustik peyzaj, doğal dokular ve

		rüzgâr veya su seslerinin mekâna eklemelenmesi
	Ritmik olmayan duyusal uyaranlar	Gün ışığının değişkenliği, su hareketleri, yaprak gölgeleri veya ışık kırılmaları gibi öngörülemeyen doğal uyarcıların yeraltı mekânına aktarılması
	Isı ve hava akışı değişkenliği	Doğal havalandırma bacaları, termal kütle etkisi ve hava akışı sağlayan yeraltı koridorları ile mikroiklim alanları oluşturulması (Yeang, 2006)
	Mekânda suyun varlığı	Su yüzeyleri, yansıtma havuzları veya akışkan su elemanlarıyla görsel ve akustik doğa deneyimi sunulması
	Dinamik ve difüz ışık	Işık bacaları, yarı geçirgen yüzeyler, fiber optik sistemler ve yansıtıcı yüzeylerle doğal ışığın mekâna dağıtılması
	Doğal ekosistemlerle bağlantı	Yeraltı bahçeleri, bitkilendirilmiş avlular, biyofilik peyzaj ve yerüstü ekosistemiyle süreklilik kuran kesit tasarımları
Doğal Analoglar (Benzerlikler)	Biyomorfik formlar ve örüntüler	Mağara benzeri eğrisel mekânlar, doğal jeolojik formlardan esinlenen strüktürler ve organik geometriler
	Doğa ile somut bağlantılar	Taş, toprak, ahşap gibi doğal malzemelerin kullanımı ve doğal dokuların mimari yüzeylerde vurgulanması
	Karmaşıklık ve düzen	Fraktal geometri, katmanlı mekânsal organizasyon ve doğal düzeni çağrıştıran taşıyıcı sistemler
	Manzara	Yeraltı avluları, kesit boşlukları ve teraslı peyzaj aracılığıyla gökyüzü ve doğal çevre ile perspektif ilişkileri
Mekânın Doğası	Sığınma – Barınma	Yeraltı mekânlarının güvenli ve korunaklı atmosferinin vurgulanması; mağara arketipine benzer koruyucu hacimler önerilmesi / olası nişler-saçaklar-geçiş alanları
	Gizem	Kademeli mekânsal deneyimler, yarı karanlık geçişler ve keşif hissi yaratan mekânsal sekanslar,bütünüyle algılanamayan geçiş alanları

	Tehlikeler ve Riskler	Kontrollü yükseklikler, şeffaf korkuluklar veya su elemanları gibi hafif risk algısı yaratarak mekânsal deneyimi zenginleştirme (Biyofobik olmayan deneyim sunması)

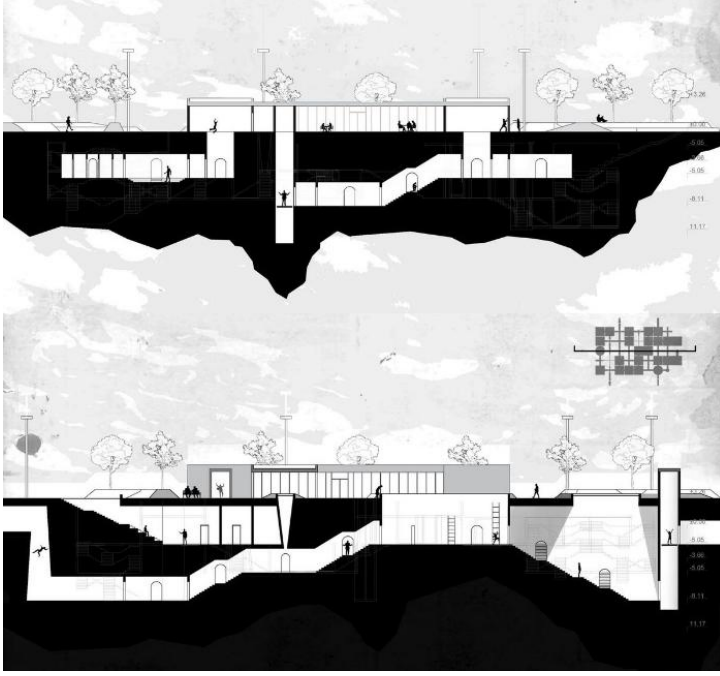
Kaynak (Kellert, Heerwagen ve Mador, 2008; Browning, Ryan ve Clancy, 2014; Beatley, 2016; Zhong, Schröder ve Bekkering, 2022)

Mekansal süreklilik ve akış

Yeraltı ve toprakaltı mekânları gezinme deneyimi bağlamında yeniden yorumlandığında, Flâneur deneyiminin yalnızca yüzeyde gerçekleşen bir modernite pratiği olamadığı görülmektedir. Yeraltı mekânında oluşturulan geçirgenlikler, ışık boşlukları (tepe ışıklıkları), yönelimsel akslar (yönlendirici bir mimari kurgu) ve çok katmanlı dolaşım sistemleri (kotlar arası gezintiler, yürüyen merdivenler, yürüyen bantlar) kullanıcıya keşif ve hareket duygusu sunarak modernizme ait Flânerie deneyimini postmodern olarak yeniden üretmektedir. Bu dolaşım biçimi, mekânın yalnızca işlevsel kullanımını değil; aynı zamanda deneyimsel keşfine olanak sağlar. Modernizmde zemin kotları boşaltılıp, oluşan geçitlerde pasajlarda, geçiş alanlarında gezinen Flâneur postmodern dönemde toprakaltında kotlar arası hareketi kolaylaştırıcı araçlar bulmuştur. (yürüyen merdivenler, panoramik asansörler, yürüyen bantlar) Bunlar gezinme deneyimini kolaylaştırıcı Flâneur'un çevreye odaklanıp gözlemlenmesini kolaylaştırıcı araçlar olmaktadır. Bu araçlar Flâneur'un gezintisini hızlandırma amacı taşımamaktadır. Bu konuda önerilen stratejiler,

- 1.Yeraltı koridorlarının yaya akslarıyla bütünleşmesi,
- 2.kent meydanları ile yeraltı atriumları arasında görsel süreklilik,
- 3.yeraltı mekânlarının kamusal dolaşım rotalarına bağlanması.

Resim 3 Yeraltı fenomenolojisinde mekânsal akış ve yaya akışı

Kaynak: Bureacuracy Labyrinth Konsept mimari proje (Uni, 2024)

Sığınma ve Keşif (prospect-refuge) Parametresi

Biyofilik tasarım kuramı açısından bakıldığında, bu tür dolaşım deneyimi doğrudan doğa temsillerinden bağımsız olarak da biyofilik bir nitelik taşıyabilir. Kellert biyofilik deneyimin yalnızca doğal öğelerin varlığıyla değil, aynı zamanda karmaşıklık, keşif ve duyuşal zenginlik gibi mekânsal özelliklerle üretilebileceğini belirtir (Kellert, 2008). Bu perspektiften bakıldığında Flâneur'un dolaşım deneyimi, çevresel keşif ve bilişsel uyarım yarattığı için biyofilik bir deneyim olarak yorumlanabilir. Flâneur'un en belirgin niteliği belirli bir hedef olmadan kentte dolaşmasıdır. Baudelaire'e göre Flâneur, kenti keşfetmek için yürür ve bu yürüyüş bir tür estetik deneyim üretir (Baudelaire, 1863/1995). Bu durum biyofilik tasarımdaki gizem parametresiyle uyumaktadır. Biyofilik tasarımda gizem

parametresinde mekânın bütünü algılanmadığında gizem dürtüsü uyanmaktadır.

Çevresel tercih kuramları insanın dinamik ve keşfedilebilir mekânlara yönelik eğilimini ortaya koymaktadır. Judith Heerwagen ve Gordon H. Orians tarafından geliştirilen manzara-sığınma (prospect-refuge) yaklaşımı, insanların hem çevreyi gözlemleyebildikleri hem de korunabildikleri mekânları tercih ettiğini ileri sürer (Heerwagen & Orians, 1993). Toprakaltı mekânları bu açıdan farklı bir mekânsal potansiyel sunar: bir yandan korunaklılık-sığınma (refuge) hissi üretirken, diğer yandan yönelimsel açıklıklar ve dolaşım aksları sayesinde keşif (prospect) deneyimini mümkün kılmaktadır. Toprakaltında oluşturulan kotlar, kotlardan farklı platformlardaki insanları nesneleri algılayabilmek, mekanda yalnız olmadığının farkına varmak, insanların amaçlı amaçsız hareketlerine ve etkileşimlerine tanık olmak, olasılıkları merakla gözlemlemek toprakaltı mimari kurgusunda Flaneur için önemli biyofilik parametrelerdir.

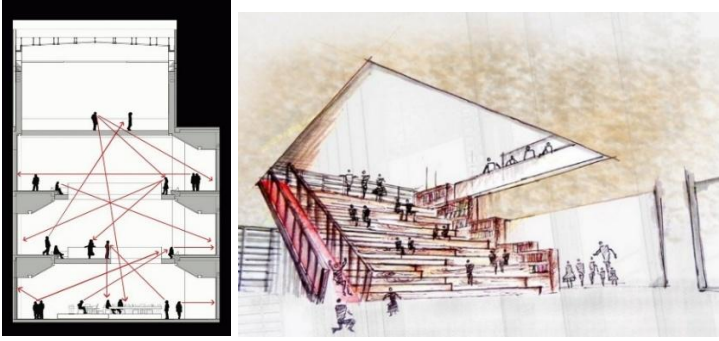
Dolayısıyla toprakaltı mekânında gerçekleşen Flaneur, modern pasaj deneyiminin yalnızca mimari bir tekrarı değildir; evrimsel çevresel tercihlerin çağdaş mekânsal yorumu (postmodern) olarak yorumlanmaktadır. Bu bağlamda yeraltı dolaşımı, kullanıcıya hem korunaklılık (sığınma) hem de keşif hissi sunarak biyofilik bir deneyim üretmektedir. Kent yüzeyindeki dolaşımın aksine, toprakaltı Flaneur deneyimi mekânsal yoğunluk, ışık kırılmaları ve yönelimsel belirsizlikler aracılığıyla daha içsel ve keşif odaklı bir deneyim sunmaktadır.

Karşılaşma Deneyimi

Flaneur'un toprakaltındaki karşılaşma olasılıkları biyofilik tasarım bağlamında kurgulanabilir. Gezinti aksında karşılabileceği ağaçlı bir atrium yeraltında sınırlı olma ve kapatılmışlık deneyimini silerek ağaç-ışık üzerinden yeryüzüyle tekrar ilişki kurma olarak

deneyimleyebilir. Çökertilmiş avlu ve çökertilmiş cam atriumlarda yeryüzündeki nesneleri görmek ona doğayı, hayatı, hareketi yeniden yorumlatabilir. Çünkü yeraltı esas mekânsal ruhunda insan için kapalıdır, ölü mekandır, hareketsizdir. Kentsel yeraltı düzleminde diğer nesneler için su altyapısı -suyun akıp gittiği yer-, denizaltı tünelleri-araçların ve trafiğin akıp gittiği yer-, metrolar ise hızlı erişim araçlarının akıp gittiği yer olarak yorumlanmaktadır. Karşılaşmalar etkileşim açısından da önemlidir.

Resim 4 Karşılaşmalar ve etkileşimler için geçiş alanlarında platformların/ anfilerin önerilmesi

Kaynak: Sol: Iguatemi, Paul, 2022, Sağdaki: Rahi, 2016.

Dinamik Etkileşimler

Hareket üzerinden kurulan dinamik etkileşimler, mimari deneyimin önemli bir bileşenidir. Örneğin hareket eden bir nesnenin hareketini sürdürme eğilimi ya da duran bir nesnenin ani bir etkileşimle devrilmesi gibi fiziksel durumlar, çevredeki dinamizmi Flaneur açısından görünür/ algılanabilir kılmaktadır. Bu tür mekandaki hareket algıları, kullanıcıda mekânsal farkındalık ve dikkat üretir. Dolayısıyla mekân yalnızca fiziksel bir zemin değil, sürekli değişen bir etkileşim ağı olarak deneyimlenmektedir.

Toprakaltı mekanı tepe ışıklıkları ile doğal aydınlatma ile desteklenirse ışığın mekandaki hareketi (süzülüşü) de bireylerin zaman algısına yönelik deneyimsel potansiyeller sunmaktadır. Bu

Flaneur'un toprakaltı deneyimini rastlantısal bir doğa deneyimiyle birleştirebilir. Bir toprakaltı deneyimi olmasa da, bu tür aydınlatma deneyimini sunan İzmir Konak'ta bulunan tarihi Yeşildirek hamamı'nın sonrasında yeniden işlevlendirelerek pasaja dönüşmüş olması Flaneur'un gezinme deneyiminin niteliklerini vurgulamaktadır.

Fenomenolojik olarak bu pasajda tepeden renkli camlarla sunulan dolaylı ışık etkileşimi mekanın estetik yönünü ve Flaneur'un ressam rolünü doğrular niteliktedir. Bu camlar farklı renklerde (sarı, mavi, pembe) ve şekillerde (yıldız, çiçek, daire, altıgen), farklı büyüklüklerde veri zenginliği sunmaktadır. Bu açıklıkların birbirleri ile ilişkileri de Flaneur'un yürüyüşü gibi rastlantısalıdır. Bazı küçük açıklıklar birbirine yakınlığı nedeniyle de çiçek ve yaprakları olarak algılanmaktadır.

Flaneur'un bu ışık örüntüsünde yavaşlayıp, başını kaldırıp mekanda akıp gitme halini deneyimlemesi kaçınılmazdır. Flaneur için bu yalnızca bir dolaşım eylemi değil; mekânsal ilişkilerin keşfedildiği deneyimsel bir süreçtir. Yeraltı mekânlarında oluşturulan çok katmanlı dolaşım sistemleri de benzer biçimde yürüyüş akslarını yalnızca geçiş alanları olmaktan çıkararak Flaneur için dinamik deneyim akslarına dönüştürmektedir.

Resim 5 Yeşildirek Hamamı'nın (Yeşildirek Pasajı) sunduğu aydınlatma deneyimi (17.yy)

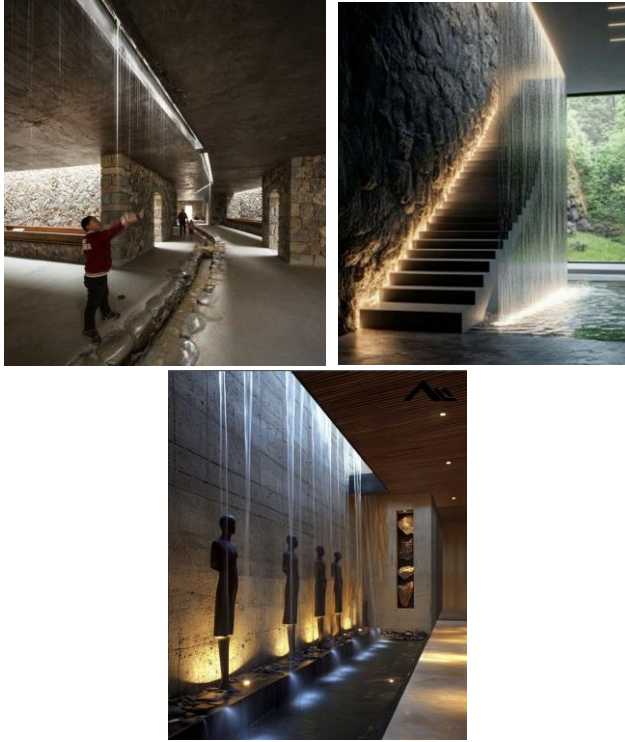
Kaynak: Kültür Envanteri, (Ayhan, Karadaĝ, Altunoĝlu, 2026).

Bu baēlamda yeraltı mekânında oluşturulan akışkan dolaşım sistemleri, yalnızca işlevsel hareket organizasyonları deēildir; aynı zamanda algısal ve bilişsel etkileşimler üretmektedir. Hareket eden nesneler, deēiřen ışık, kullanıcı akışı ve mekânsal perspektifler çevrede sürekli deēiřen-devinimli bir veri alanı oluşturur. Bu durum, çevresel algının dinamik doēasıyla ilişkilidir. İnsan algısı, duraēan mek nlardan çok deēiřken ve hareket içeren çevrelere daha güçlü tepki vermektedir; bu özellik evrimsel  evre psikolojisinde çevresel keşif davranışıyla ilişkilendirilmektedir (Heerwagen & Orians, 1993).

Dinamik etkileşimler yalnızca ıřıēın s z lmesi ve hareketiyle yeraltı fenomenolojisini hissetmekle ilişkili deēildir. ıřıēın akışı gibi suyun yukarıdan mekana akışı da dinamik etkileşimler baēlamında önerilebilir. Biyofilik tasarımda su, ateş gibi elementler dinamik etkileşim sunabilme potansiyelline sahiptir. Çoklu duysal deneyimler (multi sensory experince) mekanda dinamik etkileşimler için önemlidir. Mimari tasarımda doēanın mekanda manzara türü görsel boyutta ele alınması, bireyin kentle kurduēu bedensel ve duysal ilişkinin zayıflamasına neden olur. Bu

konuda Pallasmaa modern mimarlığın “aklı ve gözü barındırırken, bedeni ve diğer duyuları evsiz bıraktığını” belirterek, mimarlığın çok duyulu deneyim üretmesi gerektiğini vurgulamıştır. (Pallasmaa, 2012).

Resim 6 Geçiş alanlarında suyun akışının Flaneur için dinamik etkileşimler sunması

Kaynak Solda Hakka Identure Müzesi (Wang, 2017) -Altta: Alain Azar Mimarlık iç mimari tasarımı (Azar, 2026)

Kayıt Altına Alma Deneyimi

Postmodern toplumda aslında yeraltında gezinen nesnelerin insandan (öznedenden) çok daha fazla olması, insanın o araçtaki hareketsiz bekleyen nesneye dönüşmesi, deneyimin çevreye karşı

duyarsızlaşması (metroda kitap okuma, otonom araçta uyuklama) şeklinde deneyimlenebilir. Bu gezinmenin telefonla gezinme olarak deneyimlenmesi, kendi gözüyle değil, olayları etkileşimleri telefondaki göz (kamera) üzerinden gerçekleşmesi deneyimin olası postmodern yönleridir. Postmodern dönemde olumlu ya da olumsuz her deneyimi kayıt altına alma arzusu belirgindir. Flaneur artık amaçsız gezinse bile deneyimini belgelendirip her izlediğinde farklı yorumlayabilecektir. Dolayısıyla artık o deneyimin yeraltında gerçekleşmesi sınırlılık üretmemektedir. Flaneur'un kayıt altına almak isteyeceği deneyimler yeraltının karanlığını biyofilik renklerle ve dinamik analogilerle, temsili nitelikte, dolaylı aydınlatan yeraltı fenomenolojisini yansıtan geçiş ve karşılama alanları olarak tasarlanabilir. Yeraltında odak noktalarında biyofilik deneyimler için farklı alanlar yaratılması yeraltında Flaneur'un kaybolmasını da engelleyecek (wayfinding) gezintide yavaşlamasını sağlayacaktır.

Resim 7 Flaneur'un kayıt altına almak isteyeceği biyofilik karşılaşma ve odak noktaları

Şaşırtma- Hayranlık deneyimi

Modernite Baudelaire için zamana ait gelip geçiciliktir, mekanların görünüp kaybolmasıdır, umulmadık anda gerçekleşen apansız deneyimlerdir. (1846) postmodern dönemde de mekân sabit

değildir; kent deneyimi görünüp kaybolan, yeniden üretilen ve geçici karşılaşmalarla şekillenen bir yapıya sahiptir. (Soja, 1996) Postmodern dönem, gündelik yaşamda geçiciliğin, faniliğin ve rastlantısallığın duygusunu yoğunlaştırmaktadır. (Harvey, 1989) Yeraltı ve toprakaltının bir geçiş alanı olarak kullanılması, metrolarda bu gezinme aksının ticari aksa dönüşmesi tesadüf değildir. Modern o boşluğu mağazalarla doldurmuş ve Flaneur'a deneyimsel olarak sadece bir gezinme aksı kalmıştır. Ancak postmodern gelişen mimari ve yapısal teknik-teknolojiler de Flaneur'u anlık şaşırtabilir, mimari geniş açıklıklar, gelişmiş strüktürler yeraltına inebilmiş olmanın deneyimini hayranlıkla birleştirebilir. Bu alanların tasarımında biyomimikri yönteminin kullanılması, Flaneur'un o doğaya ait ilham nesnesini her gördüğünde yeniden yorumlamasını sağlayabilir. Bu yeraltını yokyer olmaktan çıkarıp hala canlılığa ve doğaya, hayata ait izlerin, tekniklerin kullanıldığı yeni bir düzlem olarak yorumlayabilmektedir.

Resim 8 Toprakaltında geçiş alanlarında biyomorfik strüklerler ve su altı analogilerle şaşırtma deneyimi

Veri Yoğunluğu- Verileri Algılama Biçimi

Flaneur'un kalabalıklar içinde gezinerek modern kentin sosyal ve kültürel işaretlerini okuduğu belirtilmiştir. (Benjamin,

1999). Modern dönem sosyo-kültürel izleri okuyan ve yorumlayan bir dönem olmasa da (less is more paradigması-süsleme suçtur iddiaları) portmodern dönemde Flaneur'un gezinmesi ve kültürel - sosyal verileri okuması Kellert'ın biyofilik tasarımda yerin deneyiminde önerdiği yere tutunma, yerleşme “place attachment” parametresini gündeme getirmektedir. Bu deneyimde Flaneur yere tutunmak, yerleşmek gibi amaçlar taşımaya da, sosyo- kültürel etkileşimleri farketmesi bağlamında biyofilik ve kıymetli bir önermedir.

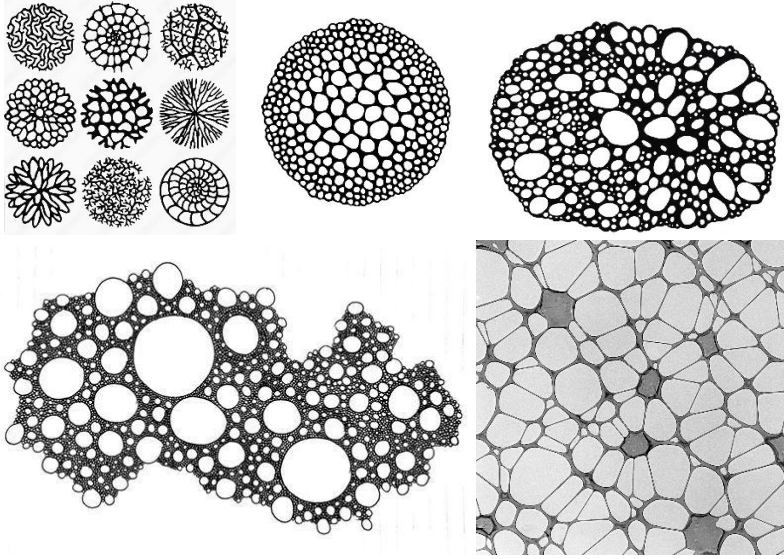
Resim 9 Toprakaltında geçiş alanlarının biyofilik deneyimle desteklenmesi fraktal biyomorfik ve ritmik ışık süzölmeleri

Flâneur kenti yalnızca işlevsel olarak değil, estetik bir nesne olarak algılar ve deneyimlemektedir. Baudelaire Flâneur'ü bu bağlamda “modern yaşamın ressamı” olarak tanımlamıştır. (Baudelaire, 1863/1995). Biyofilik bağlamda veri zenginliği Kellert'ın biyofilik paradigmasındaki veri karmaşıklığı, örüntüler (complexity and information richness) parametresiyle doğa deneyimi olarak okunmaktadır. Bu bağlamda Flaneur'un gezindiği aksların toprakaltına indikçe onu anlamsız bir boşluk olarak görmemesi, boşluk olarak yorumlamaması biyofilik bağlamda önemlidir. Flaneur'un yavaşlayıp hayranlık duyacağı biyomimetik

strüktürler ve formlar yeraltını anlamsız bir boşuk olarak görmesinin önüne geçebilir. Flaneur'un gezindiği alanda kültürel desenler ve örüntülerden ilham alınarak oluşturulmuş hafif ayırıcılar (seperatörler) Flaneur'da merak uyandırıp onu yavaşlatabilir. Doğanın izlerini okumasına, biyofilik niteliği yüksek estetik bir deneyim yaşamasına katkıda bulunabilir.

Resim 10 Veri yoğunluğu içeren biyomorfik örüntüler

Korkutma Deneyimi Biyofobi

Yeraltı fenomenolojisi kendi özünde karanlıklar, korku ve mitler üzerinden geliştirilmiş bir deneyim alanı olduğu için geçiş alanlarında Flaneur için ürkütme deneyimi önerilmemektedir. Herhangi bir biyofobik deneyim Flaneur'un gezintide yavaşlamasını sağlasa da durmasına neden olabileceği için veya yeraltından hızla uzaklaşmasına neden olabileceği için önerilmemektedir.

Korku deneyimine neden olabilecek geçiş alanlarında düşebilir konumda taşlar, yanlış konumlandırılmış ateş elementleri, yıkık dökük veya çatlak izlenimleri önerilmemektedir. Sığınma

deneyimini destekleyecek mağara benzeşimleri yeraltı fenemenolojisi bağlamında kısmi önerilebilir. Ancak Flaneur'un sığınma dürtüsü zayıf olduğu için mekan güvenli alan izlenimi sunsa bile, Flaneur alanı geçiş alanı olarak kullanacaktır. Yeraltında sağlam hacim algısını güçlendirmek için kolon kaplamalarında taş önerilebilir.

Resim11 Yeraltı geçiş alanlarında biyofobik deneyime neden olabilecek veriler (düşer konumda taşlar, çatlamalar, kırılmalar, yıkık dökük alanlar)

Bulgular

Çalışmada bulgular Flaneur'un gezintisinin biyofilik tasarım paradigmasında pek çok yönden uyuştuğunu ve desteklenebilir deneyimsel parametreleri paylaştıklarını göstermektedir. Bu parametreler toprakaltı deneyiminin bir geçiş alanı olmaktan farklı bir fenemenolojik alana dönüştürülmesini ve yeniden okunulması ve deneyimin yeniden üretilmesiyle ilişkilidir. Bu deneyim toprakaltını kapalılık kapatılmışlık olasılığından sınırsızlık olasılığına geçişinde Flaneur bakış açısından yorumlanan parametrelerdir.

Tablo 3 Bulgular

Flâneur Niteliği	Mimari Mekânsal Karşılığı	Biyofilik Tasarım Bağlantısı	Kuramsal Açıklama
------------------	---------------------------	------------------------------	-------------------

	(Yeraltı Mekânı)		
Gezinme (Wandering)	Kesintisiz sirkülasyon aksları, rampalar, farklı kotlarda dolaşım	Hareketli deneyim, çevreyle sürekli etkileşim	Flâneur modern kentte amaçsız dolaşmanın gözlemsel bir deneyim olduğunu ifade eder (Walter Benjamin, 1999). Biyofilik tasarımda ise çevreyle aktif etkileşim insanın doğayla ilişkisel algısını güçlendirir (Stephen R. Kellert, 2008).
Gözlemcilik (Observation)	Görsel açıklıklar, atriumlar, vitrin yüzeyleri, kentle görsel bağlantılar	Prospect (görsel hâkimiyet-manzara)	Gözlem flâneur'ün temel deneyimidir (Charles Baudelaire, 1863). Biyofilik tasarımda geniş görüş alanı güvenlik ve merak hissi yaratır (Roger S. Ulrich, 1993).
Akışkanlık (Flow)	Farklı kotlar arasında süreklilik, yönlendirici ışık ve akslar	Mekansal Süreklilik (Spatial continuity)	Mekânsal akış, modern kentte hareket deneyiminin sürekliliğini sağlar (Lefebvre, 1991). Doğada süreçler kesintisizdir ve biyofilik tasarım bu sürekliliği taklit eder (Kellert, 2008).
Rastlantısallık (Serendipity)	Beklenmeyen mekânsal karşılaşmalar, nişler, küçük meydanlar	Gizem (Mystery)	Doğada keşif ve belirsizlik merak duygusunu tetikler (Heerwagen, 2003). Flâneur de kentte toprakaltı mekanında rastlantılar-karşılaşmalar üzerinden deneyim üretir.
Duyusal Çeşitlilik	Su sesi, doğal ışık, yankı,	Çoklu Duyusal deneyim	Biyofilik tasarımın temel unsurlarından

(Sensory Richness)	dokusal yüzeyler	(Multisensory experience)	biri çoklu duyuşal deneyimdir (Terrapin Bright Green, 2014).
Manzara Sığınma dengesi (Prospect–Refuge)	Açık alanlar ile sığınma hissi veren nişler, hacimsel oyuntular	Güvenlik ve keşif dengesi	Manzara sığınma (Prospect–refuge) teorisi insanın hem görsel hâkimiyet hem de korunma ihtiyacı duyduğunu belirtir (Jay Appleton, 1975). Bu durum mekanda zaman zaman geri çekilerek olasılıkları görme olarak yorumlanır.
Kentle Etkileşim	Yeraltından yüzeye görsel açıklıklar, kent ışığı	Doğal sistemlerle bağlantı	Kent yaşamının ritmi Flâneur’ün deneyimini oluşturur. (Benjamin, 1999).
Zamansal Deneyim	Işık değişimleri, gün ışığı girişleri	Doğal döngüler, Mevsim geçişleri, Zaman algısı	Biyofilik tasarımda doğal zaman döngülerinin hissedilmesi önemlidir. (Kellert, 2008). Gün soğumu, gün batışı veya yaprakların dökülmesi doğada zamansal süreçlere işaret eder.
Dinamik Hareket Algısı	Hareket eden insanlar, yürüyen merdivenler, akış	Canlılık algısı	Kentte hareketlilik sosyal canlılık üretir. (Lefebvre, 1991). Kent bu canlılıkla beslenir.
Keşif ve Merak	Görünmeyen mekânlara açılan akslar	Merak uyandıran mekânsal kurgu (Mystery & exploration)	Doğal çevrelerde keşif insanın evrimsel davranışlarından biridir (Heerwagen, 2003).

Tartışma

Yeraltı mekânlarının kentsel bağlamla kurduğu ilişkinin “sınırsızlaşma” kavramı üzerinden okunması, ilk bakışta modernist

mekânsal akışın bir devamı olarak değerlendirilebilir. Özellikle Walter Benjamin'in modern pasaj analizinde tanımladığı Flâneur figürü, kentsel mekânın dolaşım, gözlem ve akış üzerinden deneyimlendiği bir öznel konumu temsil etmektedir. (Benjamin, 1999). Bu bağlamda yeraltı mekânının kentle görsel ve mekânsal süreklilik kurma çabası, modernitenin akış estetiğinin yeniden üretimi olarak yorumlanabilir.

Benjamin'e göre Flâneur'un en genel mekânsal sahnesi pasajlardır. 19. yüzyıl Paris pasajları modern tüketim kültürünün ve vitrin estetiğinin merkezidir (Benjamin, 1999). Ancak bu yorum indirgemeci olabilir. Modernist akış çoğu zaman metalaşmış tüketim mekânlarının estetikleştirilmiş dolaşımı olarak eleştirilmiştir. Flâneur, her ne kadar özgür bir gözlemci gibi görünse de, kapitalist kentsel üretim mekanizmalarının içinde konumlandırılmıştır. Dolayısıyla yeraltı mekânındaki dolaşım stratejisini yalnızca Benjamin üzerinden bir modernite okumasıyla açıklamak, biyofilik ve fenomenolojik boyutu göz ardı etme riskini taşımaktadır.

Biyofilik tasarım kuramı, mekânsal deneyimi yalnızca temsili doğa unsurları üzerinden değil, çevresel dinamizm ve keşif potansiyeli üzerinden açıklar. Kellert (2008), biyofilik deneyimin karmaşıklık, değişkenlik ve yönelimsel zenginlik aracılığıyla üretilebileceğini belirtir. Benzer şekilde Heerwagen ve Gordon H. Orians (1993), çevresel tercihlerin evrimsel olarak manzara- sığınma “prospect-refuge” dengesiyle şekillendiğini savunur. Bu çerçevede hareket, kademeli açılım ve görsel derinlik, insan bilişinde güvenlik ve keşif arasında bir denge kurar.

Bu noktada eleştirel soru belirmektedir: Yeraltı mekânında üretilen sınırsızlaşma gerçekten biyofilik bir dinamizm midir, yoksa yalnızca mekânsal bir yanılsama mı üretmektedir? Eğer kentle kurulan ilişki salt görsel bir perforasyon veya yüzeysel bir ışık stratejisiyle sınırlı kalıyorsa, bu durum biyofilik bir etkileşimden çok sembolik bir doğa referansı olarak değerlendirilebilir. Biyofilik

yaklaşımın özünde ilişkisel süreklilik ve çoklu duyusal katılım bulunmaktadır; yalnızca manzara kadrajı bu gerekliliği karşılamaz.

Bu tartışma ontolojik bir düzleme taşındığında, Baruch Spinoza'nın *Ethica*'da ortaya koyduğu ilişkisel varlık anlayışı önemli bir kuramsal zemin sunar (Spinoza, 2000). Spinoza'ya göre her “modus” diğer moduslarla etkileşim içinde var olur; izolasyon ontolojik olarak imkânsızdır. Bu perspektiften bakıldığında, yeraltı mekânının kentten bütünüyle kopuk olması doğaya aykırı bir durumdur. Sınırsızlaşma, fiziksel açıklık değil; ilişkisel sürekliliğin algısal olarak kurulmasıdır.

Ancak burada ikinci bir eleştiri ortaya çıkar: Yeraltı mekânının sınırsızlaşma iddiası, aslında mekânın özgül karakterini silikleştiriyor olabilir mi? Yeraltının sunduğu refuge (korunma) hissi, biyofilik literatürde önemli bir bileşendir. Aşırı şeffaflık veya sürekli açıklık, bu korunaklılık duygusunu zayıflatabilir. Dolayısıyla biyofilik tasarımın yalnızca prospect (açıklık, görüş) boyutunu güçlendirmek, refuge boyutunu ihmal etme riski taşır.

Bu durum, yeraltı mimarisinde temel tasarım paradoksunu oluşturmaktadır:

- Fazla kapalılık izolasyon üretirken,
- Fazla açıklık yeraltının özgül fenomenolojisini ortadan kaldırmaktadır.

Dolayısıyla sınırsızlaşma, mutlak açıklık değil; kontrollü geçirgenlik olarak tanımlanmalıdır. Biyofilik dinamizm, manzara sığınma (prospect ve refuge) arasında kurulan hassas dengede ortaya çıkar.

Mimari bağlamda bu tartışma, mekânın yalnızca fiziksel performansını değil; algısal, bilişsel ve ontolojik üretimini sorgulamayı gerektirir. Yeraltı mekânı, modern pasajın yüzeysel dolaşım estetiğine indirgenmeden; evrimsel çevre psikolojisi ve

ilişkisel ontoloji çerçevesinde yeniden konumlandırılmalıdır. Bu durumda sınırsızlaşma, modernist bir estetik jest değil; insanın dinamik çevresel sistemlere adaptasyon kapasitesini destekleyen biyofilik bir strateji olarak yorumlanmalıdır. Örneğin biyolog, sosyolog ve kent plancısı Geddes de “biyopolis” (biyokent) kavramında kenti organik bir bütün olarak tanımlamış ve kenti evrim teorisiyle ilişkili ele almıştır. (Welter, 2003). Geddes, kenti yalnızca fiziksel bir yapı olarak değil, toplumsal, çevresel ve biyolojik süreçlerin birlikte işlediği canlı bir organizma olarak ele almıştır. Geddes’in yaklaşımında kent, doğadan bağımsız bir kurgu değil; aksine doğal çevre, toplum ve üretim süreçleriyle birlikte evrimleşen bir sistem olarak tanımlanmıştır. Bu nedenle Geddes kent planlamasında “place–work–folk” (yer–iş–insan) üçlüsünün birlikte ele alınması gerektiğini savunmuştur. Bu görüş, çağdaş sürdürülebilir kent ve biyofilik tasarım yaklaşımlarının erken kuramsal dayanaklarından biri olarak kabul edilmektedir. (Welter, 2003).

Biyofilik paradigmada gizem parametresi bağlamında önerilen mekanda veya hacimde görülemeyen yerler, karanlıkta kalmış alanlar, öngörülemeyen rotalar, farklı algılanan yükseklikler, yükselti farkları gizem ve keşif olarak yorumlanabilir. Toprakaltı mekanları için bu deneyim biyofobi etkisi yaratmaması için dikkatli irdelenmelidir. Toprakaltı mekânında karartılar, karanlıklar, net algılamayan alanlar gizem değil korku deneyimleme potansiyeli barındırabilir. Sınırsızlık deneyimiyle birleştiğinde (bir tünelin nereye kadar gittiğini bilememek gibi) bilinmezlik toprakaltında korku deneyimiyle karıştırılabilir.

Yeraltı mekânlarında kentsel etkileşim iki uç arasında konumlanır: metalaşmış akış estetiği ile ontolojik-ekolojik süreklilik. Bu makalenin önerdiği okuma, ikinci eksen güçlendirmekte ve sınırsızlaşmayı biyofilik dolaşımın mekânsal karşılığı olarak değerlendirmektedir. Ancak bu iddianın geçerliliği,

tasarımın duyuşal katmanlaşma, yönelimsel zenginlik ve manzara sığınma (prospect-refuge) dengesi üretme kapasitesine bağlıdır. Aksi halde sınırsızlaşma, yalnızca görsel bir metafor olarak kalacaktır. Bu noktada çoklu duyuşal deneyim önerilmektedir.

Çoklu duyuşal deneyim (multi-sensorial experience) biyofilik tasarımda biyofilik değeri artıran önemli bir parametredir. Ancak bu duyuşal deneyimin dozu özellikle metropollerde önemlidir. Güncel kent araştırmaları büyük kentlerde anonimlik, hız ve yoğun duyuşal uyarıcıların bireyde “blasé” olarak adlandırılan kayıtsızlık davranışı ortaya çıkardığını ve bunun modern kentsel yaşamın karakteristik özelliklerinden biri olduğunu göstermektedir. (Bryant, 2010) Bu bağlamda yeraltı mekânı istenen duyuşal deneyimlerin yeraltına aktarıldığı daha seçici, yarı geçirgen bir biyofilik deneyim sunma potansiyeli taşımaktadır. Bu nedenle biyofilik bağlamda yeraltı mekanlarının metropol kentlere entegrasyonu önemlidir.

Günümüzde postmodern dönemde insan türü teknolojiler sayesinde yeryüzünde yüzlerce metre yüksekliğinde gökdelenler inşa ederken, yeraltının metrelerce altına inerek doğaya hükmetme hazzıyla, “doğal olan tüm süreçleri yok etme pahasına” bir süper insan türü (Harari, 2016) var etmektedir. Bu durum, insanın doğa üzerindeki hâkimiyetini artıran yeni bir g ilişkisini ortaya koymaktadır. Nitekim Harari, insanın teknolojik ilerlemeler sayesinde artık “*gezegenin tamamını yeniden şekillendirebilecek güce ulaştığını*” ifade ederek modern insanın doğa üzerindeki dönüştürücü etkisini vurgulamaktadır. (Harari, 2016). Bu dönemde insan türünün doğayla bağları ve doğal süreçlerle ilgili deneyimleri yeraltı meselesinde daha önemle gündeme gelmelidir. Bu nedenle biyofilik deneyimin, doğa deneyimi sunması yeraltı meselesinin doğa katmanlı (biyofilik) bir şehir deneyiminin sürekliliği olarak sunulması önemlidir. Diğer türlü metropolleşme ve süper insan

artttıkça “doğa” insan imgesinde “uzaklardaki bir orman” meselesi olarak görülecektir.

Metropolleşmenin ve teknolojik ilerlemenin artmasıyla birlikte doğa, gündelik yaşamdan uzaklaşarak çoğu zaman romantize edilen bir imgeye dönüşmektedir. Bu bağlamda Morton, modern çevre düşüncesinde “doğa” kavramının çoğu zaman gerçek ekolojik ilişkilerden kopararak uzak ve idealize edilmiş bir alan gibi kurgulandığını belirtir. Ona göre doğayı uzaktan hayranlık duyulan bir nesne hâline getirmek, insan ile doğa arasındaki gerçek ekolojik ilişkiyi zayıflatmaktadır (Morton, 2007). Bu nedenle biyofili konusunun metropol kente ve içe (gökdelenlere ve yeraltına) titizlikle entegre edilmesi önemlidir.

Sonuç ve Öneriler

Toprakaltı mekânlarında sınırsızlaşma stratejisi, ilk bakışta modernist akış estetiğinin devamı gibi görünse de; derin yapısında biyofilik bir dinamizm barındırmaktadır. Doğada hiçbir sistem sabit değildir; ışık, rüzgâr, hareket ve etkileşim sürekli. İnsan bilşi bu akışa uyum sağlayacak biçimde evrimleşmiştir.

Dolayısıyla yeraltı mekânında üretilen kontrollü akış, perspektif açılımı ve kentsel temas, yalnızca estetik değil; evrimsel ve ontolojik temelli bir mekânsal stratejidir. Bu durum, yeraltı mimarisini “kapalı” olmaktan çıkarıp, modern Flâneur’un dolaşımını mümkün kılan biyofilik bir kentsel ara-yüz haline getirmektedir.

Sonuç olarak, Flâneur figürü yalnızca modern kentin yüzeysel dolaşımını açıklayan bir metafor değil; aynı zamanda insanın çevreyle kurduğu keşif temelli biyofilik ilişkinin mimari karşılığı olarak da yorumlanabilir. Bu perspektiften bakıldığında, iyi tasarlanmış toprakaltı mekânları Flâneur deneyimini yeniden üreterek kullanıcıya hem kentsel dolaşım hem de biyofilik keşif

imkânı sunan hibrit mekânsal ortamlar oluşturma potansiyeli taşımaktadır.

Yeraltı mekânının kentle kurduğu görsel, işitsel deneyimler ve mekânsal ilişkilerle birlikte, mimari sınırsızlaşmayı fiziksel açıklık üzerinden değil; dolaşım sürekliliği ve algısal etkileşim üzerinden üretir. Flâneur'un dolaşım deneyimi ve biyofilik tasarımın keşif, hareket ve değişkenlik ilkeleri birlikte değerlendirildiğinde, yürüyüş akslarının deneyim akslarına dönüşmesi yeraltı mimarisinin önemli bir tasarım stratejisi olarak ortaya çıkmaktadır. Bu yaklaşım, mekânı sabit sınırlar yerine dinamik etkileşimler üzerinden tanımlayan postmodern kentsel mekân anlayışıyla uyumlu bir mimari model sunmaktadır.

Yeraltı mekânlarında Flâneur deneyimi yalnızca dolaşımın sürekliliği ile açıklanamaz; bu deneyim, aynı zamanda biyofilik algının mekânsal organizasyonu ile ilişkilidir. Flâneur'ün kentteki dolaşımı modernitenin gözlemci öznesini temsil ederken, biyofilik tasarım insanın doğaya yönelik evrimsel eğilimlerini mekânda yeniden üretir. Bu bağlamda yeraltı mekânlarının farklı kotlar, görsel açıklıklar ve akışkan sirkülasyon ağları ile kurgulanması, kent deneyimini hem gözlemsel hem de biyofilik bir keşif sürecine dönüştürmektedir.

Modern kent kuramında Flâneur figürü kentsel yaşamın ritmini deneyimleyen bir gözlemci olarak tanımlanır. (Benjamin, 1999). Buna karşılık biyofilik tasarım literatürü insanın mekânı algılama biçiminin evrimsel çevre tercihleriyle ilişkili olduğunu ileri sürmektedir. (Kellert, 2008). Bu iki yaklaşım bir arada değerlendirildiğinde, yeraltı mekânlarının Flâneur tipi dolaşım deneyimi sunması yalnızca estetik veya kentsel bir strateji değil, aynı zamanda insanın çevreyle etkileşim kurma biçimini destekleyen biyofilik bir mekânsal model olarak okunma potansiyeli taşımaktadır. Yeraltı kamusal mekânlarının biyofilik tasarım ilkeleri doğrultusunda kente entegre edilmesi, yalnızca mekânsal kaliteyi

artırmakla kalmaz; aynı zamanda Flâneur'un kenti deneyimleme/algılama biçimini zenginleştirerek kent yaşamında yeni bir keşif ve dolaşım kültürü oluşturabilir.

Gelecekteki araştırmalar, kentsel keşif ve yaya deneyimini şekillendirmede biyofilik yeraltı ortamlarının rolünü daha iyi anlamak için kentteki kullanıcı deneyiminin ampirik değerlendirmelerine, farklı kentsel bağlamlarda karşılaştırmalı çalışmalara ve mekansal simülasyonlara odaklanabilir. Biyofilik yeraltı mekânlarının kentsel planlama politikalarına ve planlama stratejilerine nasıl entegre edilebileceği de araştırılması gereken bir konudur. Biyofilik kent yaklaşımı, doğa ile temasın kentsel yaşamın temel bir parçası olması gerektiğini savunmaktadır (Beatley, 2011). Gelecekte yapılacak çalışmalar, yeraltı biyofilik mekânlarının mekânsal performansını değerlendirmek için dijital araçlar (computational simulations) kullanabilir. Bu bağlamda gün ışığı simülasyonu, hava akışı ve mikroiklim analizleri, yaya akışı modellemeleri bilgisayar simülasyonlarıyla desteklenebilir. Yeraltı kamusal mekânlarının biyofilik tasarım ilkeleriyle entegrasyonu farklı iklim, kültür ve kent dokularında farklı sonuçlar üretebilir ve daha fazla gözlem gerektirebilir. Bu nedenle farklı şehirlerde karşılaştırmalı araştırmalar yapılması sağlıklı çıkarımlar yapılmasına katkı sunacaktır.

Bu çalışma kuramsal ve tasarım odaklı bir yaklaşım sunmaktadır. Gelecek araştırmalar, biyofilik tasarım stratejileriyle tasarlanmış yeraltı mekânlarının kullanıcılar üzerindeki psikolojik ve davranışsal etkilerini ölçmeye odaklanabilir. Bu tür çalışmalar, biyofilik tasarımın insan-doğa ilişkisini güçlendirdiğini vurgulayan literatürü de destekleyebilir. (Kellert, 2008). Bunu ölçmeye yönelik anket ve kullanıcı deneyimi araştırmaları, mekânsal algı ve konfor analizleri, biyofizyolojik ölçümler (stres, dikkat vb.) yapılmasını gerektirmektedir.

Flâneur kavramı kentin yaya deneyimi ve dolaşım kültürü ile ilişkilidir. Bu nedenle gelecekte yapılacak çalışmalar, biyofilik yeraltı mekânlarının kentteki yaya hareketleri ve keşif rotaları üzerindeki etkisini inceleyebilir. Flâneur figürü modern kent yaşamının gözlemcisi olarak tanımlanmaktadır (Walter Benjamin, 1999). Bu çalışmalar yürünebilir kent çalışmaları, kentsel dolaşım modelleri, mekânsal deneyim haritaları ile desteklenebilir. Bu tür disiplinler arası yaklaşımlar, çağdaş şehirlerde daha dayanıklı, deneyimsel ve insan merkezli yeraltı kamusal alanlarının geliştirilmesine katkıda bulunarak, biyofilik şehirciliğin daha geniş hedeflerini destekleyebilecek potansiyele sahiptir. (Beatley, 2011).

Kaynakça

- Appleton, J. (1975). *The experience of landscape*. Wiley.
- Ayhan, İ., Karadağ, A., Altınoğlu, R. (2026). Yeşildirek Hamamı, Kültür Envanteri, <https://kulturenvanteri.com/yer/?p=64866>., (Erişim tarihi: 17.03.2026).
- Azar, A. (2026)., Alain Azar İç Mimari Tasarım, <http://www.azuraarch.com/>, (Erişim Tarihi: 16.03.2026).
- Baudelaire, C. (1995). *The painter of modern life and other essays* (J. Mayne, Trans.). Phaidon Press. (Original work published 1863)
- Baumgarten, A. G. (2007). *Aesthetica* (Dover ed.). Dover Publications. (Original work published 1750)
- Beatley, T. (2011). *Biophilic cities: Integrating nature into urban design and planning* (Vol. 28). Washington, DC: Island Press. (s.3)
- Beatley, T. (2016). Handbook of Biophilic City Planning and Design, 13, DOI 10.5822/ 978-1-61091-621-9_2, Island Press, 2000 M Street, NW, Suite 650, Washington, DC 20036, p.289, USA.
- Benjamin, W. (1999). *The Arcades Project* (H. Eiland & K. McLaughlin, Trans.). Harvard University Press. (Original work published 1927–1940)
- Browning, W. D., Ryan, C. O. ve Clancy, J. O. (2014). 14 Patterns of Biophilic Design; Improving Health & Well-Being in the Built Environment, Terrapin Bright Green LLC: New York, NY, USA.
- Bryant, A. (2010). The metropolis and digital life. *Communications of the Association for Information Systems*, 27, 665–676. <https://doi.org/10.17705/1CAIS.02736>.

de Certeau, M. (1984). *The practice of everyday life*. University of California Press.

Harari, Y. N. (2016). *Homo Deus: A brief history of tomorrow*. Harper. (s.74).

Harvey, D. (2020). The condition of postmodernity. In *The New social theory reader* (pp. 235-242). Routledge.

Heerwagen, J. (2003). Bio-inspired design: What can we learn from nature? *Biophilic Design Conference Proceedings*.

Heerwagen, J. H., & Orians, G. H. (1993). Humans, habitats, and aesthetics. In S. R. Kellert & E. O. Wilson (Eds.), *The biophilia hypothesis* (pp. 138–172). Island Press.

Iguatemi, J., Paulo, S. (2022). JK Iguatemi Shopping Center, CBD Architecture, <https://www.cbdarch.com/en/jk-iguatemi-shopping-center-sao-paulo-2/>, (Erişim Tarihi: 18.03.2026).

Kellert, S. R. (2008). Dimensions, elements, and attributes of biophilic design. In S. R. Kellert, J. Heerwagen, & M. Mador (Eds.), *Biophilic design: The theory, science, and practice of bringing buildings to life* (s. 3–19). Wiley.

KHR, (2016). Bispebjerg Akuthus at health conference in USA, KHR Mimarlık, <https://khr.dk/en/bispebjerg-akuthus-paa-health-conference-in-usa/>, (Erişim tarihi: 19.03.2026)

Lefebvre, H. (1991). *The production of space*. Blackwell.

Morton, T. (2007). *Ecology without nature: Rethinking environmental aesthetics*. Harvard University Press.

Pallasmaa, J. (2012). *The eyes of the skin: Architecture and the senses* (3rd ed.). Wiley.

Rahi, M. I, (2016). Knowledge Sharing Center: An Interactive Platform, Context: Design, Architecture, Culture,

<https://contextbd.com/knowledge-sharing-center-interactive-platform-kuad/>, (Erişim Tarihi: 18.03.2026).

Simmel, G. (1950). The metropolis and mental life. In K. H. Wolff (Ed.), *The sociology of Georg Simmel* (pp. 409–424). Free Press. (Original work published 1903)

Simmel, G. (2002). The metropolis and mental life. In G. Bridge & S. Watson (Eds.), *The Blackwell city reader* (pp. 11–19). Blackwell. (Original work published 1903)

Soja, E. W. (1998). Thirdspace: Journeys to Los Angeles and other real-and-imagined places. *Capital & Class*, 22(1), 137-139.

Spinoza, B. (2000). *Ethics* (G. H. R. Parkinson, Trans.). Oxford University Press. (Esas eser yayım yılı: 1677).

Terrapin Bright Green. (2014). *14 patterns of biophilic design*.

Ulrich, R. S. (1993). Biophilia, biophobia, and natural landscapes. In S. Kellert & E. Wilson (Eds.), *The biophilia hypothesis*. Island Press.

Wang, Z., Han, D., (2017). Hakka Indenture Museum, ArcDaily, <https://www.archdaily.com/894812/hakka-indenture-museum-dna>, (Erişim Tarihi:16.03.2026).

Welter, V. M. (2003). *Biopolis: Patrick Geddes and the city of life*. mit Press.

Yeang, K. (2006). *Ecodesign: A Manual for Ecological Design*. London: Wiley.

UNI, (2024). Navigating the Labyrinth: An Architectural Exploration of Bureaucracy, UNI-xyz, Journals, <https://uni.xyz/journals/navigating-the-labyrinth-an-architectura>, (Erişim Tarihi: 19.03.2026).

Zhong W., Schröder, T. ve Bekkering, J. (2022). Biophilic design in architecture and its contributions to health, wellbeing, and sustainability: A critical review. *Frontiers of Architectural Research* 11 (2022) 114-141. Higher Education Press Limited Company. Publishing services by Elsevier B.V. on behalf of KeAi Communications Co. Ltd., <https://doi.org/10.1016/j.foar.2021.07>

